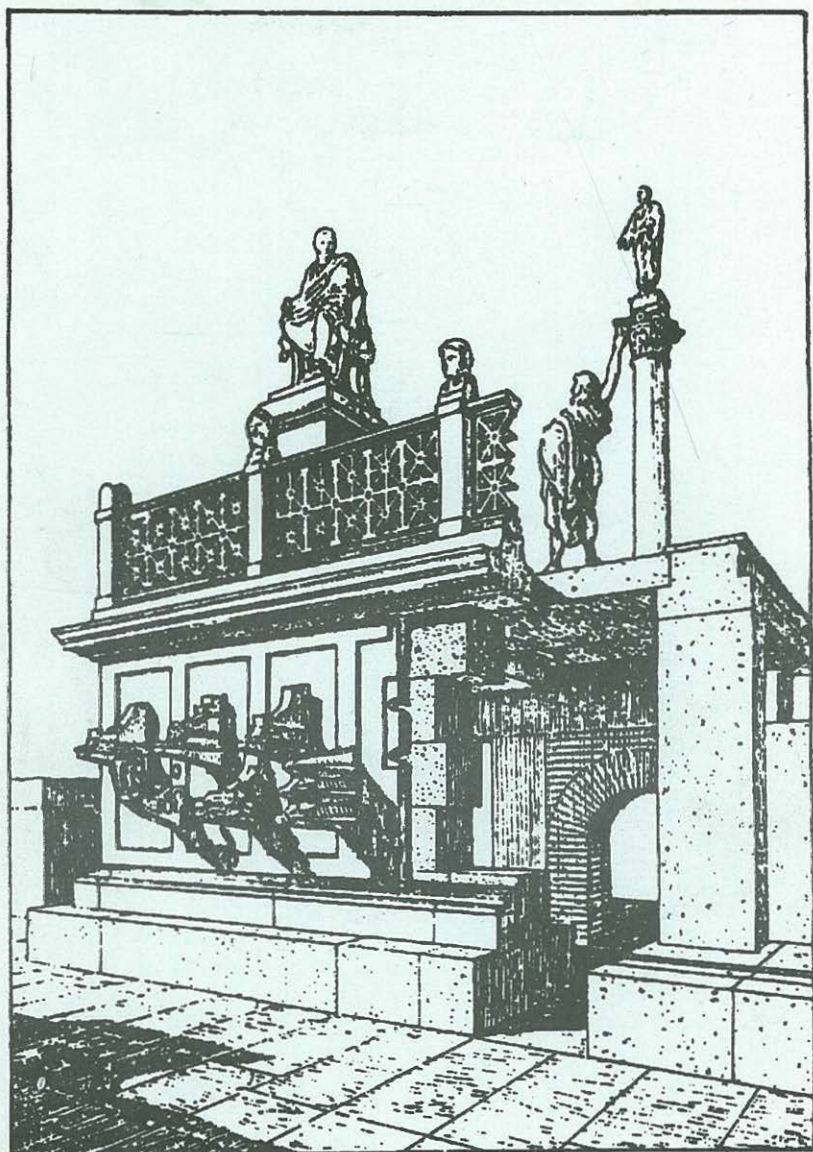

KLASSISK FORUM

1995:1

REGLER

for manuskriptskriving til Klassisk Forum

«Innmatingen» av manuskriptene til Klassisk forum går via en scanner som leser inn arkene maskinelt. Deretter må det innskannede bildet av arket «oversettes» til tegn som maskinen kan oppfatte som bokstaver og andre tegn. Det sier seg selv at «støy» i teksten gjør slik tolking vanskelig.

Manuskript kan leveres fra følgende utskrifts-utstyr:

- 1) Helst manuskript skrevet på *skrivemaskin*, eller også
- 2) manuskript skrevet ut med *laserskriver* fra datamaskin eller PC

Regler for hvordan manus bør se ut:

- 1) **VIKTIG:** Ingen flekker, håndskrevne rettelser, deling av ord på slutten av linjer eller understrekninger av ord! Bruk heller tykkere tegn for utheving. *Skråskrift* for utheving går også, men kan gi «støy» ved tolking. Har man ikke mulighet for å bruke tykkere tegn, kan man:

- a) Skrive inn hele teksten uten understrekninger.

Ta en ekstra kopi av manuskriptet og marker uthevelsene der med understrekninger.

Da scanner vi inn den første kopien, og bruker den andre som mal for uthevelser av tekst.

- b) Sette et markeringstegn (f.eks. tegnet understrek «_» foran det første tegnet som skal understrekes, og sett samme markeringstegn etter det siste tegnet som skal utheves. Eksempel:

«... man ikke _tilfeldigvis_ har samme editor.»

- 2) Helst vil vi ha manus uten rettelser. Men har du et skrivemaskinskrevet manus og ingen rettetast, så sett en tynn strek over ordet/ordene som skal rettes. Skriv korrekturen ute i margen (godt unna tekstbildet!)

Vi håper disse nye reglene vil gjøre manuskript-skrivingen enklere for dere, og også enklere for oss ved innlesing til databehandling.

Følgende utstyr/programvare blir nå brukt ved produksjon av Klassisk forum:

Maskin:	Macintosh IIX
Scanner:	Macintosh OneScanner
Utskrift:	LaserWriter Select 310
Programvare:	For gjenkjenning av innskannet tekstbilde: Read it For lay-out arbeid: PageMaker

KLASSISK FORUM

1995:1

Klassisk Forum er medlemsorgan for *Norsk Klassisk Forbund* og utkommer 2 ganger årlig.

Forbundet er en landsomfattende organisasjon som har til formål å fremme forståelsen for antikken og den antikkpåvirkede tradisjon i europeisk og nasjonal kultursammenheng.

Medlemskontingenten er kr. 125,- pr år og inkluderer abonnement på *Klassisk Forum*.

Medlem blir du ved å sende navn og adresse til redaksjonen (se nedenfor). Innbetalingsblankett blir da tilsendt.

Styrets medlemmer:

Hugo Montgomery (leder), Oslo
Bjørgulv Rian (kasserer), Oslo
Bjørn Helge Sandvei, Oslo
Jan Songstad, Bergen
Inger Marie Molland Stang, Trondheim
Einar Weidemann, Trondheim.

Redaktør: Bente Lassen

Lay-out: Alice Sunneback

Redaksjonens adresse:

Klassisk avdeling,
Klassisk og romansk institutt,
Pb 1007, Blindern
0315 OSLO

Innholdsfortegnelse

FRA STYRET	s. 5
INVITASJON TIL ÅRSMØTEHELG I NKF	s. 8
ANTIKVITETEN: EN KONTORNIAT Kontorniat er i dag etterspurte og har – som de også hadde i senantikken – stor verdi som samleobjekter. <i>Siri Sande</i> forteller om de mange forskjellige typene, hvem som lot dem lage og hvilken funksjon de hadde.	s. 9
LEVENDE LATIN. REFERAT FRA FAGDIDAKTISKE DAGER 25.-26. MARS Ved <i>Vibeke Roggen</i>	s. 31
1994 – SISTE SESONG I HELLIGDOMMEN FOR ATHENA ALEA (ELLER?) Femårsprosjektet for utgravningene i Tegea er nå avsluttet. Ifølge <i>Erik Østby</i> tyder funnene på at arbeidet hittil bare har avdekket noen av de mange kulturlag som finnes på dette stedet, og håpet er at gode makter (norske forskningsinstitusjoner) bidrar til en ressursituasjon som gjør det mulig å utvide prosjektet.	s. 37
DET HOMERISKE SPØRSMÅL – ET (HEKSA)METRISK PROBLEM? Det såkalte homeriske spørsmål omfatter som kjent flere spørsmål – er Iliaden og Odysseen én og samme manns verk, og var skrift en forutsetning for helhetlige og kunstnerisk bevisst oppbygde komposisjoner av slik størrelse, eller ble diktene overlevert muntlig gjennom flere generasjoner mer eller mindre i den form vi kjenner dem i dag. <i>Nils Berg</i> reiser en ny problemstilling ved å trekke inn det versehistoriske aspekt. Vi gjengir her hans hand-out på Seminarium Graeco-Latinum 7.11.-94.	s. 44
GLEDE I GLA Og hektisk aktivitet som bærer frukter. <i>Vibeke Roggen</i> gjør det klart at Ressurskontoret bør være kommet for å bli.	s. 50

ROMA I TEKST

Som leserne vil huske fra foregående «Roma i Tekst», hadde Vergil i Georgica-diktet forespeilt en ny form for epos, et kommende verk som med sitt nasjonale tema og samtidsaktuelle stoff skulle konkurrere med Homer og overgå grekernes nyere (hellenistiske) diktning. Det augusteiske regimets kulturpolitikk vitner om romernes erkjennelse av å stå i gjeld til grekerne, men også om en voksende selvfølelse i forhold til dem. Ønsket om å forene og harmonisere de to kulturer kommer til uttrykk både i samtiden dikterkunst og i de to Caesarernes planer for de første bibliotekene i Roma. s. 55

HERODOT OG DELFI

Klassisk Forum bringer *Hilde Haulands* innlegg holdt på studentkurset i Athen høsten 1994 s. 66

MIDDELALDERNØTTER

Nøttene denne gang ligger i strofe 7 av Lux illuxit. Hymnen fra det 12. årh. finnes i flere norske versjoner; de er alle ifølge *Egil Kraggerud* fine gjendiktninger som kombinerer en poetisk åre med ubestridelige latinkunnskaper. Men det spørres om noen av oversettelsene gir den rette tolkning av nevnte strofe..... s. 72

FROSKEMUSEKRIGEN PÅ NY

Jon Marius Haarberg har noe å tilføye til sin artikkel i forrige nummer s. 80

KRETA-TUR MED SENSASJONER: FLERE NYE PALASSER FUNNET

Bjarte Kaldhol har nettopp vært der s. 84

NON VERBIS, SED REBUS (LØSNINGEN PÅ FORRIGE

NUMMERS REBUS s. 88

BOKANMELDELSER

ved *Jon Marius Haarberg*, *Hugo Montgomery*, *Karen Skovgaard-Petersen* og *Kyrre Vatsend* s. 90

RES COQUINARIA

ved *Inger Marie M. Stang* s. 103

Fra styret

Det tycks nästan bli en ovana för mig att skriva dessa inledande rader när det är ruskigt väder ute. När jag senast hörde av mig i november 94 var vintern i antågande utanför mina mörka fönsterrutor. Nu den sista mars 95 vägrar samma vinter att ge upp, för utanför snöar och sluddar det på ett deprimerande sätt.

Vi har lyckligtvis andra traditioner att slå vakt om i vår förening. Detta med att anordna fagdidaktiska dagar har sålunda nästan blivit en tradition i vår förening, även om vi hittills inte kunnat få till något heldagsseminar med ett mer omfattande program. Helgen 25 och 26 mars gjorde vi dock slag i saken, för då anordnade Norsk Klassisk Forbund tillsammans med Ressurskontoret ett seminar med den utmanande titeln *Den levande latin i Norge*. Detta arrangement lockade en stor publik, ca 60 deltagare första dagen och 40 den andra.

Ett viktigt tema var *Anvendt latin som pedagogisk virkemiddel*, vilket var titeln på professor Tuomo Pekkanens inspirerande föredrag, som inledde seminaret. Detta hur man skall lära sig ett främmande språk har väl alltid varit ett problem. Redan Augustinus klagade i sina *Confessiones* över hur svårt det var för honom att lära sig grekiska, medan latin var

det språk som han lärt sig från barnsben och därför inte bjöd på några svårigheter att tillägna sig. När sedan det klassiska latinet dog ut, uppstod motsvarande problem att lära sig Ciceros och Horatius' ädla språk. En som försökte lösa det dilemmat på ett drastiskt sätt var Michel de Montaignes far, den bildade borgmästaren i Bordeaux. Montaigne berättar i sina *Essayer* (I, kap. 26, «Om barnuppfostran») om hur hans kloke fader lät sonen ha latin som första språk. Ingen talade franska med honom, utan han fick en duktig, latintalande lärare med två medhjälpare, som fick ansvaret för hans språkliga uppfostran. Hela familjen kom också att gå över till att tala ett vardagsligt latin, för annars skulle de ju inte kunnat göra sig förstådda med sin lille son med hans rent ciceronianska idiom. Ja, till och med bönderna i omgivningen, säger Montaigne, lade sig till med latinska benämningar på hantverkare och redskap. Faderns avancerade latinpedagogik satte således sina spår långt ute i det omgivande samhället.

Den här naturmetoden försökte man också förverkliga i ett fantasifullt projekt i stormaktstidens Sverige. En lärman, Jacob Rudbeckius, som var farbror till den store Uppsalaprofessoren Olof Rudbeck, hade 1630 planer om att

grundlägga en stad där alla talade latin. «Genom daglig praktik skulle dess innehållare, män och kvinnor, gubbar och barn, bli mästare i den ciceronianska välaligheten; unga flickor skulle lockas dit genom att lovas hemgift av allmänna medel.» (Sten Lindroth i *Svensk lärdomshistoria, Stormaktstiden*, Sthlm 1975, s. 183). De här planerna gick inte att genomföra, men tanken var ju vacker. Det hade givetvis uppstått ett stort behov av latinkunniga ämbetsmän i ett Sverige, som stod på kanten av att bli en europeisk stormakt. Innan franskan blev diplomaternas «lingua franca», var ju latinet det enda möjliga språkliga kommunikationsmedlet i förbindelserna starterna emellan. Sverige behövde den språkliga kompetansen i latin för att kunna hävda sig i den europeiska politiken. Det räckte således inte med en välutrustad och krigslysten armé!

Nu skall jag inte komma med någon mer utförlig redogörelse för vårt fagdidaktiska seminar, för det blir ämnet för en egen artikel på annan plats i *Klassisk Forum*. Jag vill bara understryka att vi stort sett undvek att klaga över den klassiska bildningens bottenläge i Norge och i stället förde diskussionen vidare på ett mer positivt, för att inte säga aggressivt, sätt. Vi fick höra hur man skulle kunna låta latinet blomstra i skuggan av *Reform 94*. Vi kan också se fram till att få en ny latinsk ordbok inom en nära framtid. Vidare har tiden äntligen kommit att komplettera Sam Eitrems latinska grammatik, som stort sett undvikit alla förändringar de senaste 70 åren. Läromedelssituationen var också givetvis en

brännande fråga, för vi kan ju inte försöka återinföra latinet som skolämne om vi inte har användbara läromedel.

Också Klassikerfesten, som anordnades i närt samarbete med studentföreningen Iulius, hade sina fagdidaktiska inslag på grund av de latinska bordvisor som avsjöngs med entusiasm, även om kanske den musikaliska kvaliteten inte alltid var så hög. Men, som det står hos Ovidius, «ut desint vires tamen est laudanda voluntas», den goda viljan måste man alltid lägga vikt vid. Överhuvudtaget låg mycket förberedelsearbete och praktiskt slit bakom detta seminar, och vår förstekonsulent Vibeke Roggen stod tyvärr för det mesta. Men nog har vårt Ressurskontor GLA visat sig vara en livskraftig institution, även om vi nog snart får börja tänka på att utvidga vår stab, som ju i dag bara består av en person på deltid!

Ressurskontoret har haft sina fingrar i andra projekt också, och de presenterades på en pressekonferans dagen före seminaret. NRK skall till hösten i samarbete med Norsk Fjernundervisning inleda en latinkursserie med titeln *Omnibus* bestående av 24 program. Undervisningspaketet går under namnet «Latin for hvermann», och serien skall kunna kompletteras med en brevkurs, som Einar Weidemann utarbetat. Mer upplysningar om detta kan nog våra medlemmar få i nästa nummer av vår tidskrift.

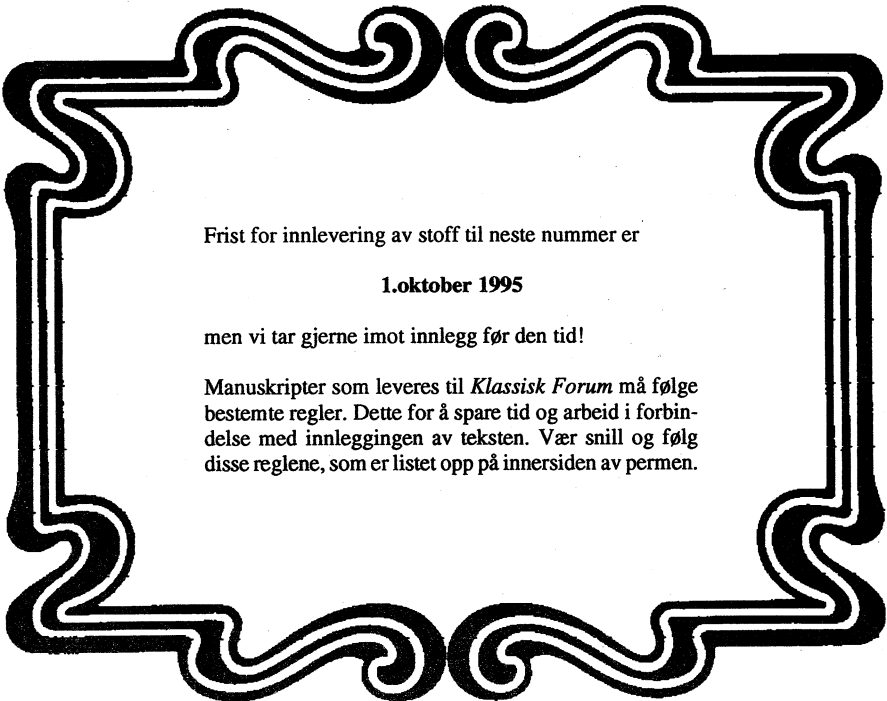
När seminaret högtidligen avslutats, med en lång och välförtjänt applåd för

Vibeke Roggen, höll NKF.s styre ett kort sammanträde. En viktig punkt på dagsorden var givetvis vårt årsmøte i Trondheim helgen 9-10 september. Då kommer Frostatingsloven att vara ett genomgående tema, både genom föredrag och i samband med ekskursionen, som givetvis går till Frosta bland andra intressanta mål. Det lönar sig således att resa till Trondheim det veckoslutet. Mer information kommer att utskickas i mitten av augusti. Styret tog också upp den stora medlemsexkursionen till Peloponnesos vårsem. 96. Vi hade först tänkt förlägga denna utfärd till vinterlovsveckan i slut-

tet av februari. Efter moget övervägande flyttade vi dock fram evenemanget till (norska) påsken 96, med tanke både på klimatet och på möjligheten att resa med en inte alltför dyr charterresa.

Så vill vi gratulera vår mångårige medlem Rasmus Brandt till hans välförtjänta doktorsgrad över avhandlingen «Ficana. Studi su una comunità dell'età del ferro nel Latium (VIII-VI sec. a.C.)», som han försvarade med glans lördagen 3 december i Den gamle festsal i Oslo.

Hugo Montgomery

Frist for innlevering av stoff til neste nummer er

1.oktober 1995

men vi tar gjerne imot innlegg før den tid!

Manuskripter som leveres til *Klassisk Forum* må følge bestemte regler. Dette for å spare tid og arbeid i forbindelse med innleggingen av teksten. Vær snill og følg disse reglene, som er listet opp på innersiden av permene.

Invitasjon til årsmøtehelg i Norsk Klassisk Forbund i Trondheim 9.9-10.9 1995

Foreløpig program

Lørdag 9.9.95

1. Sted: Trondheim Katedralskole, Gamle festivalsal
 - 10.00 Årsmøte i Norsk Klassisk Forbund
 - 11.15 Frostatingsloven i lys av Romerretten, ved professorene Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes.
 - 13.00 Felles lunsj.
2. 14.30 Omvisning i Erkebispegården.
3. 19.00 Felles middag på en av byens restauranter.

Søndag 10.9: Ekskursjon til Frosta.

- 09.00 Avgang med privatbiler fra Katedralskolens gårds plass til Logtun (Loktu). Omvisning i kirken og på tingplassen for Frostatinget.
- 11.45 Lunsj på Tautra.
- 12.30 Omvisning i klosterruinene på Tautra.
Vår guide på turen er konservator Svein Henrik Pedersen.
- 13.30 Retur til Trondheim.

Det er togforbindelse til Værnes flyplass fra Åsen stasjon. Dette til orientering, dersom noen skulle få det travelt.

For dem som ønsker det, er det på tilbaketuren omvisning i Værnes kirke, som er en av Nordens mest betydelige middelalderkirker.

15 enkeltrom er reservert på Hotell Augustin, kongens gt. 26, 7011 Trondheim, tlf. 73 52 8000, fax 73 51 5501. (Rommene er bestilt i Astrid Ryens navn.) Frist for bestilling: 25/8. Weekendpris enkeltrom m. frokost kr. 425, dobbeltrom m. frokost kr. 525.

VELKOMMEN TIL KLASSIKERHELG I TRONDHEIM!

Einar Weidemann

Inger Marie Molland Stang

Astrid Ryen

En kontorniat

Når det gjelder samlinger av klassiske antikviteter i Norge, er det ikke tvil om at den største rent tallmessig sett befinner seg i Universitetets Myntkabinett på Historisk Museum i Oslo. Myntkabinettet eier ikke mindre enn 7000 greske og 17000 romerske mynter, og i tillegg til disse rommer samlingen segl, vekter og gjenstander som ligner på mynter uten å være det, som poletter av forskjellig slag.

Fig. 1 viser Myntkabinettets eneste kontorniat. Ved første øyekast ser den ut som en romersk mynt med advers (forside) og revers (bakside). En uvanlig detalj er kontorniatens opphøyde kant, som kanskje ikke er så godt synlig på illustrasjonen da kontorniaten er svært slitt. Denne kanten, som man normalt ikke finner på mynter, har gitt kontorniatene navn idet «contorno» på italiensk betyr «ramme».

Kontorniatens advers viser en person som ikke hører hjemme på en romersk mynt, nemlig Aleksander den Store fremstilt med Herakles' løveskinn trukket opp over bakhodet. Ved siden av ham sees en P, som ikke er en del av det

opprinnelige motivet, men bærer preg av å være blitt innrisset etterpå. Den nesten utviskede reversen viser en circus-scene. For å få et inntrykk av hvordan Myntkabinettets kontorniat opprin-

Fig. 1. Kontorniat med Aleksander den Store og Circus Maximus. Oslo, Myntkabinettet.

nelig så ut kan man betrakte Fig. 2, som viser et eksemplar av samme type i en norsk privatsamling.

Fig. 2. Kontorniat med Aleksander den Store og Circus Maximus. Oslo, Myntkabinettet.

Kontorniat er etterspurte og har høy samleverdi. Bortsett fra Myntkabinetets ene eksemplar er de kontorniat som finnes i Norge privateid. Som samleobjekter betraktet er kontorniat gamle i den forstand at man har samlet dem lenge, og de er ofte nevnt i eldre litteratur. I vår tid er hovedverket «Die Kontorniat-Medaillons» av Andreas og Elisabeth Alföldi (Berlin 1976-1990) som bygger på en eldre utgave skrevet av Andreas Alföldi alene («Die Kontorniaten», Budapest 1943). Jeg vil i det følgende referere til den siste utgaven som Alföldi II.

Kontorniatene er blitt til i Roma, ser det ut for, og de kan dateres til senantikken, nærmere bestemt siste halvdel av det 4. årh. og første halvdel av det 5. årh. e.Kr. I begynnelsen viser de historiske personer på aversen (Aleksander den Store er det eldste motivet), men senere kommer også samtidige keisere med. Både avers- og reversmotivene tar ofte utgangspunkt i motiver på mynt, men det er som om designeren hele tiden bestreber seg på å vise at det ikke dreier seg om vanlige mynter. Viser aversen en samtidig keiser, har reversen et motiv som er langt eldre eller som ikke forekommer på mynter. I det hele tatt er det påfallende hvor mange gamle myntmotiver som gjenopplives på kontorniat. De som designet dem, må ha hatt god tilgang på eldre mynter som de kunne kopiere.

Et mindretall av kontorniatene er støpt, mens flertallet er slått på samme måte som mynter. Enkelte kontorniat har myntpreging på reversen (Alföldi II, 2, s. 170-171, pl. 52, 4-6, pl. 260, 6). Kanskje er det kontorniatene selv som blir slått. Det er mulig at dette er et statussymbol og at pregete kontorniat hadde høyere verdi enn de støpte for dem som lot dem lage. En hvilken som helst antikk bronsestøper kunne støpe slike pseudomynter, men skulle man prege dem, er det rimelig å tro at man måtte ha adgang til offisielle myntverksteder (og det var vel også der man fant de gamle modellene til avers- og reversmotivene). Kanskje har det vært et privilegium å få slått kontorniat, mens de som lot dem støpe, tilhørte mindre privilegerte grupper.

Både de støpte og de pregete kontorniatene har motiver i relieff, men det finnes noen få med negativt relieff (inkus) og enkelte med innrissede motiver. Alle har imidlertid den karakteristiske kanten eller rammen rundt. Materialet er bronse, gull og sølv ble ikke brukt i kontorniat, ser det ut til. Mange kontorniat er blitt «personalisert» av sine eiere. I noen er det boret hull så de kunne bæres om halsen som amuletter, mens andre har forskjellige bokstaver eller figurer innrisset eller sågar innlagt i edle metaller. Også disse figurene tyder på at kontorniatenes eiere kan ha tillagt dem amulettkarakter. Ofte finner man seierssymboler som krans eller palmegren. Det mys-

tiske tegnet P , som forekommer på mange kontorniat, må også ha hatt lykkebringende betydning. Meningen med dette tegnet er ikke klar, og forskjellige hypoteser er blitt fremsatt (se Alföldi II, 2, s. 309-312). P'en står antagelig for Palma eller Praemia, og E'en regnes av mange for et monogram som kan løses opp i FEL(icitet). Da må man ha et underforstått verb slik at man får ut en setning av typen «Praemia (eller Palma) feliciter accepta». På Myntkabinettets kontorniat står bare en P, kanskje for «Praemia».

Palmegren og P sees som brennemerke på veddeløpshester (Fig. 3), noe som bekrefter formodningen om at de står for

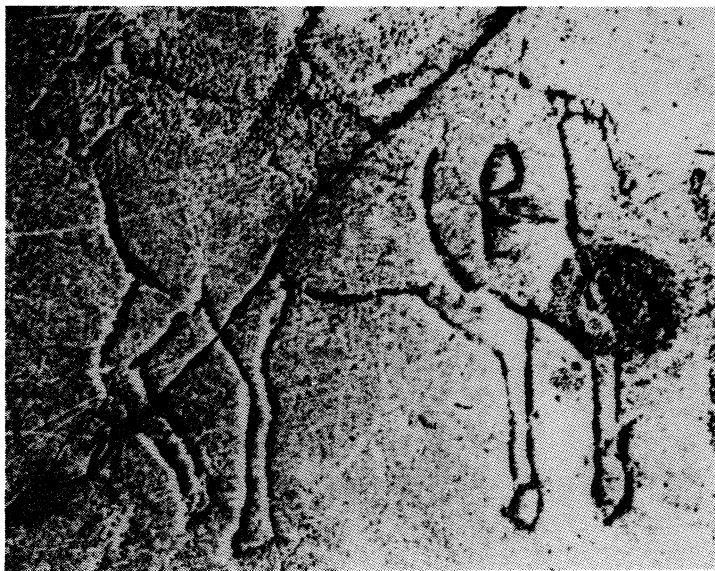

Fig. 3. Veddeløpshest innrisset i gulvet til Basilica Aemilia ved Forum Romanum.

seier og hell. I tillegg til disse mer verdinøytrale tegnene finner man også kristne tegn innrisset på kontorniatere, både kors og det såkalte kristogrammet, chi-rho-tegnet (Fig. 4), som danner begynnelsen på Christos skrevet med greske bokstaver. Det var antagelig dette tegnet Konstantin den Store så på himmelen før slaget mot Maxentius utenfor Roma i år 312 og som han lot male på sine soldaters skjold. Etter seieren over Maxentius ble kristogrammet naturlig nok forbundet med suksess. Allerede Konstantin brukte det i noen tilfelle på sine mynter (se C.E. King, *Kristne symboler på mynter av Konstantin den Store*, NNF-Nytt 1982, 1, s. 4-8), men det økte i popularitet under hans etterfølgere. Også senere keisere lot det pryde sine soldaters skjold, og man finner kristogrammet på en rekke gjenstander like til tannpirkere.

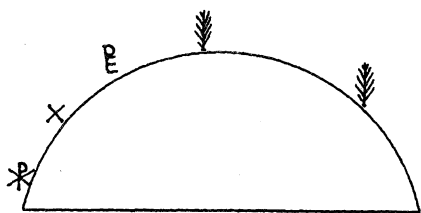

Fig. 4. Innrissede lykketegn i Domitillakatakomben, Roma. Chi-rho-tegnet nederst til venstre. Alle tegnene er innrisset på kontorniatere som er avbildet i denne artikkelen.

Det samme gjelder korset. Fordi Kristus overvandt døden ved korset, ble det et seierstegn og fikk amulettkarakter. Når folk forsynte gjenstander som tannpirkere og kontorniatere med kors eller kristogrammer, var det derfor neppe for å forkynde sin kristne tro i første rekke, men fordi disse symbolene var «sterke» tegn som avverget ulykke og beskyttet mot onde krefter. Kontorniatene var tydeligvis alt i antikken høyt skattede objekter, men hvem lot dem lage og hvilken funksjon hadde de egentlig? I likhet med mynter ble de preget i serier, men i motsetning til mynter synes de ikke å ha gått fra hånd til hånd. De som fikk dem, beholdt dem åpenbart, ellers ville det ikke hatt noen hensikt å gi dem en personlig touch.

Med hensyn til spørsmålet om hvem som lot kontorniatene lage og distributere, er det i dag alminnelig enighet om at det var Romas høyere embetsmenn. De offentlige embetene, som toppet seg i konsulatet, gav prestisje til medlemmene av det romerske aristokrati, og stort mer enn ære og prestisje gav de ikke, for i senantikken var embetsmennenes hovedoppgave å sørge for at folket fikk brød og circus. Embetenes politiske betydning hadde sunket kraftig i et samfunn som ble styrt av eneherkere med en hær av byråkrater som satte deres bestemmelser i verk. Da flertallet av kontorniatenes reversmotiver nettopp henspiller på emnet «brød og circus» i vid forstand, er det rimelig å tro at de som lot kontorniatene lage og distributere var de samme som gav folket brød og

circus. Denne formodningen støttes av at en kontorniatrevers viser en navngitt konsul, Petronius Maximus, som innehadde embetet i år 433 (Alföldi II, 1, nr. 204, s. 212, pl. 188, 1-2).

Det er imidlertid ikke enighet om spørsmål nr. 2: hvorfor embetsmennene lot kontorniatene distribuere og om de var noe annet enn lykkebringende gjenstander. At de var «lykkepenger», er i særlig grad blitt hevdet av Alföldi, som mente at de ble distribuert i forbindelse med nyttår (Alföldi II, 2, s. 12-24), mens andre forskere, særlig i tidligere tider, har ment at kontorniatene var en form for tesserae.

Før man går inn på dette, må begrepet «tessera» forklares. Det henger sammen med det greske ordet for tallet 4. De små kubene av stein eller glass som utgjør de enkelte bestanddeler i en mosaikk kalles tesserae, og det samme kalles terninger. Det ser ut til at man i begynnelsen har brukt ordet «tessera» om slike firkantede gjenstander, og at det senere er blitt utvidet til å omfatte spillebrikker og poletter, som også ble kalt «tesserae». Den italienske myntsamler og forsker F. Gnechchi, som blant annet skrev et stort verk om romerske medaljonger, mente at kontorniatene var spillebrikker. I likhet med kontorniatier var antikke spillebrikker i alminnelighet runde, og flere av de motiver som finnes på kontorniatier sees også på spillebrikker; det gjelder særlig slike som henspiller på hell og lykke.

Mot dette er det blitt innvendt at spillebrikker (som forøvrig sjelden er av metall, men heller av glass eller ben) bare har én dekorert side. Flere trenger de ikke, da den andre siden ligger på spillebrettet. På brikkenes underside er det til gjengjeld ofte risset inn bokstaver eller tall, sistnevnte forekommer i rekker fra 1 til 15, aldri høyere. Kontorniatene har aldri innrisset bokstaver eller tall som antyder at de dannet grupper på et bestemt antall slik som spillebrikker gjør. Ennvidere har kontorniatene så mange motiver og motivkombinasjoner at selv det mest kompliserte spill neppe ville kunne omfatte alle disse. Om kontorniatene neppe er spillebrikker, kunne man tenke seg at de er andre former for tesserae, av det slaget vi kaller poletter. En polett er et lite merke som gir eieren krav på en bestemt vare eller tjeneste til en viss verdi. Da man som regel bare kan få én ting for dem, har poletter et meget mer innskrenket bruksområde enn penger. Romerne opererte med forskjellige typer tesserae. De mest kjente var vel tesserae frumentariae, som gav eierne rett til et bestemt mål korn, mens andre typer tesserae gav folk adgang til teater, amfiteater og circus. Slike ble distribuert gratis til de fattige, og det er blitt hevdet at kontorniatene er circus-tesserae siden de ofte bar circus-motiver. Imidlertid skiller de seg klart fra slike tesserae ved at de er langt større og mer forseggjorte og har så mange forskjellige motiver. Vanlige circus-tesserae (som det er funnet en del av) er ganske enkle, noe som jo også letter kontrollen, de er gjerne av

et billig materiale som bly, og de er ikke personaliserte slik som kontorniatene. Hvis disse allikevel bare skulle samles inn av kontrollørene i circus, ville det ikke hatt noen hensikt å dekorere dem med innrissede eller innlagte motiver slik vi har sett at deres eiere ofte gjorde.

Jeg tror derfor at Alföldi har rett i at kontorniatene er «lykkepenger» som ble utdelt av romerske embetsmenn, høyst sannsynlig ved begynnelsen av disses embetsår. Noen forskere har ment at kontorniatene ble utdelt i forbindelse med circusforestillinger i likhet med de såkalte tesseræ missiles. Sistnevnte, som ble kastet ut blant tilskuerne (derav navnet), var av tre. Dette lette og billige materialet var nok dels valgt for å unngå å skade tilskuerne hvis de skulle bli truffet av en tessera, og dels for å markere at dette var engangs-tesseræ som ikke skulle beholdes. Engangs-aspektet passer dårlig til kontorniatene, så jeg er derfor tilbøyelig til å tro at disse ble overrakt direkte til embetsmennenes klienter når de kom for å gjøre patronen sin oppvartning. Kontorniatenes personaliserte karakter passer bedre til ideen om personlige gaver og kan knyttes til den utbredte romerske skikk med å utdele «lykkepenger» til nyttår.

Denne skikken er langt eldre enn kontorniatene selv. Det var vanlig for de øvre klasser å utveksle gaver i form av gamle, «eksotiske» og sjeldne mynter (jfr. Suetonius, Augustus, 75). Den gamle republikanske as med Janus-hode var f.eks. populær, da denne guden med sine to

ansikter som har gitt navn til måneden januar, likesom på én gang så inn både i fortid og fremtid. En senantikkk kilde nevner nyttårs-gaver i form av mynter med bilder av Aleksander den Store og perserkongen Dareios (det dreier seg vel her om Dareios den Store, som innførte en type mynt som fikk navnet «dareik» etter ham). Det er verdt å merke seg at både Aleksander og Dareios var regnet som lykkebringende idet begge hadde gitt navn til kast med høy verdi i astragalspill (et spill med dyreknokler som brikker). Det at de hadde vært mektige herskere, gjorde at lykken heftet ved dem, og bare det å påkalle deres navn eller å ha en avbildning av dem fikk lykken til «å smitte av». Avbildninger av Aleksander den Store var regelrette amuletter. I det senantikke historieverket «Scriptores Historiae Augustae» heter det at de som hadde bilder av Aleksander i gull eller sølv skulle ha lykken med seg i alt de foretok seg (Tyranni Triginta, XIV, 3-6), og kirkefaderen Johannes Chrysostomos (347-407) bebreider i en preken folk for å bære Aleksander-mynter som amuletter (for Aleksander-bildets amulettkarakter se Siri Sande, «The Golden Alexander», i Alexander the Great. Reality and Myth, Roma 1993, s. 189-196). Aleksander var populær til langt ut i senantikken (se Bente Kiilerich, i Alexander the Great, cit., s. 90-91), og det er neppe tilfeldig at den eldste serien kontorniat nettopp har Aleksander som motiv på adversen.

Det er rimelig å tro at det i hele keisertiden var i omløp «lykkepenger» med

Aleksander og andre lykkebringende figurer som motiv, både ekte mynter og «fuskepenger». Sistnevnte har man bevart en del av (Fig. 5), men de synes å være forsvunnet i senantikken (kanskje fordi de ble erstattet av kontorniatet?). «Fuskepengene» er av bly, men noen av dem har rester av forsølving og forgylning. En del kopierer motiver fra mynter helt tilbake til republikkens tid. Som forfalskninger betraktet er slike «fuskepenger» så dårlige at ingen ville bli narret av dem, spesielt siden de som sagt ofte har motiver som forlenget var avlegs. Det ser altså ut til at man bevisst har kopiert mynter som ikke mer var i sirkulasjon. M. Rostovtzeff, som skrev en katalog over «fuskepenger» i *Bibliothèque Nationale* i Paris, foreslo at de var nyttårgaver, noe som er meget plausibelt. I likhet med ekte mynter som ble gitt som nyttårgaver kunne de gi inntrykk av å være gamle, og det er vel sannsynlig at denslags «fuskemynter» sirkulerte blant grupper som ikke hadde råd til regulære gamle mynter. Kanskje var det så at aristokratene lot de ekte myntene sirkulere i sin egen krets mens deres klienter fikk «fuskepenger», eller kanskje de mindre bemidlede selv lot lage «fuskepenger» og lot dem sirkulere i sin krets som imitasjoner av de mer velstående ekte varer.

Det finnes også en tredje sort penger som man mener var lykkepenger, og det er vanlige mynter med opphamret kant som danner en ramme. Det viser seg at de personer som er avbildet på denslags mynter ofte gjenfinnes på kontorniatet,

f.eks. er diverse Nero-sesterser forsynt med opphamret kant, og Nero er ved siden av Trajan den mest populære keiser på kontorniatet. Alföldi kommer i sitt meget omfattende verk også inn på mynter med opphamret kant, og mener at dette fenomenet i likhet med kontorniatene er noe som hører senantikken til (Alföldi, II, 2 s. 13). Imidlertid er det et spørsmål hvor utbredt det var å ha gamle bronsemynter tilgjengelig. Sølv og gull kunne nok folk gjemme på kistebunnen, men de billigere bronsemyntene hadde i alminnelighet langt kortere sirkulasjonstid. Man kan derfor lure på om ikke den opphamrede kanten er samtidig med resten av mynten slik at skikken med å hamre opp kantene på mynter er langt eldre enn senantikken. Når keisere og keiserinner som finnes på slike mynter ble valgt til å pryde kontorniatet, ville det med andre ord bety alt de alt før kontorniatenes tid gjaldt som lykkebringende.

Fig. 5. «Fuskepenger» i bly

Ut fra den her skisserte modellen ville man få tre forskjellige typer lykkepenger: kostbare, gamle og sjeldne mynter, «fuskepenger» som i noen tilfelle imiterer gamle mynter og derfor bør være inspirert av aristokratiets lykkepenger, og regulære mynter som er forsynt med en opphamret kant. Den første gruppen sirkulerte blant medlemmene av det romerske aristokrati, den andre gruppen må ha vært beregnet på et lavere skikt som dog har kunnet verdsette gamle mynter i hvert fall i kopi, mens den tredje gruppen må ha vært for «folk flest», for hvem som helst kunne få hamret opp kanten på en gangbar bronsemynt – forutsatt at man hadde råd til mynten, da. Formålet med den opphamrede kanten må ha vært å vise at dette ikke var noen vanlig mynt, for det er karakteristisk for lykkepenger at de ikke skal være gangbar mynt. Årsaken til dette kan man bare spekulere over, men kanskje har det vært ønskelig å markere at disse lykkepenge-
ne var gaver og ikke lønn og salær.

Jeg forestiller meg derfor at lykkemynter av forskjellig type sirkulerte i forskjellige kretser i samfunnet inntil 4. årh. e. Kr., da noen under Konstantins sønner fikk ideen til å kombinere den opphøyde kanten med medaljonger. Det finnes nemlig noen medaljonger fra denne tiden som synes å utgjøre det umiddelbare forstadium til kontorniat. Derfra var skrittet kort til å lage lykkemynter med opphøyd kant i større omfang, med andre ord kontorniat, som i motsetning til medaljonger må ha vært beregnet på et bredere publikum.

Dette med lykkemynter er en av Alföldis hovedteser angående kontorniat, og

hans andre hovedtese går på ideene bak kontorniatene. Alföldi mente nemlig at de var antikristen propaganda fra den romerske senatoradelens side.

Senantikken, og særlig den perioden som omfatter kontorniatproduksjonen, d.v.s. siste halvdel av det 4. og første halvdel av det 5. årh., var preget av kampen mellom kristendom og paganismen. I det 3. årh. syntes paganismen å skulle trekke det lengste strå idet de fleste keiserne hyllet den tradisjonelle romerske religion og forsøkte å begrense eller helst utrydde kristendommen gjennom omfattende forfølgelse av dens tilhengere. Med Konstantins omvendelse i år 312 og toleranseediktet i 313, som gjorde kristendommen til en tolerert religion, snudde situasjonen seg. Bortsett fra Julian den Frafalne (361-363), som stod for en pagan linje, var alle keiserne etter Konstantin mer eller mindre overbeviste kristne, og i siste halvdel av det 4. årh. ble paganismen utsatt for et stadig sterkere press. Valget av kristendommen til statsreligion (381) og enda mer forbudet mot pagane kulturer skapte store vanskeligheter for dem som ennå holdt fast ved den tradisjonelle romerske tro. Dette vakte særlig reaksjon i Roma, hvor aristokratiet i større grad enn i den nye hovedstaden Konstantinopel var konservativt i religiøs henseende. Det er i hvert fall en historisk tradisjon å hevde at en av grunnene til at Konstantin flyttet sin nye hovedstad til Bosporus var at han hadde røket uklar med det pagane aristokrati i Roma, og at Konstantinopel kom til å bli preget av en kristen ånd mens Roma var mer pagan. Om bildet er så entydig, kan i høy grad diskuteres, men dette synet ligger for en stor del til grunn

for mange av Alföldis oppfatninger, og jeg skal derfor bruke det som basis for å overprøve hans argumentasjon.

Noe av det Alföldi peker på er at kristne motiver og i det hele tatt samtidsmotiver mangler på kontorniatenes reverser. Han mener blant annet at når man f.eks. ikke hyller Theodosius' seiere over goterne, men derimot velger et reversmotiv som henspiller på Augustus' berømte diplomatiske seier i 20 f.Kr. da han fikk parthenerne til å levere tilbake de felttegnene de hadde tatt fra romerne i slaget ved Carrhae i 55 f.Kr., da tyder dette på mistillit til samtiden og dens herskere. Men slik behøver det ikke å være. Som vi har sett, var det en tradisjon at lykkemynter skulle være gamle eller i det minste bære gamle motiver, og kontorniatene kan like gjerne sees som en fortsettelse av denne. Det å plasere gamle motiver i en ny kontekst er etter romersk oppfatning slett ikke et tegn på mistillit, snarere er det et tegn på at man ønsker å gjenopplive gode, gamle dager eller å måle seg med fortidens helter. Når designeren av Konstantins triumfbue i Roma benytter eldre relieffer fra 2. årh. e.Kr. og lar portretthodene til keisere som Trajan, Hadrian og Marcus Aurelius bli erstattet av Konstantins eget, er det nettopp for å markere at Konstantin er en ny Trajan, Hadrian o.s.v. Trangen til å måle seg med fortidens store menn sees særlig tydelig i det østromerske riket, hvor keiseren til langt ut i middelalderen hylles som en ny Aleksander, en ny Bellerofon eller en ny Josva. Når man fremmaner den lykkelige fortid, ligger det i dette også et håp om at den kommende tid skal bli like lykkelig.

Det er selvsagt ikke tilfeldig hvem man trekker frem fra fortiden. Siden Nero pryder en hel del kontorniat-adverser (som nevnt er han ved siden av Trajan den mest populære romerske keiser på slike), tolker Alföldi dette som et ledd i den antikristne propagandavirkningen. Han mener at bruken av Neroportrettet skulle utgjøre en slags skremsel for de kristne: «en ny Nero kan komme tilbake og uttrydde dere alle».

Riktignok ble Nero for all tid husket som den første keiser som hadde kristenforfølgelser på sitt politiske program, men som forfølger betraktet var han rene småguttens sammenlignet med mange av sine etterfølgere. Under den fromme og moralsk uangripelige Marcus Aurelius ble det drept mange flere kristne enn under Nero, og i det 3. årh. ble kristenforfølgelser iverksatt i et omfang og med en intensitet som langt oversteg det man hadde opplevd før. Hvis den pagane senatoradelen ville sette opp skremmebilder på kontorniatene, skulle man tro at keisere fra det 3. årh. ville være yndede motiver. Hvorfor mangler de største kristenforfølgerne av alle, Diokletian og hans medkeisere? Da Nero-kontorniatene ble slått, levde det ennå eldre mennesker som hadde opplevd de kraftige utrensningene før Konstantin kom til makten, så man skulle tro at Diokletian eller Galerius ville skremme langt mer effektivt enn Nero.

Imidlertid glimrer keisere fra det 3. årh. med sitt fravær bortsett fra Caracalla, som var populær som adversmotiv. Av senere keisere fra det 3. årh. er bare én kjent fra en kontorniat: Philippus Arabs

(244-249). Nå blir det fortalt at nettopp denne keiseren skål ha hatt kristne sympatier, så han kan synes et underlig valg for en anti-kristen gruppering. Hvorfor velge Philippus og ikke hans etterfølger Decius (249-251), som satte i gang en serie voldsomme kristenforfølgelser?

Grunnen til at Philippus Arabs er valgt er vel den at under ham feiret Roma sitt tusenårsjubileum, noe som ble markert med praktfulle forestillinger i circus og amfiteater. Det ble også slått medaljonger med disse motivene (Fig. 6). Jubileet ble husket lenge, og i en «brød og circus»-kontekst gir det mening å henvise til den mann som stod bak disse festlighetene. I tillegg gav Philippus' regjering tusenårsrike assosiasjoner som må være blitt ansett som positive og lykkebringende i seg selv.

I langt større grad enn Philippus Arabs var Nero forbundet med circus og teater i ettertidens bevissthet. Ikke bare inn-

stiftet Nero egne leker, men han opptrådte også personlig som auriga og skuespiller. Han delte ut rikelig med penger til den romerske plebs og skaffet arbeidsplasser ved hjelp av storstilte byggeprosjekter hvorav mange kom folket til gode, slik som hans store termeanlegg som lå mellom Pantheon og Domitians circus (dagens Piazza Navona). Som Martial sier det i epigram VII, 34:

Hva er verre enn Nero? Hva er bedre enn Neros termer?

For å få penger til sine prosjekter satte Nero blant annet i gang rettsaker mot diverse medlemmer av senatoradelen. Anklagene lød på forræderi, og de som med rette eller urette ble funnet skyldige, fikk sine formuer konfiskert. Dette gjorde at Neros popularitet innen aristokratiet ble omvendt proporsjonal med den han nød hos folket. Sett fra senatoradelens ståsted er han derfor ikke et opplagt valg som representant for dens synspunkter, tross sin fortid som kristenforfølger. Grunnen til at han sees så hyppig på kontorniat er snarere den at hans regjeringstid var en gylden periode for den gruppen kontorniatene var beregnet på, nemlig det jevne folk, og dette tør vel også være årsaken til at ekte Nero-mynter som før nevnt fikk banket opp en ramme så de kunne fungere som lykkepenger.

Valget av Caracalla, en annen gjenganger på kontorniat, er i likhet med Nero vanskelig å forklare annet enn som en innrømmelse til folkets preferanser.

Fig. 6. Medaljong slått av Philippus Arabs i forbindelse med Romas tusenårs-jubileum.

Som Nero fikk han et dårlig ettermæle, og det ser ut til at Aelius Spartianus, hans biograf i det før omtalte verket *Scriptores Historiae Augustae* (i parentes bemerket et produkt av Romas pagane overklasse eller personer som stod denne fløyen nær), synes i noen grad å ha modellert Caracallas biografi etter Neros. Begge anklages for brodermord (i Caracallas tilfelle med full rett) og incest med sin mor, f.eks.

Likevel må biografen med beklagelse konstatere at Caracalla var populær blant Romas plebs. Tilnavnet Caracalla fikk han etter en type gallisk kappe som han lot dele ut blant folket og som ble kalt «antoninsk» etter ham (Caracallas navn var M. Aurelius Severus Antoninus). Den var ifølge Aelius Spartianus populær «endog nåtildags», d.v.s. i det 4. årh. (Antoninus Caracalla, IX, 7-8). Videre sier Aelius Spartianus om Caracalla at denne mannen, som han omtaler som «durissimus...parricida et incestus», likevel ble guddommeliggjort etter sin død og fikk eget tempel, salii (et spesielt presteskap) samt et eget brorskap knyttet til kulten. Caracallas etterfølger ble nødt til å kalle sin sønn Antoninus, for folk ville høre dette navnet. Grunnen til at Caracallas navn ble så populært var at han i år 212 gav alle frie menn romersk statsborgerskap, hvilket gjorde at mange av de nye borgerne tok hans familienavn Aurelius for å markere at de følte seg som keiserens klienter (se Benet Salway, *The Journal of Roman Studies* LXXIV, 1994, s. 133-136). Også Antoni-

nus, som gav assosiasjoner til de gode keisere i det 2. årh., hadde en positiv klanger.

Caracalla var også kjent for sitt store termeanlegg hvis ruiner ennå ruver i Romas bybilde, og ved siden av termene skal han ha latt anlegge en gate som var blant de vakreste i Roma (*Scriptores Historiae Augustae*, Antoninus Caracalla XI, 5-7). Slikt betydde mer for den romerske plebs enn Caracallas mord på sin bror Geta og dennes tilhengere.

Ved siden av keisere som var mislikt av senatoradelen men elsket av folket finner vi selvsagt også bilder av herskere på kontorniatere som var akseptert av alle, som Julius Caesar, Augustus, Trajan og Antoninus Pius. Som før nevnt står Trajan på popularitetstoppen sammen med Nero hva angår hyppighet på kontorniatenes adverser, og hans regjering var da også regnet som et av høydepunktene i Romas historie hva makt, velstand og trygghet angikk. «Feliciter Augusto, melior Traiani!» var en akklamasjon nye keisere ble hilst med i senantikken. Trajan var altså god, mens Augustus i likhet med Aleksander den Store var felix. Dette ordet, som på norsk kanskje best kan oversettes med det å ha lykken med seg, var av stor betydning for antikkens mennesker, for lykken smittet av. Også om våre egne vikingforfedre heter det at den mann de helst seilte på tokt med, ikke nødvendigvis var den tapreste eller sterkeste, men han som hadde lykken med seg.

Spesielt det 2. årh. e.Kr. var regnet som en lykkelig æra for romerne, og det er derfor ikke så rart at de gode keisere fra denne perioden er populære motiver på kontorniatene. I tillegg til Trajan og Antoninus Pius finner vi Hadrian, men denne mindre folkelige keiser er ikke særlig hyppig fremstilt. Marcus Aurelius synes å mangle, mens det derimot er bevart en kontorniat-advers som viser Commodus og hans hustru Crispina. Når denne langtfra gode keiser er valgt fremfor sin fromme far, henger det nok sammen med at Commodus i likhet med Nero var forbundet med circus – han elsket nemlig å opptre som gladiator. Igjen ser vi at det som har diktert valget av keisere på kontorniat er synes å ha vært deres popularitet blant folk flest og ikke senatoradelens oppfatning av dem.

Kvinner er det smått med på kontorniat. Aleksander den Stores mor Olympias er den som oftest sees, og fra romersk side kan nevnes Agrippina den eldre og Faustina den eldre. Førstnevnte er muligens kommet på kontorniat fordi hun gjaldt som eksempel på kvinnelig dyd; hun var en av de få kvinner man ville tillegge virtus, denne ellers mannlige egenskap etter romersk oppfatning. Faustina den eldre er kanskje hovedsakelig avbildet fordi hun var hustru til den fromme Antoninus Pius, som i hennes navn opprettet forskjellige veldedige stiftelser. Hun døde alt i sin manns tredje regjeringår, men Antoninus Pius sørget for at hennes minne ble holdt i hevd blant annet ved å tillate at statuer av henne ble oppstilt i «alle circus», som det heter i *Scriptores Historiae Augustae* (Antoninus Pius, VI, 7). Alle som besøk-

te circus i hele romerriket kunne derfor ikke unngå å se Faustina den eldre statuer, og siden kontorniatene for en stor del synes å sikte mot circus-publikumet, kan dette ha vært en medvirkende årsak til at nettopp denne keiserinnen ble valgt til adversmotiv.

Adversmotivene med romerske keisere og keiserinner er stort sett overtatt fra regulære mynter, men kontorniatene har også adverser som man aldri ville finne på en mynt, og som designerne må ha fått annenstedsfra. En del kontorniat viser vognstyrere. Deres navn var i likhet med nåtidens idrettsstjerner allemannseie, mens de i dag er glemt av alle andre enn spesialister.

Mer interessante er historiske personer som har bevart sin berømmelse helt inn i vår tid. Av disse er en god del grekere fremstilt, som Homer, Solon, Pythagoras, Euripides, Sokrates, Demosthenes, Theofrastos og Anaxarchos-Nikokreon (de siste to på én og samme kontorniat), Apollonios fra Tyana og Antinoos (han bør vel regnes som greker selv om han er kjent fra romersk historie). Av romere finner vi Terentius, Accius, Sallust, Horats og Apuleius. Dette er sikkert bare et utvalg av de som ble avbildet. Eldre litteratur om kontorniat nevner f.eks. Vergil og Ovid som adversmotiver, men disse kontorniatene er ikke bevart i dag – i hvert fall er de ikke lokalisert. For å unngå å ta med forfalskninger i sin katalog (det finnes en del forfalskede kontorniat) har Alföldi bare katalogisert kontorniat som han selv har kunnet bedømme, men det er ingen grunn til å tvile på at det fantes kontorniat med Ovid og Vergil. Sistnevnte kunne passende

danne en pendant til Homer som den største latinske epiker ved siden av den største greske. En annen parallell dannes av Accius og Euripides, som i senantikken gjaldt som den største romerske og greske tragiker.

I noen tilfelle kan man selvsagt stusse over valg av person, som når Theofrastos er avbildet på kontorniat i stedet for sin lærer Aristoteles, og man kan også spørre hvorfor man finner Sallust og Terentius men ikke Livius og Plautus. Nå er det selvsagt mulig at de savnede berømteter var avbildet men ikke er blitt bevart, for det er selvsagt tilfeldig hvilke kontorniat som har motstått tidens tann. Bare de hyppigst fremstilte motivene har statistisk sett en viss sjanse til å overleve.

Når det gjelder de store diktere, finner vi i noen tilfelle henspillinger på deres verk på kontorniatenes reverser, således er det fremstilt scener fra både Iliaden, Odysseen og Aeneiden. Disse er imidlertid sjelden eller aldri koblet sammen med forfatterne på adversene. I det hele tatt virker forholdet mellom advers og revers nokså fritt på få unntak nær. Her skal nevnes ett, som også utgjør noe av en «nøtt».

Ved gjennomlesning av de ovennevnte navn på folk som ikke er herskere vil vel de fleste ha vansker med å finne en fellesnevner. De fleste er meget berømte, men enkelte fyller ikke dette kriterium. Det gjelder f.eks. paret Anaxarchos-Nikokreon, som selv klassiske filologer neppe umiddelbart vil gjenkjenne. Anaxarchos var en filosof fra Abdera, en tilhenger av Demokrit, mens Ni-

kokreon var konge av Salamis på Kypros. Begge ledsaget Aleksander den Store på hans asiatiske felttog, og Anaxarchos skal ha oppmuntret hans drømmer om guddommelighet. Under et drikkegilde kom Anaxarchos til å fornærme Nikokreon, som etter Aleksanders død hevnet seg på filosofen gjennom å la ham bli støtt til døde i en morter. Slik fortelles i hvert fall historien, og den blir referert til av flere antikke forfattere, blant annet Cicero (Tusc. II, 52; nat. deor. III, 82).

Anaxarchos skal ha tatt sin ublide skjebne med fatning og sagt noe slikt som: «Det gjør meg ikke noe at du torturerer meg», til Nikokreon. Denne setningen er det henvist til på reversen av den ene bevarte kontorniaten hvor Anaxarchos og Nikokreon er avbildet. Men verbet er galt. I stedet for «aikizomai» (å skade, ødelegge) er det brukt «akkizomai», et verb som betyr å late som om man er likegyldig, å forstille seg, eller om kvinner: å hykle snerpethet for å vise en dyd man ikke har.

Alföldi og flere med ham har ment at her er det tale om feilskrift. Han ser Anaxarchos som et eksempel på den heroiske hedning hvis lidelser er fullt sammenlignbare med den kristne martyrs. Kontorniaten blir i hans øyne et dypt alvorlig vidnesbyrd og et innlegg i kampen mellom kristendom og paganisme. Men er det slik, eller er den gale bruken av verbet simpelthen et ordspill, en fleip? Kontorniat-motivene henspiller i alminnelighet på «det gode liv», og Anaxarchos gjaldt nettopp som en eksponent for det. Hans tilnavn Eudaimonikós tyder på at han satte lykken som det høyeste

gode, og hans liv var (bortsett fra episoden i morteren) etter sigende levet i sus og dus. Kontrasten mellom hans behagelige liv og grumme død kan gjerne sees som en oppfordring til å nyde livet mens man kan.

En annen litt avstikkende person på kontorniat-adversene er Hadrians favoritt Antinoos, ikke fordi han manglet berømmelse, men fordi han i motsetning til de øvrige var kjent ikke for det han hadde utrettet, men for det han hadde vært. Han var jo en helt vanlig ung mann inntil Hadrian oppdaget ham og tok ham opp ved hoffet for senere å utrope ham til guddom etterat han hadde druknet i Nilen. Kanskje er det nettopp Askepott-aspektet ved Antinoos som gjør ham populær som motiv på kontorniat (han forekommer oftere enn sin velynder Hadrian); han blir med andre ord å regne for felix.

I eldre litteratur er talisman-aspektet ved kontorniatene mer enn én gang blitt påpekt. Under stikkordet «Contorniati» i Daremberg-Saglios store leksikon over greske og romerske antikviteter (s. 1485-1488) blir det påpekt at diverse av de berømtheter som finnes på kontorniat, som Homer, Pythagoras, Vergil, Horats og Sallust (og Ovid, kan vi tilføye) i middelalderen fikk ry for å være trollmenn og mirakelmenn. Noen, som Apuleius, for ikke å snakke om Apollonius fra Tyana, hadde dette ryktet alt i levende live. Daremberg-Saglio antyder at denne mirakelmantradisjonen kan gå så langt tilbake som senantikken, men

man kan også snu saken på hodet og mene at grunnen til at Homer, Vergil og andre antikke berømtheter endte som mirakelmenn var at de i likhet med Aleksander den Store fikk amulettkarakter i kraft av sin berømmelse, og når ditt bilde først blir en talisman, er det forståelig at også din person blir forbundet med magi.

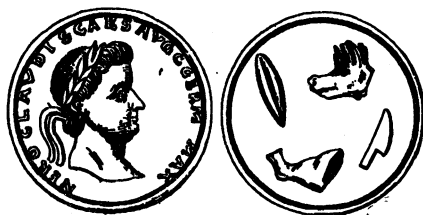

Fig. 7. Kontorniat med Nero og kjøttstykker.

Jeg har tidligere nevnt forbindelsen mellom motiver på spillebrikker og kontorniat, og det er verd å merke seg at i likhet med Aleksander den Store er Euripides både kontorniatmotiv og navnet på et heldig kast i astragalspillet, og navnet til Aischylos, som riktignok ikke er kjent fra kontorniat, men som kunne vært et akseptabelt motiv, er funnet innrisset på undersiden av en spillebrikke. Da spillebrikker svært ofte bærer motiver som henspiller på hell og lykke, er det rimelig å tro at Aischylos i likhet med Euripides har vært ansett som lykkebrin-

gende. Andre spillebrikker bærer navnet eller bildet til herskere og medlemmer av deres familie, guder, gladiatorer og andre circusheiter, kort sagt, svært mange av de samme motivtypene går igjen på både kontorniatere og spillebrikker. Meg bekjent har man aldri foretatt noen systematisk sammenligning av disse motivgruppene, men resultatene kunne sikkert blitt interessante. I hvert fall virker det som om de avbildete «kjendise- ne» uansett hvordan de hadde oppnådd sin berømmelse, i kraft av sin begavelse, skjønnhet, makt, styrke, hell og lykke eller magiske evner ble regnet som lykkebringende og derfor passende dekor på både spillebrikker, talismaner og lyk-kepenger.

Reversene på kontorniatene viser et stort repertoar av motiver, hvorav en stor del kan sammenfattes under betegnelsen «brød og circus». Vi ser utdeling av brød og penger, og det finnes noen kontorniatere som viser kjøttstykker som grisehode og skinke sammen med en offerkniv (Fig. 7). Det er altså tale om offerkjøtt som man pleide å utdele i forbindelse med den religiøse sereemonien. Mange fattige fikk aldri smake annet kjøtt enn dette, og også etterat pagane offerhandlinger ble forbudt, delte man ut kjøtt ved festlige anledninger. Også fisk og skalldyr forekom ved offentlige bespisninger, og enkelte kontorniatere viser også dette motivet. Selv reversmotiver som tilsynelatende ikke har noe å gjøre med utdeling av milde gaver, kan henspille på slike, som havguden Okeanos. «Okeanos» var nemlig en akklamasjon (et

hyldningsrop) til den person som gav offentlige forestillinger (munera). Noen forklaring på akklamasjonen er ikke gitt, men kanskje uttrykker den et ønske om at givergleden må være uttømmelig som havet selv.

En mengde kontorniat-reverser henspiller på forskjellige former for offentlig underholdning. Vognstyrere er ikke bare et adversmotiv, men de finnes også på reverser, da gjerne stående på en vogn trukket av et firspann. Veddeløpshestene, som kunne være like berømte som kuskene, sees sommetider alene, sommetider ledsaget av en mann som holder dem i bisselet (Fig. 8). Kontorniatene på Fig. 1 og 2 viser oversiktsbilder av Circus Maximus med firspann i fullt løp. På andre kontorniatereverser ser man atleter, gladiatorer og venatores som kjemper

Fig. 8. Kontorniat med Horats og veddeløpshest.

mot ville dyr, skuespillere, mimer, musikanter, kor og danserinner (Fig. 9-II).

De mange circus-scener på kontorniate-
ne har gitt Alföldi et av hans hovedargu-
menter for tesen om at kontorniat-er var
et viktig propagandamiddel for det pa-
gane romerske aristokrati, for kirkens
menn var svært lite begeistret for circus
og teater. Blant de mange vitnesbyrdene
er prekenene til Tertullian (ca. 160 – ca.
220) og Johannes Chrysostomos (347-
407) viktige. Sistnevnte, som levde midt
i «kontorniat-perioden», er kanskje sær-
lig relevant, også fordi han kom med så
mange utsagn om circus, først under
sitt virke som presbyter i Antiokia og
senere som patriark av Konstantino-
pel.

Blant Johannes Chrysostomos' argu-
menter mot teater og circus spiller det
pagane aspektet en relativt beskjeden
rolle. Han bemerker riktignok at folk
som går i teater, stadig blir påminnet om
hedendommen fordi stykkene var byg-

get på myter hvor de gamle guder fore-
kom, men hans hovedinnvendinger er av
moralisk og sosial karakter. I stedet for å
hengi seg til tomme fornøyelser skulle
man ofre seg for familielivet, og i stedet
for å se Guds skaperverk bli drept eller
lemlestet i arenaen skulle man kontem-
plere naturen. I stedet for å øse ut store
pengesummer for å få de fattige til å
glemme sin elendighet noen få timer
skulle man gå til ondets rot og bruke
pengene på tiltak som kunne gi en mer
varig bedring av deres kår. Men Johan-
nes Chrysostomos' formaninger og be-
breidelser hadde ikke den ønskede virk-
ning. Ut fra hans prekener kan man for-
stå at når gudstjenestene falt sammen
med offentlig underholdning, trakk kir-
ken ofte det korteste strå selv på store
festdager. Enkelte geistlige forstod at
folk hadde et underholdningsbehov og
forsøkte å imøtekomme dette gjennom å
legge visse former for verdslig under-
holdning til kirkelige fester (naturligvis
etter gudstjenesten). Johannes Chrysos-
tomos ville imidlertid ikke gå med på
noe slikt. Han var ubønnhørlig.

Dette bringer oss til spørsmålet om hvor
representativ Johannes Chrysostomos
var for den jevne kristne i sin samtid.
Som en av kirkens øverste åndelige lede-
re var han naturligvis forpliktet til å
holde moralens fane høyt, men det er
slett ikke sikkert at hans sognebarn fulg-
te hans paroler. Hva de egentlig mente,
er vi avskåret fra å vite, da de ikke skrev.
Vårt syn på senantikken er i stor grad
farget av skriftene til kirkefedrene, som
var asketiske menn med streng moralko-

Fig. 9. Kontorniat med Sallust og brytere.

deks. Synet på oldkirkens mennesker som overmåte fromme og moralske er også blitt farget av kristelige «glansbildefremstillinger» i forskjellige historiske romaner, mens motstandere av den kristne tro har gitt denne oppfatningen en negativ vri og fremstilt de kristne som gledesløse grinebitere som tilbragte livet med bibellesning og bønn mens de frigjorte hedningene danset med vinløv i håret.

Fig. 10. Kontorniat med Dea Roma og venator.

Slike oppfatninger må nok modifieres betraktelig. For å vende tilbake til Johannes Chrysostomos, så begynte han sin anti-circuskampanje i Antiokia. Her var han imidlertid ikke den første, for Antiokia hadde endel år tidligere hatt besøk av en annen berømt hett som heller ikke likte circus, nemlig Julian den Frafalne. Han var mer forsiktig enn Johannes Chrysostomos med å uttrykke sin misbilligelse offentlig, men man kan tydelig merke den i de retningslinjer han nedla for de pagane kultenes prester. I

likhet med de kristne prester skulle disse fremstå som moralske forbilder, og til det hørte at de skulle holde seg vekk fra circus.

Julian er typisk for den asketiske ånd som preget senantikken religion og filosofi. Enten man var pagan eller kristen, var nøkternhet et ideal. Man tok avstand fra tomme fornøyelser som circusleker. Folk som var interessert i slikt ble stemplet som overfladiske personer uten grunnfestet moral. Det er karakteristisk at det ikke bare er kristne som bebreider pagane at de er opptatt av circus og teater, det motsatte forekommer også. Således bemerker den pagane historikeren Zosimos, som skrev sin *Historia Nea* i det 6. årh., med sterk misbilligelse at Theodosius I elsket å gi circusforestillinger og omgav seg med gjøglere, skuespillere og annet pakk (*Historia Nea* IV, 33 og 50). Faktum er at Theodosius I er den mest populære senantikke keiser på kontorniat, så det virker sannsynlig at han også i sin samtid var forbundet med munera.

Fig. 11. Kontorniat med Attis og teatermasker.

Ser man på kristne og pagane utsagn under ett, blir det klart at et negativt syn på circus ikke kan attribueres til en bestemt religiøs oppfatning, men snarere til graden av åndelig dannelse. Åndsmennesker, enten de var pagane eller kristne, foraktet circus. Det jevne folk, derimot, elsket circus, og de som lot kontorniatene lage og distribuere, gav folket det folket ville ha.

Den gruppe kontorniat-motiver som har størst sjans til å representere pagan propaganda, er selvsagt de mange mytologiske motiver som vi finner på reversene. Men også her er det spørsmål om hvor bevisst en eventuell slik propaganda var. Om vi forlater kontorniatene og ser på senantikkenes panegyrikere, finner vi at også deres diktning er full av henvisninger til den tradisjonelle mytologi. Keiseren kan være så kristen han vil, det er fremdeles kurant å sammenligne ham med Apollon, Bacchus, Hercules og andre guddommer som vi finner på samtidige kontorniat. Lukkingen av Janustemplet er fremdeles symbolet på fred, brødrepar er å ligne med Castor og Pollux o.s.v. Den verdslige sfære var full av de gamle guder selv om de var på retur fra et kultisk synspunkt. All denne mytologien er neppe noen dulgt pagan propaganda; det var snarere den referansesamme man hadde når man skulle skape symboler og allegorier.

Endel mytologiske motiver henspiller på romerrikets storhet og Romas mytiske fortid slik som Dea Roma og hennes pendant Konstantinopel personifisert i kvinneskikkelse, Aeneas med Anchises,

Mars og Rhea Silvia, ulvinnen med Romulus og Remus samt sabinerinnenes rov. En grunn til sistnevntes popularitet er kanskje at scenen er plassert i et circus, for også noen av de mytologiske motivene har circus-assosiasjoner idet de viser til fortidens kappestrid og leker.

Apollon Pythoktonos er ikke så svært vanlig i billedkunsten i det hele tatt, men han opptrer på en kontorniat (Alföldi II, 1 kat. 530, s. 168, pl. 21, 9). Der kan motivet henspille på de pythiske lekene i Delfi, for Apollon innstiftet disse etter at han hadde drept Python-slangen. Herakles innstiftet de nemeiske leker da han hadde overvunnet den nemeiske løve, og kampen mellom de to forekommer på kontorniat, riktignok bare på de støpte (Alföldi II, 2, s. 137-138). Denne scenen kan meget vel henspille på de nemeiske leker, skjønt den er så alminnelig i antikk kunst at man ikke kan være sikker, for episoden med løven var vel for de fleste kjent som det første av Herakles' 12 arbeider. Også andre av disse sees på kontorniat uten at det er knyttet assosiasjoner til leker og kappestrid til dem.

Det finnes imidlertid en annen scene fra Nemea på kontorniat, og den er så sjelden i billedkunsten at den nok må peke direkte hen på de nemeiske leker. Scenen viser Hypispyle og Ofeltes. Hypispyle var den lille Ofeltes' amme, og et orakel hadde sagt at gutten ikke måtte settes ned på bakken før han hadde lært å gå. Likevel satte Hypispyle ham ned, og straks kom en slange og drepte ham. En av de 7 mot Theben, Adrastos fra

Argos, drepte slangen, men for Ofeltes var det for sent å gjøre annet enn å gi ham en staselig begravelse med tilhørende kappleker, som ble sett på som mytiske forløpere til de nemeiske lekene. Denne forklaring på lekenes tilblivelse må være blitt fremmet av argiverne, som gjenopplivet de nemeiske lekene i 573 f.Kr. og sørget for å gi Adrastos en fremtredende plass.

Hva angår de mest kjente av alle de panhellenske leker, de olympiske, finnes det antagelig en henspilling også på dem på kontorniat i form av en uforklart scene som i Alföldis verk kalles «kriger foran tempel» (Alföldi II, 2, s. 131). Man ser en liten bygning med sadeltak og lukket port, og foran den en mann i rustning. Elisabeth Alföldi, som har skrevet teksten, tolker med rette «tempel» som en by, da byer på mynter ofte fremstilles som slike små bygninger med en port i. Bygningens gavnl har menneskehoder som akroterier, d.v.s. skulpturer som pryder gavlenes to spisser og dens midte. Disse blir tolket som forsvarere av byen, med andre ord skulle vi ha en beleiringsscene for oss. Det virker imidlertid merkelig at forsvarerne skal ha en så eiendommelig plassering og bare bestå av hoder, for kontorniatenes designere var mestre i å presse inn ganske små figurer i sine scener når de fant det nødvendig. Mer sannsynlig er det at meningen er å fremstille en bymur dekorert med menneskehoder. Dette leder tanken hen til byen Pisa på Peloponnes, hvis konge Oinomaos hadde for vane å utfordre sin datters friere til hestevaddeløp,

hvoretter han hengt tapernes hoder på bymuren. Mannen i rustning utenfor porten blir da Pelops, som ble Oinomaos' bane. En romersk sarkofag i Museo Nazionale Romano som viser kappestriden mellom Pelops og Oinomaos fremstiller begge i rustning, og her ser vi de avhuggete hodene på bymuren også (A. Giuliano (red.), Museo Nazionale Romano. Le sculture I, 8, 1, Roma 1985, V 12, s. 245-247). Da kappestriden mellom Pelops og Oinomaos ble regnet som den mytiske forløperen til de olympiske veddeløpene, som gjaldt som den gjevteste konkurransen, er det sannsynlig at «kriger foran tempel» henspiller på denne.

Det er godt mulig at det også fantes kontorniat som refererte seg til de fjerde store panhellenske lekene, de isthmiske, men de har jeg ikke klart å identifisere. Da lekene ble holdt til ære for Poseidon, er det mulig at motiver som Okeanos eller sjødyr skal gi assosiasjoner til dem. Når man på kontorniat viser motiver med tilknytning til de store panhellenske lekene, er det igjen et eksempel på gjenoppliving av «fornstora da'r». Meningen er å antyde at de kappleker de senantikke embetsmennene gav, var fullt på høyde med de berømte greske. Et kontorniat-motiv som viser Herakles sittende på Aventinen med Rome, Evanders datter, ved siden av seg (Alföldi II, 2 s. 160-162), er i Daremberg-Saglios leksikon (Contorniati, s. 1481) tolket som en henspilling på Ludi Saeculari, og i så fall ble også berømte romerske leker minnet gjennom kontorniatene.

Det finnes mange forskjellige mytologiske motiver på kontorniat-reversene. Vi ser berømte kjærlighetspar som Luna og Endymion, Hero og Leander, heroer i kamp med villdyr eller fabelvesener (Jason og tyren, Herakles og kentaur, Bellerofon og kimæren) og scener som Dirkes straff og Laokoon som sammen med sine sønner angripes av slanger. Det er vanskelig å finne en fellesnevner for alle disse bortsett fra at de er kjente og populære motiver hvorav endel levde videre til langt inn i middelalderen, særlig i det østromerske riket hvor den klassiske tradisjon aldri døde ut.

Mer mistenkelige i Alföldis perspektiv blir figurer som Sol Invictus, Bacchus, Hercules, Minerva og Apollon. Minerva, som på kontorniat ofte bærer tilnavnet Sapia, kan sammen med Apollon representere de skjønne kunster, d.v.s. teater og andre former for musisk underholdning som ble gitt i forbindelse med offentlige fester. Hva de første tre gudene angår, er det vanlig at keiserne blir sammenlignet med dem i senantikke panegyrikker. Særlig paret Hercules/Bacchus, som ifølge mytene nådde henholdsvis Gibraltar og India, blir nærmest en fast metafor for keiserens erobringer i vest og øst. De er en så vanlig del av det panegyriske vokabular at de fra et pagant synspunkt nærmest må sies å være «tannløse».

Mer kraft er det i guddommer som Isis, Serapis, Cybele og Attis. De representerte i likhet med kristendommen antikke mysteriereligioner og ble derfor av de kristne betraktet som farligere rivaler

enn de tradisjonelle gresk/romerske gudene. På kontorniat kan de derfor synes å utgjøre det mest antikristne element.

Både Isis og Serapis er egyptiske guder. Sistnevnte er den eneste guddom som er avbildet på kontorniat-adverser ved siden av Dea Roma, men hun er nærmest for en personifikasjon å regne. Serapis er fremstilt på tradisjonell måte med et sylindrisk kornmål, en såkalt modius, på hodet, en henspilling på Egypt som kornkammer. Romas innbyggere var helt avhengige av korn fra Egypt, og Serapis kan derfor trekkes inn i en «brød-kontekst» sammen med kontorniatmotiver som Ceres og Annona, Isis, Dioskurene og havnen i Ostia. Ceres og Annona har med selve kornet og dets distribusjon å gjøre, mens havnen i Ostia hadde tradisjon som det sted hvor kornet kom og ble lagret i påvente av å bli bragt til Roma. Også Isis og Dioskurene kan indirekte forbindes med kornet eller rettere sagt med korntransporten, som foregikk sjøveien.

Isis er en gudinne med mange aspekter som ble assosiert med forskjellige gresk/romerske gudinner alt etter hvilket aspekt man la vekt på. Kontorniatene viser en helt spesiell versjon av Isis, nemlig Isis Pharia eller Isis Pelagia (Alföldi II, 2, s. 128, pl. 38, 5-7, 215, 3, 249, 5, 6, 8-10). Hun ble assosiert med Afrodite/Venus Euploia, som beskyttet skip og sjøfolk. Dette skyldtes at denne eller disse gudinnene fremtrådte i skikkelse av Aftenstjernen, som sjøfolkene benyttet under navigasjonen. Også Dioskure-

serte medlemmer av Norsk Klassisk Forbund arbeidet man seg igjennom ukas to fridager. I neste nummer av Klassisk Forum kan det bli anledning til å lese noen av foredragene. Ikke minst gjelder det Tuomo Pekkanens foredrag *Anvendt latin som pedagogisk virkemiddel*, som fikk i hvert fall denne latin-leser til å beslutte seg til å bli også en latin-snakker!

Målrettede gruppediskusjoner

Muntlig latin var blant temaene som ble diskutert i søndagens gruppediskusjon. Tida var knapp, og for å utnytte den best mulig, ble gruppene organisert på en noe uvanlig måte: istedenfor et felles opplegg for gruppearbeid ble det satt opp 6 tema, og hver og en valgte gruppe ut fra egne interesser.

1. Markedsføring av latinfaget

I november er det sendestart for radioserien *Omnibus* – latinundervisning for alle. PR-gruppa foreslår at det lages en brosjyre i forbindelse med dette, og at brosjyren sendes ut til skolene. Et utkast til brosjyre er under arbeid. På de steder der det fins latinlærere, kan det startes studiegrupper i forbindelse med radioprogrammene. En Romatur vil være en ideell avslutning.

Tiltak for å gjøre latinfaget mer attraktivt

- Nye ideer til innhold i læreplanene. Samarbeid skole/universitet.
- Prøve ut nye læremidler. Nye læreverker, data-assistert læring, CD-rom, latin på internet.
- Prøve ut ny metodikk. Direkte meto-

de: latine loquamur! Språklab., interaktiv video.

- Latin i kombinasjon med andre fag: eldre historie, andre språkfag, kunst- og kulturfag, naturfag, biologi, nomenklaturlære.
- Parallellegging av undervisningstilbud. «Blokkdiagram».
- Latin i videregående skole må gi fritak for latin forberedende på universitetet.
- Ekstra rammetimer til skoler med latin.
- Skape blest om de klassiske fag.
- Skape et godt klassikermiljø. Universitet/skole, Ressurskontoret, NKF.

Ideer

- få øremerket latin og gresk som stipend-berettigede fag på hovedfagsnivå!
- Innfør halvsemesteremne i latin istedenfor fonetikk/lingvistikk – en prøve som nå har lett for å bli hengende i lufta.
- Foreslå en nordisk konkurranse i latin for skoleelever.
- Lage en oversikt over fagkretser der latin eller gresk vil ha fortrinn framfor et annet språk.
- Radioprogrammene må følges opp av en TV-serie.

2. Undervisningsmetoder

Senter for lærerutdanning og skoletjeneste og det tidligere ped. sem. har ikke fulgt opp latinfaget. HF-fakultetene ved landets fire universiteter har ytret ønske om å få i gang et forskningsprosjekt på området *metoder for latinundervisning*. Gruppa foreslo et *forprosjekt* som tar

utgangspunkt i den tanke at latin skal læres som et annet fremmedspråk. Konkakter må knyttes med det pedagogiske miljø i Tyskland, som er ledende på området. En arbeidsgruppe frikjøpes for et semester, og deres arbeid skal munne ut i en rapport.

Konkrete undervisningsopplegg i ordkunnskap

- 1 Gi elevene en engelsk tekst, med spørsmålet: hvilke ord kommer fra latin?
- 2 Ta ett latinsk verb a verbo, og gi oppgaven: hvilke norske og engelske ord stammer fra dette verbet?
- 3 La elevene benytte seg av sine ulike andre studieretningsfag. Hver og en får i oppgave å sette opp minst 50 ord fra et av sine andre fag, som kommer fra latin. Resultatene kan samles i et hefte.

Nytten av latin

Kopier opp en tekst på f.eks. spansk – altså til elever som ikke har spansk. La dem se hva de forstår.

Ideer for øvrig:

- det trengs en bruksanvisning for ordbok!
- på et viderekommende trinn trenger elevene en metodisk veiledning i å lese originaltekster samt en innføring i metrikk.

3. Colloquia latina

Denne gruppa tok for seg spørsmålet om muntlig latin: ønsker vi å ta språket i bruk på denne måten? Og i så fall: hvordan skal vi få det til? Motivasjonen var til stede i fullt monn: latin, som øvrige språk, læres best ved praksis. Derfor bør vi begynne å snakke latin. Gode råd er å arbeide på følgende måte: «...lente, in sententiis brevibus, usque repetas, adhibeas sinonima, discas paulatim, gradatim, sensim et pedetemptim». ³ Det er nyttig å lære noe utenat, og man bør ikke begynne med for vanskelige tekster! Det fins en rekke aktiviteter som kan anvendes i denne læringen.

Forslag til tiltak

- Interesserte får materialliste, skaffer seg noe av det og setter i gang.
- Delta på *sommerkurs* i latin!
- Vi avholder et liknende seminar neste år, og lager da et felles startopplegg.

4. Læremidler for latin – grammatikk

Den latinske grammatikk som er i salg, er Eitrem, som kritiseres bl. a. for bøyingsmønstre så knappe at det leder til misforståelser. En annen sak er at grammatiske eksempler ikke er oversatt, og det hele er uoversiktlig. Sjøstrands grammatikk har derimot de latinske eksempler i venstre spalte, oversettelsen i høyre – og det eksemplet skal vise, er kursivert. De deltakere som diskuterte

3) ...sakte, i korte setninger, gjenta hele tida, bruk synonymmer, lær etter hvert, trinn for trinn, litt etter litt, forsiktig.

dette punktet, kom (under tvil) fram til at man kan ta utgangspunkt i Eitrem, og prøve å få bukt med dens negative sider. Egil Kraggerud og Bjørg Tosterud Danielsen vil arbeide videre med saken, og ønsker i den forbindelse tilbakemelding fra brukerne av grammatikken. Adressen til begge er: Klassisk og romansk institutt, boks 1007 Blindern, 0315 Oslo.

– *Pegasus*

Einar Weidemann har vist imponerende innsatsvilje ved å lage en lærebok på egen hånd. Han redegjorde i plenum for sine ideer bak arbeidet, og mener det er viktig at latin faget ikke blir for plundrete for elevene. *Pegasus* holdes lenge i presens indikativ aktiv, og gloser oppgis til hvert stykke. Tilbakemeldinger kom fra ulike hold. Følgende framgikk av diskusjonen:

- at meningene er delte når det gjelder glosehjelpen: noen mener bestemt at arbeidet med å slå opp er en del av læringsprosessen.
- at meningene på samme måte er delte når det gjelder kombinerte verk i seg sjøl: noen vil ha tekst, grammatikk og ordbok hver for seg.
- at noen ønsker seg mer tekst!
- at *Pegasus* ikke passer til universitetsbruk – progresjonen er for langsom.
- at *Pegasus* skal være grunnlag for det planlagte brevkurset i latin. Det er fortsatt mulig å gi tilbakemeldinger om boka til *Einar Weidemann, Trondheim katedralskole, Munkegt. 8, 7013 Trondheim.*
- at den som kjøper *Pegasus*, får med

disketten *Drillat* på kjøpet. Har man tilgang til en IBM-kompatibel PC, vil *Drillat* gi 100 timers moro for hele familien... Det var i hvert fall en fryd å se hvordan selv EDB-skeptiske professorer og ditto lektorer kastet seg ut i *Drillat*-oppavene. Såvel bøyingsmønstre som syntaks kan per feksjoneres på denne måten. Man skriver inn sitt forslag og får tilbakemelding med det samme, i verste fall: «Ikke riktig, prøv en gang til!» Disketten anbefales!

5. Gresk i skolen

Gresk-gruppa kom til at det bør lages en ny fagplan for gresk. Av innholdet ble følgende skissert: koinégresk, ordkunnskap, kulturkunnskap. En kan eventuelt danne en arbeidsgruppe til dette formål. Pr. i dag er det få lærere som har undervisningskompetanse i gresk, og hvis faget skal gjeninnføres, må det en rekruttering til. I dagens situasjon må kreftene settes inn på å styrke latin faget.

6. Organisering

Det framkom på seminaret et sterkt ønske om å styrke kontakten latinlærere imellom på landsbasis, utveksle ideer og undervisningsopplegg og informere om eksisterende latigrupper på skolene. Organisasjonsgruppa fremmet forslaget om å danne et skoleutvalg innen Norsk Klassisk Forbund (NKF) – noe som vakte forsamlingens sterke bifall. Etter seminaret avholdt NKFs styre et møte, støttet forslaget og fant det riktig å fremme det overfor forbundets kommende årsmøte i Trondheim 9-10/9.

Skisse til arbeidsprogram for Skoleutvalget

- 1 Formidle kontakt lærerne imellom
- 2 Samle og gi informasjon om latin-grupper på den enkelte skole.
- 3 Formidle undervisningsopplegg og tips
- 4 Få fram informasjon om latinfaget i skolen og Skoleutvalget, spesielt i lærerorganisasjonenes tidsskrifter
- 5 Arbeide for best mulig innhold, læremidler og undervisningsmetoder i latinfaget

Ressurskontoret GLA fungerer som sekretariat for Skoleutvalget.

De penga...

På tale om de økonomiske sider ved alle våre ideer og tiltak minnet Inge Alver om sin utfordring til statsråd Hernes i Athen i november -93. Dengang, under

seminaret *Framtiden for de klassiske studier i Norge*, vred Alver litt på Churchill og sa: «Give us the tools, and we will finish the job!» Statsråden svarte: «Do the job, and we will give you the tools!»

Varierte sluttord

- De som velger latin, angrer sjelden!
- Latin er ikke sært, men allmenndannende!

For ikke å snakke om spørsmålet som Østlandssendingen stilte meg tidlig på morgenen 24. mars (sikkert etter hukommelsen): «Nå vil du altså at norske skoleelever igjen skal dø i feberfantasier over latinske bøyningmønstre...» Er det rart at en stakkar kan bli «møkk lei» hele denne Marius-figuren?

Vibeke Roggen

1994 – siste sesong i helligdommen for Athena Alea (eller?)

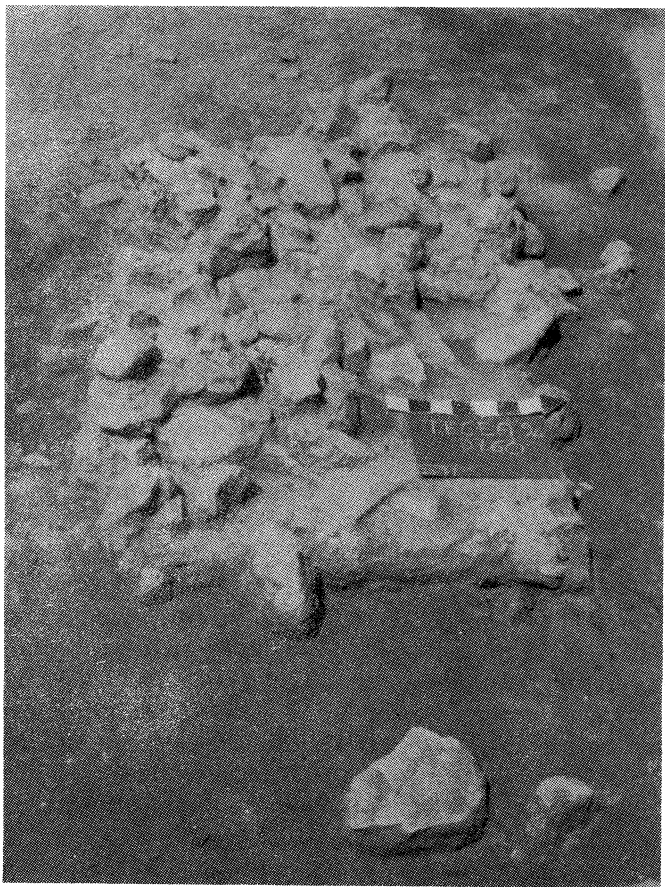
Som hvert år siden 1990, møttes en gruppe norske, svenske, finske, franske, italienske og amerikanske venner og kolleger i Tegea i Arkadia i begynnelsen av juli 1994 for å bruke noen uker av sommeren til å fortsette utgravningsarbeidene i helligdommen for Athena Alea. Stemningen var spesiell i år, for vi visste at dette var den siste sesongen i det femårsprogrammet vi arbeidet etter og som vi hadde fått godkjent av det greske kulturministeriet; og vi hadde mange uløste oppgaver, og flere kom til i løpet av sommeren. Som vanlig var tiden for snau, staben for liten og midlene for knappe til at vi kunne løse dem alle – selv om en periode på fem uker og en stab på 29 personer, med et totalbudsjett (inkludert svenske og amerikanske bidrag) på noe over 400.000 kroner, ikke er å forakte. Og atskillig ble utrettet.

Som vanlig var det arbeidene i feltet nord for templet som krevde den største innsatsen. Vi kunne dessverre ikke fortsette undersøkelsene i det nye feltet som ble åpnet i 1993 lengst nord i dette området, siden Knut Ødegård, som på en utmerket måte hadde ledet arbeidet i denne sektoren, meldte forfall i år; så de store og uforklarte konstruksjonene av soltørket leire, som vi heller ikke hadde

fått ordentlig koblet til stratigrafien i resten av helligdommen, fikk vi ikke frem mer opplysninger om. Desto mer intenst ble det arbeidet i feltene like vest, nord og øst for den dype sjakten som ble åpnet av greske arkeologer i 1970-årene, og hvor de to gruppene ledet av Jean-Marc Luce (som siden forrige sommer hadde tiltrådt en lektorstilling ved universitetet i Toulouse) og Chiara Tarditi har drevet på siden utgravningen begynte i 1990. På disse årene har de arbeidet seg igjennom et uhyggelig antall kubikkmeter jord fra etterklassisk og etterantikk tid, men kom egentlig først nå i år i gang med systematiske undersøkelser i de førklassiske lagene som vi først og fremst var interessert i. Under den fyllmassen som var blitt lagt opp her i forbindelse med byggingen av det klassiske templet, hadde vi allerede forrige sommer kunnet identifisere et par klare bruksflater med hvite småsten som antagelig hadde vært i bruk i det 5-6 årh. f. Kr., altså i den perioden da det store, arkaiske templet sto, og disse lagene ble det arbeidet videre med. Hos Jean-Marc er de rike på småfunn, spesielt interessant var det å finne en hel del små, utskårne figurer av blyblikk av lignende type som det ble funnet titusener av under en britisk utgravning ved Sparta

ved århundreskiftet – mens en mengde små jernspikre, som det er umulig å forklare betydningen av, egentlig mest var en tålmodighetsprøve. Hos Chiara var det lite funn i disse lagene, men det var interessant å konstatere at de stolpehullene som hun fant forrige sommer, og som må høre til lette, provisoriske struk-

turer (kanskje innhegninger, eller telt), må ha vært et kortvarig fenomen kanskje fra overgangen mellom arkaisk og klassisk tid, som fulgte etter atskillig mer solide strukturer. Antagelig fra begynnelsen av det 6. årh. har vi her et lite stykke av en sammenrast, krummet mur eller mursokkel av sten, fra en bygning

Rest av en krummet stenmur eller mursokkel i nordfeltet

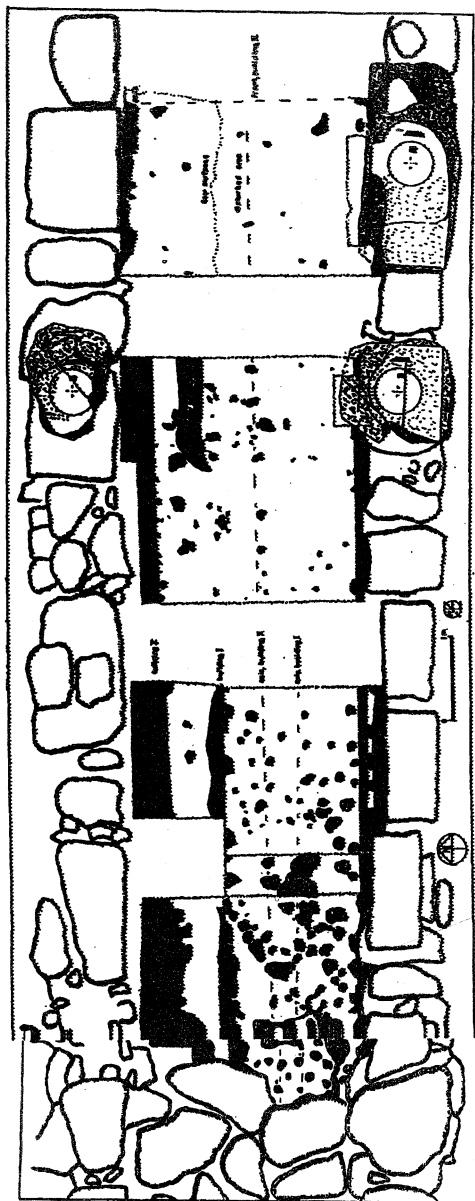
eller konstruksjon som det dessverre ikke har vært mulig å identifisere nærmere. Noe nærmere templet, like øst for den dype, greske sjakten, viste det seg at en gruppe stolpehull som fulgte en temmelig presis og rettlinjet, øst-vestlig orientering lå omtrent rett over et stykke av en 60 cm tykk mur i soltørket leire, uten stensokkel. Muren forsvinner i den dype, greske sjakten, og på den andre siden, hvor Jean-Marc arbeidet, dukket det omtrent i forlengelsen av den opp en større ansamling grove sten som kan ha hørt til en sammenrast stenmur. For øyeblikket er det helt uklart om det er sammenheng mellom disse to strukturene, og hva slags struktur stenhaugen egentlig skriver seg fra; for haugen dukket opp i den av Jean-Marc's to ruter hvor han nådde dypest, men hvis den virkelig skriver seg fra en mur, må denne ha gått i den andre ruten hvor han ikke rakk langt nok ned til å påvise den. Foreløpig kan vi bare antyde som en interessant mulighet at dette kan ha noe med en tidlig, øvre avgrensning av helligdommens område å gjøre – Chiara har hele tiden arbeidet med et visst forsprang på Jean-Marc, som brukte sin første sesong til å grave fyllmasse etter moderne landsbyhus i den nordligste delen av feltet, og hun rakk derfor i år å arbeide en del også i det tykke, rødaktige laget som tydeligvis ble avsatt i det 7. årh. f.Kr., og hvor foreløpige sonderinger for et par år siden allerede hadde gitt interessante funn. En del fine gjenstander fra denne viktige perioden dukket opp hos henne igjen i sommer, og hun fant også mer materiale fra en stor, sammenrast bygning med hvit puss på veggene og tegl-

tak; men vi vet ennå ikke om denne bygningen sto her, eller om det er snakk om materiale som er brakt hit annet steds fra og brukt som fyllmasse for å heve bakkenivået. Det stadige behovet for slike nivåhevninger ser vi nå en mulig forklaring på like under dette «røde» laget, for der kommer et oversvømmelseslag avsatt ved i alle fall to, tett påfølgende anledninger av en elv som må ha gått over feltet lenge nok til å legge temmelig mye runde, avslipte elvesten igjen etter seg. Det samme laget ble observert i sjakten mellom de to statuebasene noe nærmere templet, og de franske utgraverne fra århundreskiftet observerte også slike lag med elvesten nederst i sjaktene sine like nord for kirken; de tok dette for å være det sterile, funntomme laget som dannet utgangspunktet for utviklingen av helligdommen, og førte ikke utgravningene sine lenger ned. Siden de greske gravningene i 1970-årene vet vi at under dette laget med elvesten ligger det et tykt lag med svart, fet jord og materiale fra det 8. årh. og tidligere, som vi var i kontakt med da vi rensket den dype sjakten i 1990, og som vi i år så vidt rakk å åpne et lite prøvesnitt i. Her finner vi materiale fra det 8. årh., men grovere og av en helt annen karakter enn det fine votivgodset fra samme periode som vi har fra tempelfeltet, og kan i alle fall stille spørsmålet om dette feltet lå innen helligdommens område så tidlig eller ikke. Oversvømmelsene i overgangen mellom det 8. og 7. årh. må i alle fall ha vært en viktig episode i helligdommens historie, og kan ha vært en skillelinje i utviklingen av den.

I tempelfeltet, hvor Gullög Nordquist fra Uppsala og hennes assistenter arbeider, er det nettopp disse periodene i det 8. og begynnelsen av det 7. årh. som arbeidene hele tiden har konsentrert seg om. Her var oppgaven i år å få frem mest mulig fullstendige og definitive informasjoner om de to førarkaiske kultbygningene, ved å grave vekk de balkene vi hittil hadde latt stå igjen og lage snitt og småsonderinger der det kunne være mer å hente. Dette var bare delvis vellykket. I pronaosområdet etter den større, sengeometriske bygningen, hvor det allerede forrige sommer var påvist et ordentlig jordgulv, ble det nå identifisert ikke mindre enn seks faser i dette gulvet; så denne bygningen må ha stått ganske lenge, sannsynligvis en god stund inn på 600-tallet, noe også en serie små votivgjenstander fra denne perioden antyder. Derimot viste det seg umulig å få frem et klart bilde av overgangen mellom pronaos og den indre delen av templet, som kan ha skiftet både posisjon og form mellom de forskjellige fasene; noen full vegg kan det vanskelig ha vært tale om, i alle fall i den seneste fasen. Det ble også gjort forsøk på å få påvist fronten av den mindre, eldre bygningen, slik at den fulle lengden kunne fastlegges; men denne fronten ser ut til å ha gått i fullstendig oppløsning og lot seg i alle fall ikke identifisere. Derimot fikk vi tak i sydveggen på et tilgjengelig punkt like under de arkaiske kolonnadefundamentene og kunne til og med gjøre et lite snitt i den, slik at også sporene av det sentrale flettverksnett som dannet kjernen i leirklining kunne observeres. Denne

daub», er urgammel og var vanlig i forhistoriske bygninger i hele Europa i neolittisk tid og i tidlig bronsealder, også i Hellas; men i jernalderen ser det ut til at den forsvant, og i alle fall har det vært uhyre vanskelig å påvise den. De tidlige, primitive kultbyggene i Tegea er altså ikke bare et produkt av det greske templets fødselsveer, men er også en siste utløper av en mange tusen år gammel bygningstradisjon. Denne overgangsposisjonen mellom gammelt og nytt anskueliggjøres spesielt klart i den senere bygningen, hvor veggene er oppført i den samme, urgamle teknikken, men hvor vi også har sikre funn av takteglfragmenter i urørte lag. Dette var en helt ny oppfinnelse i Hellas i begynnelsen av det 7. årh., og her er den antagelig brukt ved en reparasjon eller modernisering av den primitive leir- og flettverksbygningen.

I løpet av sommeren ble det imidlertid klart at stedets historie ikke begynte med dette, heller ikke som kultsted. I en begrenset sondering under gulvflaten i den eldre bygningen har vi funnet nok en overflate med stolpehull, som vi riktignok ikke har kunnet påvise noen vegger i tilknytning til, men som i alle fall antyder at vi kanskje ennå ikke er til bunns i førarkaisk bygningsaktivitet. Under den merkelige stensetningen i den bakre delen av cellaen, som må være senere enn de to kultbygningene fordi den skjærer av den krummede bakenden av dem, er det dukket opp nye stener som snarere ser ut til å være tidligere enn dem, og kanskje må forbindes med den nyoppdagete overflaten; her ligger det et

Plan av bygningsrestene i tempelfeltet

eiendommelig kontinuitetsproblem som vi ennå ikke har materiale nok til å klarlegge. Ved siden av det til dels meget fine gjenstandsmaterialet fra geometrisk tid (midten av det 8. årh.) som er kommet frem spesielt i forbindelse med den tidligere bygningen, begynner vi nå å finne mer keramikk ikke bare fra mykensk tid, men også fra tidlig bronsealder og neolittisk tid. Noen boretester som ble gjort i sommerens løp viser også at vi har tykke kultur lag fra eldre perioder under det nivået hvor vi arbeider, og den tidlige keramikken har antagelig arbeidet seg opp fra disse lagene. Slik det nå ser ut, er helligdommen blitt etablert på et sted hvor det allerede hadde vært menneskelig aktivitet, kanskje kontinuerlig, i flere tusen år. Nøyaktig når det er skjedd, er stadig et åpent spørsmål, men de siste resultatene fra metallsmelteanlegget i pronaosområdet har trukket dette tidspunktet et godt stykke bakover i forhold til de bygningene vi hittil har påvist. Under dette anlegget, som vår metallurgispecialist Christina Risberg fra Uppsala fortsatte å undersøke meget omhyggelig i år, er det nemlig dukket opp en grop med fet, svart jord som inneholdt fin, dekorert votivkeramikk av lakonsk og argivisk type fra tidliggeometrisk og protogeometrisk tid – altså tilbake til det 9- 10 årh. f.Kr. Dette er utvilsomt et votivdepot, og vi-

ser at helligdommen i alle fall på det tidspunktet da disse gjenstandene ble dedisert, allerede var i bruk som sådan.

Et prosjekt som dette har utviklingsmuligheter i mange retninger, og en del slike har begynt å få form nettopp i løpet av de siste par sesongene. Vi har nå i to år hatt en finsk og en norsk arkitekturspesialist på feltet for å katalogisere bygningsmaterialet etter det klassiske templet og se om det kan trekkes nye resultater ut av det: i forrige rapport omtalte vi et resultat av dette arbeidet, Jari Pakkanens identifikasjon av blokker fra det stadionanlegget som Pausanias nevner. I år ble arbeidet konsentrert om søyletromlene for å se om den søylehøyden franskmennene rekonstruerte i sin publisasjon, holder, og resultatet ser ut til å bli en korreksjon på kanskje 8-10 cm – tilsynelatende et beskjedent resultat av en lang sommers iherdig innsats, men helt sentralt hvis det i neste omgang skal brukes til presise studier og analyser av bygningens målesystem og proporsjoner. Under gravingen har vi også funnet noen nye blokker som gir opplysninger om deler av templet vi tidligere ikke kjente. Myntfunnene våre krever spesialstudium, og Håkon Ingvaldsen fra Myntkabinettet var hos oss et par uker i sommer for å begynne arbeidet med dem. Vi har også begynt å rette blikket utenfor helligdommen for å forsøke å danne oss et inntrykk av hvordan den forholdt seg til resten av byen, og hvordan den naturlige rammen rundt den var i antikken. For de neste to årene er det planlagt en «survey», en metodisk og systematisk overflateundersøkelse, av

byområdet, som kanskje kan løse noen gamle, topografiske problemer knyttet til Tegea – et av de stedene hvor Pausanias er så tåkete og uklar i forhold til topografien at det er omtrent umulig å forstå hva han mener. Vi har også etablert kontakt med en spesialist fra Botanisk institutt i Bergen, som vil undersøke mulighetene for å få til en rekonstruksjon av vekstlivet på stedet ned gjennom tidene, gjennom en analyse av pollenkorn i de arkeologiske lagene. Vi har en lang og omtrent ubrutt stratigrafisk sekvens fra tidlig jernalder og ned til sen middelalder som ligger godt til rette for en slik undersøkelse, og bevaringsforholdene for pollenkorn viste seg å være gode, så vi satset en del tid og arbeid nå den siste sommeren for å få samlet inn prøvemateriale for et ordentlig analyseprogram som kan gi spennende resultater, og dessuten er metodisk nyskapende i Hellas. Forskningsrådet har dessverre ikke sett seg i stand til å støtte dette prosjektet, og det er for øyeblikket usikkert om det lar seg realisere.

I det hele tatt er de videre utsiktene for dette prosjektet uklare for tiden. Det femårsprosjektet som de greske myndighetene klarerte, er nå avsluttet, og med nesten 900 katalogiserte enkeltgjenstander, 80 trekasser med ukatalogisert materiale (for det meste keramikk) og omhyggelige dagbøker og stratigrafiske skjemaer etter fem sesonger er vi nå i alle fall kommet dithen at vi må ha et par års pause for å bearbeide og fordøye resultatene, samt få i gang et analyseprogram for spesielle deler av materialet. Men ikke minst resultatene av den siste

sesongen har vist oss at vi bare har begynt å skrape i overflaten av de mulighetene dette stedet har, hvis det blir mulig å føre undersøkelsene videre. Noen rent norsk oppgave kan dette aldri bli, til det er våre ressurser for begrenset; forskningsrådets evne til å støtte slike tiltak er åpenbart blitt atskillig dårligere etter den store sammenslåingen. Vi har heller ikke et arkeologisk fagmiljø som er sterkt nok til å håndtere slike oppgaver alene; det må bygges opp nettopp på slike prosjekter som dette, og den prosessen er bare så vidt kommet i gang. En utvidet nordisk ramme rundt tiltaket, kanskje med sterkere preg av skolegravning (noe sven-skene har vist interesse for, og som burde være nyttig også for oss), og fortsatt

med amerikansk og kanskje også fransk-italiensk deltagelse på den vitenskapelige sektoren, kan kanskje føre frem til en brukbar ressursituasjon. Men for at prosjektet skal kunne godtas som norsk av de greske myndighetene, er vi avhengig av at det fortsatt står under norsk ledelse, at norske forskningsinstitusjoner engasjerer seg i det, og at det har en mer enn rent proforma norsk deltagelse. Det kan vi bare få til hvis miljøet rundt det norske instituttet i Athen går inn for å satse på det som et tyngdepunkt i instituttets aktivitet for en lengre periode fremover.

Erik Østby

Det homeriske spørsmål — et (heksa-)metrisk problem?

1. Det homeriske spørsmål i dag: tradisjon vs. innovasjon

Siden WOLF's *Prolegomena ad Homerum* (1795), som for nøyaktig to sekler siden inaugurerte den moderne fase i Homerforskningen og for alvor reiste det såkalte homeriske spørsmål, har et relativt stabilt kjernepunkt innen dette vært den homeriske diktningss plassering i forhold til en lang og i hvert fall for en stor del muntlig diktertradisjon. Den aktuelle forskningssituasjon – slik jeg ser den – er preisert formulert av LATA CZ (*Homer*², 1989, s. 20):

«Was hat Homer, als er das Großepos schuf, mit und aus der mündlichen Epik seiner Vorgänger und zeitgenössischen Sängerkollegen, die er in reicher Fülle kannte und beherrschte, gemacht? ... Was ist also das Homerische im Homer?»

M.a.o., hva beror på tradisjon og hva er innovasjon hos Homer?

2. En uteblitt problemstilling

A:
Hva hvis heksametret selv beror på innovasjon – og har avløst et tidligere episk vers? Hvilke konsekvenser ville det ha

for det homeriske spørsmål? Denne problemstilling, som avgjort gjenspeiler en mulig realitet, er i de 200 år siden WOLF's verk – så langt jeg overskuer en uoverskuelig forskningshistorie – aldri blitt reist, enn si teoretisk eller *in concreto* diskutert. Det nærmeste man kommer, er enkelte mer spekulative formodninger, begrenset til det språklige aspekt, som hos den utmerkede MEISTER (*Die homerische Kunstsprache*, 1921, s. 3):

«wenn der Hexameter dem ältesten Epos nicht als fertiges Maß gegeben war, sondern erst in diesem und durch dieses zu dem geworden ist, was er ist ... dann müssen wir mit mittelbaren Einflüssen metrischer Formen rechnen, die uns unbekannt sind.»

I nyere forskning finner man i hovedsak tre holdninger til spørsmålet om heksametrets historie/opprinnelse, representert f.eks. ved:

2.1. WYATT (*Metrical Lengthening in Homer*, 1969, s. 29f.):

«The only legitimate way to proceed ... is to assume that the hexameter was always as it is recorded for us: that it always contained six feet, the initial syllable of each of which was long»,

men cf. MEIER-BRÜGGER (*Griechische Sprachwissenschaft* I, 1992, s. 93):

«Das uns geläufige Schema des hom. Hexameters darf nicht «tel quel» in das 2.Jt. zurücktransponiert werden ... Es ist viel wahrscheinlicher, daß der Hexameter selbst wie das Epos am Ende einer Entwicklung (hier Verregelmäßigung) steht.»

2.2. RUIJGH (*locis diversis*) i tilslutning til MEILLET: heksametret er lånt/over tatt fra et ikke-indoeuropeisk (egeisk?) folks diktning – tydeligvis et ubevisbart og helt ufundert *ultimum refugium*.

2.3. WEST (*CQ* 23,1973, s. 188 – i tilslutning til bl.a. WILAMOWITZ):

«If there was epic or heroic balladry in (say) 1600, its characteristic verse was most likely the glyconic, whose cognates are used in Sanskrit and Slavic epic.»

B:

Det er åpenbart at standpunktene 2.1 og 2.2 er henholdsvis fullstendig tautologisk og rent *ad hoc* med henblikk på den ovenfor skisserte problemstilling. Skal man komme videre i et fundert resonnement, må man bygge på de ikke få forskere som prinsipielt deler standpunkt 2.3. Men det er også klart at i så fall ytterligere to forutsetninger må oppfylles (som det inntil relativt nylig var lite håndfast å si om: her ligger nok årsaken til at det versehistoriske aspekt ikke tidligere er trukket inn som beviskraftig i det overordnede homeriske spørsmål):

2.4. Man må kunne definere eksakt heksametrets postulerte forgjenger, det tid-

ligere episke vers – som bør kalles protoheksameter.

2.5. Man må kunne begrunne og forklare plausibelt overgangen, dvs. transformasjonsprosessen, fra protoheksameter til heksameter.

3. Fra protoheksameter til heksameter

A:

At det faktisk er mulig å konkretisere disse to forutsetninger, mener jeg å ha påvist for endel år siden (cf. *MSS* 37, 1978, s. 11 ff., flere – også lingvistiske – argumenter hos TICHY, *Glotta* 59, 1981, s. 28 ff.).

3.1. Det mykenske protoheksameter kan rekonstrueres som en fusjon av det indoeuropeiske 8-stavelers vers (~ gresk *glyconeus* med variabel plassering av det choriambiske element: *gl* "gl gl" i WESTs notasjon) med sin 7-stavelers katalektiske variant (~ gresk *pherecrateus*) til et 15-stavelers langvers. Det er bemerkelsesverdig både at denne versetype i historisk tid lever videre som *versus Priapeus* (kjent f.eks. fra Aristophanes og Catull 17) :

xx—00—0x|xx—00—x

(den vanligste variant: *gl* + *pher*)

og at det nære slektskap mellom *versus Priapeus* og heksametret ble observert og registrert allerede av oldtidens metrikere, cf. følgende merkevers av Terentianus Maurus (xx realisert som --):

— — — ∪ ∪ — ∪ x | — — ∪ ∪ — x
et ferme modus hic datur a plerisque Priapo.

3.1.1. Om den historiske sannsynlighet for et slikt utgangspunkt cf. POULTNEY (*AJPh* 100, 1979, s.142):

«For the octosyllabic colon as starting-point for a variety of verse forms the evidence is so overwhelming that its importance can scarcely be challenged.»

3.1.2. Om nødvendigheten av å rekonstruere en enklere forløper for heksametret smlg. f.eks. JANKO (*Homer, Hesiod and the Hymns*, 1982, s. 277, n. 6) med påpekning av

«the uniquely complex metre of the epos. The hexameter's complexity compared with the simplicity of the stichic metres of other [sc. oral] traditions ...»

(men uten å trekke den samme konklusjon).

3.2. Vi har sett at i overflatestrukturen kan realisasjoner av protoheksametret meget vel være identiske med varianter av heksametret – eller ligge temmelig nær. Det er derfor lett å derivere det senere episke vers fra det tidligere (som på sin side klart gjenspeiler indoeuropeiske metriske prinsipper). Nøkkelen ligger i den type 'Verregelmäßigung' (cf. MEIER-BRÜGGER ovenfor 2.1) som må forutsettes å ha funnet sted: protoheksametret kan ikke analyseres i føyter, heksametret er nettopp – som navnet sier – bygget $\kappa\alpha\tau\alpha\ \mu\acute{\epsilon}\tau\rho\nu$ (6 metra/føyter). Dette impliserer en radikal endring i dypstrukturen: fra et nedarvet sta-

velsestellende prinsipp (15 stavelser) til et moretallende prinsipp (24 morer, hver fot: $-\cup/-$ = 4 morer, derimot antall stavelser varierende fra 12/13 til 17). Denne dypstrukturelle endring er det nødvendige korrelat til de to antydede overflateinnovasjoner:

3.2.1. Innenfor det tidligere system mulige sekvenser med én kort stavelse mellom to lange oppgis til fordel for en ny regel som kun tillater dobbeltkort: $\cup\cup$ eller ekvivalerende lengde: – mellom arsis-stavelser; dermed etableres automatisk den 4-morige fot som metrisk enhet; som konsekvens bortfaller også *anceps*-posisjonene, en arv fra indoeuropeisk metrikk og bevart i rester hos Homer.

3.2.2. Til grunn for denne dyptgripende innovasjon ligger åpenbart prinsippet om fonologisk ekvivalens: $\cup\cup = -$ i thesis (versets senkninger): at arsis ikke blir berørt, understøtter vår forklaring; det endelige resultat blir den velkjente frie veksling mellom daktyl og spondé i det minste i de 4 første føyter av heksametret (sekundært innskrenket frihet i 5.fot).

B:
Det er et faktum at det såkalte homeriske kunstspråk i langt større utstrekning enn noen annen kjent diktertradisjon (muntlig eller skriftlig) gir rom for rene kunstformer, dvs. lingvistiske anomalier som ikke har rot i naturlige dialekter, men må oppfattes som anormale tilpasninger til «the uniquely complex metre of the epos», ofte som metriske forlengelser

res – gjør det nødvendig å anta at den mykenske bøyning av ὄνῆρ var nøyaktig som i de senere dialekter.

3.3.2. Dersom mot formodning former av nevnte type likevel eksisterte i mykensk tid og fikk innpass i episk diktning, måtte disse uten tvil være blitt behandlet metrisk som alle andre ordformer med samme kvantitative stavelsesstruktur (tribrachys), dvs. at *ὄνέρα ville posisjoneres enten foran vokal (med elisjon av utlydende vokal) eller foran CC- (med posisjonslengde som resultat) og *ὄνέρες like selvfølgelig foran C(C)- (med anapestisk skandering).

3.3.3. De to foregående argumenter sammenlagt tvinger oss altså til den slutning at det er kunstspråklige strekkformer vi har med å gjøre. Neste steg er tilsynelatende absurd og i hvert fall uten parallell: det viser seg at dikteren slett ikke har behov for den regulære anapestiske skandering (*ὄνέρε̅ς) av strekkformene, men kun for en daktylisk – hvilket innebærer den helt singulære kombinasjon av først morfologisk strekking og så metrisk forlengelse i én ordform (ὄνέρε̅ς).

3.3.4. Nødvendighet og metrisk tvang spiller utvilsomt en viktig rolle når det gjelder akseptabiliteten av kunstspråklige lisenser. Om metrisk forlengelse cf. f.eks. WYATT (o.c. s. 40):

«it is true to say with Schulze ... that the poets generally lengthened vowels only when it was necessary to do so.»

Men det faktum at ὄνέρα, ὄνέρες alltid er daktyliske helt på tvers av all praksis

ellers, var nettopp for SCHULZE (*Quaestiones epicae*, 1892, s. 454) en *difficillima quaestio*. Og hvorfor i all verden finne på å lage – gjennom en unik kombinasjon av to lingvistiske lisenser (begge unødvendige) – daktyliske ordformer til erstatning for de regulære og meget lett anvendbare trokæiske (ὄνδρα, ὄνδρες osv.) som Homer uansett bruker i mer enn 90% av tilfellene?

3.3.5. Etter min oppfatning finnes det bare ett svar som løser disse aporier: angjeldende former er faktisk hva de ser ut til å være – daktyliserte trokéer, et uunngåelig produkt av protoheksametriske formers tilpasning til heksametrets strengere regler. Protoheksametrets struktur tilsier at «vanskelige» trokéer særlig ville forekomme i begynnelsen av de to opprinnelige verskomponenter, svarende til heksametrets 1. og 4. fot: det er også hva statistikken viser, idet nesten 85% av de daktyliserte former av ὄνῆρ opptrer her.

4. Konsekvenser for det homeriske spørsmål

Med utgangspunkt i ovenstående bevisførsel – som jeg håper og tror ikke vil bli helt avvist – fremkaster jeg til slutt, i all korthet og i form nærmest av teser til diskusjon, noen refleksjoner om hvorvidt denne eventuelle beviskraft også har gyldighet overfor det homeriske spørsmål. Jeg ser for meg fem gjennomgripende innovasjoner som etter mitt skjønn er samtidige (8. årh.) og interdependente og sannsynligvis bør tilskrives

én og samme originale skaperkraft, dikteren Homer.

4.1. Når det gjelder den metriske innovasjon (eller revolusjon), kan jeg knapt forestille meg at transformasjonen fra protoheksameter til heksameter ville være mulig innenfor en tradisjonell og derfor naturlig konservativ oral poetry-teknikk. Den er dessuten bundet opp med språkelementer, f.eks. $\nu \epsilon\phi\epsilon\lambda\kappa\upsilon\sigma\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$, som åpenbart tilhører den joniske fasen av eposets utvikling.

4.2. Jeg behøver neppe begrunne at store deler av det homeriske kunstspråk (i likhet med vårt eksempel fra $\acute{\alpha}\nu\eta\rho\beta\omicron\upsilon\gamma\eta\eta\iota\gamma\eta$) *ex hypothesi* er betinget av og finner sin forklaring i den postulerte metriske transformasjon. Uansett er sammenhengen her meget tett.

4.3. Jeg finner heller intet mer selvfølgelig tidspunkt for det (sikkert dokumenterte) radikale skifte i foredragsart: fra sangvers til resitasjonsvers, fra aoidē

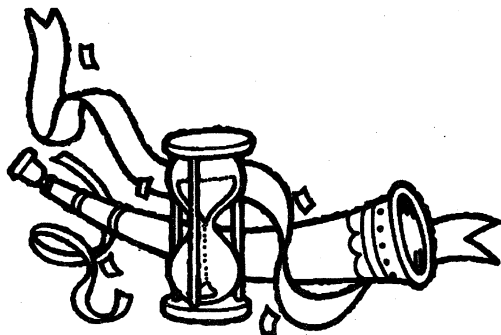
(med strengeinstrument) til rhapsode (med stav). På helt annet grunnlag kom f. eks. SCHADEWALDT (*Von Homers Welt und Werk*», 1965, s. 59ff.) til samme konklusjon, dvs. Homers tid (8. årh.).

4.4. Jeg tror ikke at adaptasjonen til et nytt metrisk system med dyptgående og tallrike endringer av dikterspråket som konsekvens var mulig uten bruk av skrift. M.a.o., heksametret – av gode grunner plassert «am Ende einer Entwicklung» (cf. 2. 1) – forutsetter bruk av skrift.

4.5. Dermed er også veien til monumentaleposet åpen for en genial dikter, som samtidig er «Begründer der abendländischen Textualität» (LATA CZ o.c. s.26).

Min hovedkonklusjon blir derfor: Skaperen av monumentaleposet er identisk med skaperen av heksametret.

Nils Berg

Glede i GLA

Siden sist har undertegnede ikke vært i Roma (dessverre!), og kan derfor ikke (heldigvis!) i dette nummer av *Klassisk Forum* fortelle om underholdende beinbrudd på klassisk grunn. Derimot har Ressurskontoret for Greske, Latinske og Antikke studier (GLA) nå vært i drift i tre kvart år snart, og har etter min mening vist sin eksistensberettigelse i fullt monn!

Den store latinbølge skyller over landet

Disse linjer skrives 1. mars – en dag som i NRK P2 åpnet med gjentatt reklame for et kommende innslag om latin i morgenradioen *Først på*. Innslaget var reklamen vel verd, med de to latinentusiaster Hilde Sejersted og Gudmund Hernes. Vi fikk høre at 27 elever på Oslo katedral-skole nå har bestemt seg for å ha latin C-språk også i 2. klasse, som et frivillig fag. Tallet smaker av god, gammel latinklasse – endog en *stor*, god gammel latin-klasse! Og å høre statsråden ønske latinlektoren en god dag – på latin – er med på å gi meg en god dag! «Die dulci fruere!» Avslutningen på innslaget var Elvismelodien «Nunc hic aut numquam», også kjent under den engelske tittelen «It's now or never».

Slik håper jeg ikke det blir for sju av de ansatte ved Universitetsbiblioteket i Oslo: de hadde meldt seg på latinkurs, og kom ikke med. Tjue av deres kolleger hadde vært raskere med påmeldingen, og dermed var kurset fullt. Latin-språklige bøker, såvel norske som utenlandske, utgjør en viktig del av UBs bokskatt, og på et 12-timers kurs kan den interesserte lære nok til å ta seg fram i et tittelblad. Kursleder er den første redaktør av *Klassisk Forum*, universitetsbibliotekar Gunn Haaland.

Et annet utslag av økende latininteresse er fjernundervisningsprosjektet *Latin for hvermann*. Et ledd i prosjektet er en serie på 24 halvtimes radioprogrammer i P2, med enklere latinundervisning for alle: *Omnibus*. På samme måte som bussen er for alle, skal latinkunnskapene bli det. Radioprogrammene utarbeides av lektor Einar Weidemann, Trondheim katedralskole, og prosjektlederen Tilman Hartenstein. Sendestart blir i november i år. De lyttere som ønsker grundigere latinkunnskaper (*Omnibus* skal holdes i presens indikativ aktiv, har jeg hørt!), vil kunne følge opp med et brevkurs, er det meningen. Om et års tid fra i dag vil kanskje det norske folks latin-

kompetanse være mangfoldiggjort? (Den eneste gang det er en fordel med et lavt utgangspunkt, er når en økning skal regnes i prosent...)

Isbiter og nettverk, tordenkiler og universets masse

De pussige ordene i linja over viser til typiske *henvendelser fra publikum* til Ressurskontoret GLA. Hvem skulle tro at et datafirma ville ha et motto på latin? Kan et firma egentlig øke fortjenesten ved hjelp av latinske isbiter? Hva får en ung fysikkstudent anno 1995 til å ville ha påstanden «universets masse er konstant» oversatt til latin? Stjal noen Zeus' tordenkile, å la tyveriet av Tors hammer? Fins det noe gresk ord som heter «epanoleit»? Hva mener Helmut Schmidt når han i *Die Zeit* bruker uttrykket «consules videant»? Hva betyr «Nihil ut umbra», som forekommer på en bildeserie utstilt i et av Oslos gallerier? En fax kom fra et av landets forlag, med følgende spørsmål: «Hvem er opphavsmann til sitatet *vita sine ars mors est*»? Sitatet skulle, var meningen, inn i en lærebok i engelsk. I dét tilfellet gjaldt det først å rette opp latinen – ikke sant, latinkyndige? En lege ville vite hvorfor vi bruker ordet *obdusere* i den betydning vi gjør, når *obducere* på latin betyr dekke, tilsløre. Og en psykiater som skulle holde foredrag om tvangslidelser, ville trekke inn mytologien og vite mer om Ananke. Slike henvendelser kommer stort sett hver dag, og gjerne et par-tre pr. dag. Jeg kunne konkludert med *never a dull mo-*

ment – om da dette uttrykk hadde vært klassisk passende.

Sang-GLA

Det er utrolig så mye moro man kan ha med GLA-navnet. Jeg arbeider deltid på Ressurskontoret GLA, fortrinnsvis mandag, tirsdag og onsdag. Det er da vanlig å få spørsmålet: «Er du GLA i dag?» Og så videre, som i uttrykket «sang-GLA». Ressurskontoret GLA arrangerte faktisk en ørliten sangaften her en tirsdag i februar måned. Første punkt i GLA-målsettingen er å «arbeide for å fremme latin og på sikt også gresk som skolefag». Hva kan være mer rekrutterende enn latinske sanger? Jeg hadde vært så heldig å få låne et par latin-sangbøker, og kopieringsmaskinen laget noen eksemplarer vi kunne hjelpe oss med. Fjorten entusiaster samlet seg i et seminarrom på Klassisk avdeling, Universitetet i Oslo. Hjemmebakt kake (nam, Mathilde!) lokket gutta til å bli (noe den kulturelle side ved saken ikke kunne makte), og brus klarnet strupene før dysten. Jeg hadde vært forutseende nok til å låne med et lite keyboard av min 7-åring, og det kom vel med. Hvis jeg i sin tid hadde gjort mine pianolekser, ville nok det hele gått enda bedre... Mer spille- og tellekyndige tok over, og vi lærte den ene sangen etter den andre. *Målet* for det hele var å finne fram til noen riktig gode sanger til bruk på den forestående Klassikerfesten. En av de tilstedeværende latinlektorer sa: «I andre land har de *moret seg* med latinen!» Det har de – og hvorfor kan ikke vi gjøre

det samme? Jeg foreslår herved en ny spalte i Klassisk Forum: *Cantate Latine!*¹ Første bidrag følger.

Sangen om en fordums skilpadde²

Skilpaddesangen går på melodien «Tom Brown's Baby», evt. «John Brown's Body», om man foretrekker det mer makabre. Teksten er skrevet av G.M. Lyne. Sangen er i bruk i latintimer på Oslo katedralskole. Lektor Kari Skard framholdt at teksten har et godt innhold, foruten å være fornøydlig: av noe som ikke ser ut til å være noe særlig – en gammel, død skilpadde – blir det noe riktig fint: et musikkinstrument.

- 1 Quondam nemo habitabat in terris (ter)
et amabat nemo me.

Chorus: Pater, frater est testudo.
Soror, mater est testudo.
Ego, ego sum testudo,
atque hoc superbio.

- 2 Tum descendit elephante in terras. (ter)
Elephantum non amo.

Chorus

- 3 Mox e nubibus asella decidit. (ter)
Illa me ridens sprexit.

Chorus

- 4 Ad me tandem vacca venit miserum. (ter)
Mihi solum insedit.

Chorus

- 5 Me detrudit elephante pedibus,
calcat porcus et asella deridit;
insidet vacca; nemo, nemo me amat
miserum, miserum, miserum.

Chorus

- 6 Tandem maestus ego solus perii. (ter)
Perii quia solus eram.

Chorus

- 7 Tum me mortuum in litore videt,
tum manibus me tollit miserens,
tangit Apollo meum corpus aridum -
sonitum audit dulcem.

Chorus

- 8 En qui vivus sum amatus a nullo: (ter)
deus mulcet mortuum.

Chorus

Oversettelse

- 1 Engang bodde det ingen på jorda, og ingen
var glad i meg.

Refreng: Min far, min bror er en skilpadde, min
søster, min mor er en skilpadde, jeg, jeg er en
skilpadde, og det er jeg kry av.

- 2 Så steg en elefant ned på jorda – jeg elsker
ikke elefanten.

- 3 Snart falt ei lita eseljente ned fra skyene: hun
lo foraktelig av meg.

- 4 Til stakkars meg kom det til slutt ei ku. Hun
bare satt på meg.

- 5 Elefanten tro på meg med føttene, en gris
trampet og eseljenta lo, kua satt på meg:
ingen, ingen bryr seg om stakkars, stakkars,
stakkars meg.

1) Syng på latin!

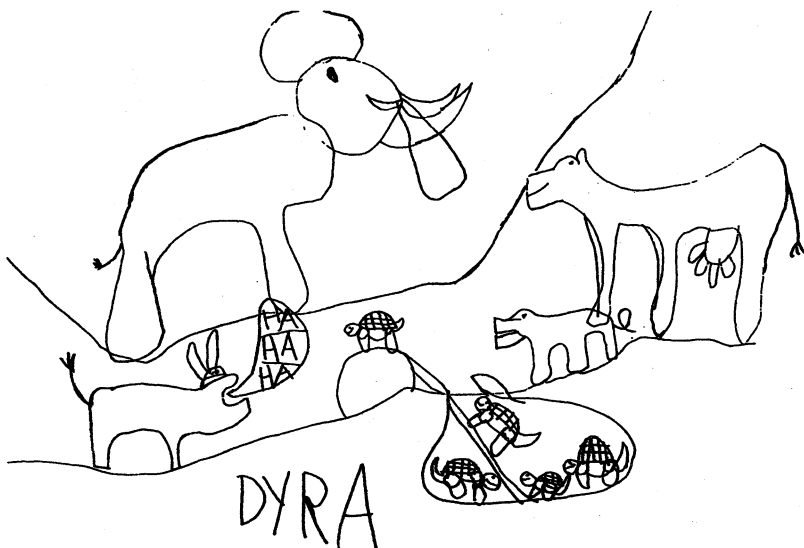
2) Testudinis carmen antiquae

- 6 Til slutt døde jeg, alene og bedrøvet, jeg døde fordi jeg var ensom.
- 7 Da så Apollo meg – da jeg lå død på stranda, syntes han synd på meg og løftet meg opp i hendene sine. Apollo berører min inntørkede kropp – han hører en liflig lyd.
- 8 Tenk! Jeg som ikke var elsket av noen mens jeg levde – meg kjærtegner en gud etter at jeg er død.

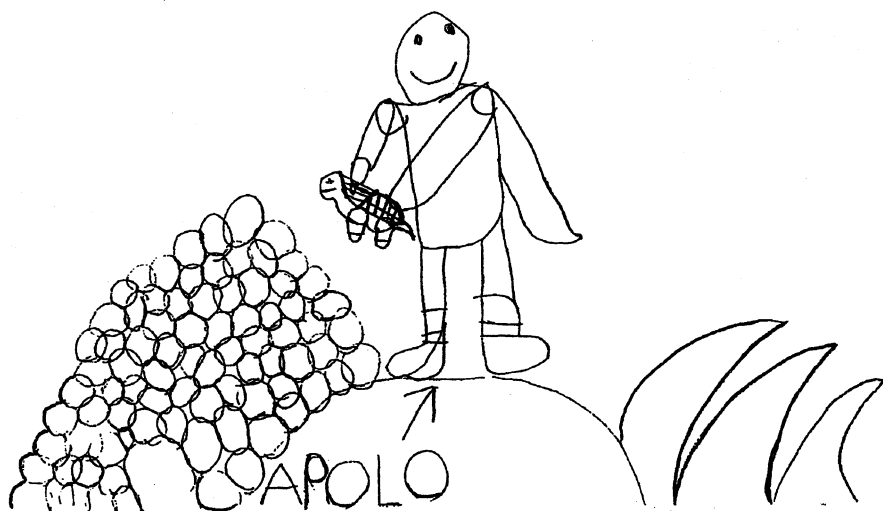
Sangen står i boka «Carmina – A book of Latin Songs, Compiled by Sidney Morris, Printed by Kenion Press Ltd, England, 1962, 1967. Boka er utstyrt med en fyldig gloseliste (latin-engelsk) bakerst. Det går an å få kjøpt *Carmina*

fremdeles, men den er svært dyr: 460 kroner var prisen jeg fikk oppgitt. Så hvis noen skal til England snart, kan de kanskje prøve å få tak i noen rimeligere eksemplarer der?

Boka har seks avdelinger, og av dem hadde vi på vår sangaften størst glede av *Section III – Popular Songs*. Her er evergreens i fleng, oversatt til latin. En fordel er at man da kan melodiene. Clementine, Den glade vandrer, Amandus var en dokkemann, Bjelleklang, Waltzing Matilda og The British Grenadiers voldt oss ingen problemer, og Cockles and Mus-

Sangens jeg-skilpadde står på en stein, omgitt av truende og foraktelige dyr. Skilpaddens familiemedlemmer (omtalt i refrenget) befinner seg i en grotte i nærheten. Tegnet av Einar Roggen Wiull, 7 år.

*Apollo har funnet en død skilpadde i strandkanten, løfter den – og lyren blir til.
Tegnet av Einar.*

sels hadde vi lært engang i engelsk-timen. Derimot var det ingen av de tilstedeværende som på sparket kunne tralle melodien *Abdul the Bulbul Ameer* (!) Redningen er at alle bokas 50 sanger er utstyrt med noter. Utenom de populære sangene fins også salmer, studentersanger og barnesanger. Det vil vel overraske de små i familien og vennekretsen om man en vakker dag stemmer i med *Bæ*,

bæ, lille lam på latin! (Melodien er riktig nok litt annerledes enn vi er vant til.)

For den som er slik som jeg: latinelsker og sangglad – vil *Carmina* kunne by på mange timers hygge og moro! Tar dere utfordringen, latinlærere – vil klasserommenes vegger heretter gjenlyde av latinske sanger?

Vibeke Roggen

Roma i tekst

XVII

Anchises' talende taushet og Romas første biblioteker

Noen tekster møter ens øye både i tide og utide. Fader Anchises' ord om romernes misjon i Aeneiden VI er åpenbart noe av et «must» for alle som skriver om romersk kultur, sivilisasjon og historie:

excudent alii spirantia mollius aera
(credo equidem), vivos ducent de marmore vultus,
orabunt causas melius, caelique meatus
describent radio et surgentia sidera dicent:
tu regere imperio populos, Romane, memento
- hae tibi erunt artes -, pacisque¹ imponere morem,
parcere subiectis et debellare superbos.

Oversatt til norske heksametre kan det bli:

Andre vil uthamre bronzen med kunst så den
mykere ånder -
det vil jeg tro – de vil dyktigere vekke til live i
marmor
sjelfulle blikk og ordlegge saker og innskrive
himlens
baner ved hjelp av sin passer og forutsi stjernenes
oppgang:
Du, min romer, må huske med makt å råde for
verden -
det skal være din kunst – å skjenke den fredsverkets
orden,
skåne beseirede folk og nedkjempe opprørske
skarer.

Dette er ikke bare sentrale ord i Aeneiden; de uttrykker i pregnant form en typisk romersk selvoppfattelse², og ikke minst rører de ved noe vesentlig i deres form for imperialismen enten vi velger å se den som en svøpe for verden eller i et mer forsonende sivilisasjonsperspektiv.

En tekst som denne er heller ikke ferdigtolket en gang for alle. En fremstående og produktiv «Virgilian», Nicholas Horsfall, klaget nylig over at han stadig møtte seg selv i døren når det gjaldt akkurat disse linjene. Og for R.O.A.M. Lyne ga de nå nylig stoff til en av hans mange «subversive» belysninger av Aeneiden; han peker på at Vergil med uttrykket *regere imperio* siterer Lucretius 5, 1130 (på samme sted i verset) hvor den epikureiske dikter hevder at det er langt tryggere å leve som stille, lovlydig borger enn å «utøve herskermakt» – noe mennesker i blind ærgjerrighet streber etter som det høyeste gode. Selve påminnelsen i Vergils tekst om en slik «anti-tekst» bidrar ifølge Lyne til å un-

1 Jeg holder altså stadig fast ved å lese genitiv her (*pacis ... morem* omtr. = 'fredsverkets orden' cf. SO 1990 – med tvilsom håndskriftstøtte. Utgaver som også har dette: Heyne, Peerlkamp, Forbiger, Gossrau, Conington-Nettleship, Hirzel, Goelzer.

2 Jeg har kommentert partiet i min Vergil-utgave (bok VI, 1986, s. 103), men der med en noe annen vektlegging.

derstreke en distanse mellom dikteren Vergil og den episke person Anchises; antiteksten bidrar m.a.o. med sitt dulgte akkompagnement til å underminere Anchises' posisjon. Dette og annet fra Lynes hånd kan idag betegnes som Oxfordvarianten av den såk. Two Voice-teorien (dikteren-som-taler-med-to-tunger). Selv tror jeg ikke så meget på at kontrasterende «intertekster» har en slik skjulte dynamikk, for ikke å si dynamitt i seg at de stadig «avslører» Vergils «egentlige» følelser og prioriteringer. Men mer derom ved en annen anledning.

Denne gangen skal det først og fremst dreie seg om hva som formelig glimrer med sitt fravær i teksten. Siden det er snakk om meget mer enn romersk imperialismen i Anchises' utblikk, så la oss først se litt på den større sammenheng. Målet for Aeneas' besøk hos sibyllen i Cumae er som kjent det å kunne treffe faren igjen i de dødes rike. Fulgt av sibyllen møter Aeneas ham i Elysium. Dette møtet topper seg i en omfattende belæring fra Anchises' side om sjelens vilkår, om den store sammenhengende syklus av dennesidige og hinsidige eksistenser og om den høyere moralske orden som alt dette hviler på (724-751). Dette filosofisk-religiøse parti er i sin tur bakgrunnen for et sjeleskue: Aeneas får

se hele sin etterslekt i uløselig sammenheng med de mest betydningsfulle skikkelser fra den (kommende) romerske historie (756-846 + 855-886).³

I våre linjer blir så den døde høytidelig som et orakel. Hva han sier er noe mer enn en vesensbeskrivelse, det er et pålegg som kan minne om sibyllens egen orakelstil.⁴ Anchises' pålegg lyder som en betingelse for romernes globale herskermakt. Formen det hele har fått er hva grekerne kalte en *synkrisis*, en sammenligning av romerne med «andre». Fra en annen synsvinkel kan linjene kalles en preambel: *andre* får gjerne gjøre dette eller hint ut fra hva de setter høyest, men *jeg* (i dette tilfelle «du romer») foretrekker derimot det som her nevnes (eksempler på denne formen er Sapphos dikt 16 og Horats' *c. I 1*). Hvem disse andre er, blir riktignok ikke sagt direkte, men leseren vil neppe være i tvil: det er grekerne Vergil har i tankene. Bronse- og marmorskulptur stammer selvsagt fra Hellas (Plin. *NH* 34,5 ff.; 36,9ff.). Vi ville kanskje mene at nettopp romerne hadde noe å rose seg av med de ypperlige realistiske portretter, men mon det ikke for det meste var greske kunstnere som stod for de fleste portrettinger også av romerne? Verdensbyen må i senrepublikken og i det tidlige prinsipat ha vært

3 For en fin kommentar se E. Skards Vergil. En dikter og hans verk, Oslo 1971, s. 34-48.

4 Formelen 'husk o romer' (Romane, memento = μὲμνησθαί, Ρωμαῖαι) innleder også det sibyllinske orakel som var grunnlaget for Augustus' ludi saeculares i 17. f. kr.

full av greske verksteder for å dekke imperiets behov. For Augustus var intergreringen av gresk kunst av eldre og nyere datum med Romas aspirasjoner som verdens hovedstad et sentralt anliggende. Men i vårt parti hører nok også *inventor*-perspektivet med (protos heurates): det var i alle fall grekerne som utviklet skulpturen fra først av til mesterkap, herunder også det individuelle portrett. Det samme kan gjøres gjeldende på talekunstens område (*orabunt causas melius*). Det er den forenske side av retorikken (*genus iudiciale*) det kommer an på. Det virker nesten provoserende på oss at Vergil gir fra seg laurbæren så lett her også. Vil han rett og slett nedvurdere Cicero? Hadde ikke den unge Octavian vært medansvarlig for proskriberingen av Cicero? Man blir fristet til å tro at Vergil i unnfalende lojalitet til herskeren bevisst vil fortie romernes største taler og bidra til en slags *damnatio memoriae*? Nepp. Ved talekunsten tenker Vergil ikke minst på den teoretiske siden av saken, utviklingen av talekunsten som en $\tau\epsilon\chi\nu\eta\ \rho\eta\tau\omicron\rho\iota\kappa\eta$. Den hadde han selvsagt førstehånds kunnskap om gjennom sin egen romerske utdannelse. For øvrig var ingen mer klar over enn nettopp Cicero hva han skyldte greske lærere og forbilder på dette området. Det var først etter en langvarig studietur til Hellas at den bråmodne begavelsen følte seg som fullbefaren taler. Også det fjerde område Anchises nevner, astronomien (*caelique meatus/ describent radio et surgentia sidera dicent*), hadde stor appell til romerne (og til Vergil selv), men at denne vitenskapen var utviklet i øst og ble videreført på

gresk grunn, lot seg ikke bestride. Konklusjonen er klar: på kunstens, talekunstens og vitenskapenes område må romerne finne seg i å stille i annen rekke; de ble både foregrepet og overgått av den østlige, gresktalende verden. De to komparativene i de fire linjene går også utvetydig på en kvalitativ forskjell.

Hva så? Er ikke Anchises' ord likevel drøye å svelge for en romer på Augustus' tid? Nå modifiseres riktignok det hele noe av futurumbruken; talen nærmer seg i slike tilfeller den innrømmende form. Vi kan tenke på Horats' *Laudabunt alii claram Rhodon aut Mytilenen etc.* (c. I 7), utlagt: «Andre får gjerne, om de vil, prise det berømte Rhodos eller Mytilene osv. (dvs. de største perler fra den greske verden), men *jeg for min del* vil prise Anio og Tibur.» Anchises' hyllest til grekerne er dermed ikke fullt så nese-grus som man gjerne ser det fremstilt.

Litteraturen

Men diktning og litteratur sier Anchises/Vergil ikke et ord om. Det er etter min mening med velberådd hu. Tausheten har to interessante implikasjoner.

Det er riktignok en tredje implikasjon også, men den kan vi gjøre fort unna: at Vergil skulle ha ment at diktning var en anakronisme i sammenheng med den fjerne tid da Aeneiden vitterlig foregår; vi befinner oss jo strengt tatt sekler før Homer. Vi er alt blitt minnet om at diktekunsten hører til Aeneidens egen tid. Først påberoper Aeneas seg Orfevs som forløper idet han ber sibyllen om adgang

til Dødsriket (VI 119 f.). Og så like forut for møtet med faren ser Aeneas «de fromme sangere som har talt ord som er Apollon verdige» (662): musenes kunst er altså gammel nok. Like etter treffer Aeneas dikteren Musaeus som rager opp over alle der han står (667f.). Det fantes de som plasserte Musaios ti generasjoner forut for Homer. Og dertil kommer en indirekte indikasjon: Anchises taler med blikket rettet mot en fjern fremtid. De kunster og vitenskaper han konsentrerer seg om når sitt høydepunkt til og med mye senere enn diktningen.

Men de to viktigste grunnene til Anchises' taushet er nær sammenhengende. Vergil er selv en romersk dikter. For ham – og flere av hans samtidige – er diktekunsten en del av et nasjonalt program med en rang som de andre kunster og vitenskaper knapt nådde opp til. Å kle greske emner i romersk språk hadde vært et utfordring like fra litteraturen gjorde sitt inntog i Roma (3. årh. f. Kr.) Romerne er riktignok til tider nok så uselvstendige elever i det stykket. Men selvfølelsen vokser etterhvert. Først i Augustus-tiden begynner de å tre mer ut av elevrollen og av skyggen fra de greske forbilder. Vi ser det hos Vergil selv. Til og med den dypt originale fjerde ekloge åpner med å påkalle *Sicelides Musae* («de siciliske musere»): den romerske dikter gjør et ærbødig bukk for genrefaderen Theokrit fra Sicilia. Også det neste diktverket, *Georgica*, bekjentgjør med sin greske tittel at Vergil vandrer i greske fotspor. Det var jo åpenbart for enhver at et læredikt om landbruk måtte stå i stor

gjeld til den første mester på området, Hesiod fra Askra. Vergil taler da også et sted om sitt «askreiske» dikt (II 176). Og selve tittelen skyldte han den hellenistiske dikter Nikandros (hvis *Georgica* for øvrig er gått tapt og ikke kan fortelle oss hva Vergil eventuelt måtte ha skyldt ham rent saklig). Men så med ett får selvfølelsen vinger. Det er nok for meg å vise til foregående «Roma i tekst», for i prologen til *Georgica* III blir grekernes nyere diktning, den såk. hellenistiske, formelig stilt på stallen – både diktere og publikum har rett og slett begynt å kjede seg (III 3ff.), mens Vergil stiller et nasjonalt tema frem for full musikk: Med et aktuelt *politisk* stoff vil han redde både diktningen og dens lesere. Samtidens storhet og Octavians innsats er det skjellsettende som fremtvinger en ny form for episk diktverk. Vergil annonserer dette som en overføring av musene fra Helikon til dikterens eget fedreland (*patria*). Eleven er ikke bare likeverdig, hans sikte er blitt å overgå *exemplaria Graeca*. Og ser vi på hvordan Vergil i neste omgang kom til å gjennomføre sitt episke «prosjekt», lar ambisjonene intet tilbake å ønske. Han konkurrerer med begge de homeriske diktverk. For å bruke dikterens egne ord er han stadig i en «kamp» med det store forbilde på epsets område, en kamp som var vanskelig nok: å ta et vers fra Homer var vanskeligere enn å fravriste Hercules hans kølle (Donat-vitae §46). Det er i lys av en slik stadig kulturkonkurranse at Anchises/Vergil holder litteraturen utenfor oppgave- og ansvarsfordelingen i vårt parti.

Caesars og Varros biblioteksplaner

Vergils litterære ambisjoner må ikke forveksles med personlig oppblåsthet. Hans holdning reflekterer en nasjonal kulturpolitikk satt i scene av de to Caesarer. Her som på mange områder er diktatoren trendsetteren. Augustus bare følger opp og utvikler sin «fars» planer og politikk.

I Egypt hadde den første Caesar hatt nærkontakt ikke bare med den unge Cleopatra, men også med det mest imponerende bibliotek i den antikke verden (smlgn. Gunn Haalands art.). So was müssen auch wir haben, synes å ha vært en tanke som festnet seg hos Caesar. Det viste seg dessverre at biblioteket i Alexandria ikke hadde fullt så stor glede av bekjentskapet med Caesar, for brannen vinteren 48/47 var en direkte følge av hans nærvær. Den mann som skulle bistå Caesar i realiseringen av planene var den lærdeste av alle romere, Marcus Terentius Varro (*doctissimus Romanorum* Sen. *Dial.* 12.8.1). Varro hadde vært Pompeianer, men etter Caesars seier hadde han

ikke noe alvorlig problem med å bli forsonet med Romas nye herre. Caesar utnevnte ham til en slags «riksbibliotekar» – for øvrig en passende retrettstilling for den aldrende feltherre og maurflittige forsker; han nærmet seg alt de sytti. Hva var det så Varro fikk ansvar for? Den knappe notisen i Suetons Caesar-biografi (44,2) kan lett misforstås: *Bibliothecas Graecas Latinasque⁵ quas maximas posset publicare⁶ data Marco Varroni cura comparandarum ac dirigendarum*. Man finner teksten ofte referert som om det dreide seg om ett eneste bibliotek, riktignok bestående av to avdelinger (f. eks. hos André s. 117 og R. Fehrle s. 56), men pluralen *bibliothecas* er entydig (for sg.-formen *bibliotheca Latina Graecaque* hos Sueton, se *Aug.* 29,3): Caesar planla tydeligvis flere biblioteker, hver med en gresk og en latinsk avdeling. Selve begrepet *bibliotheca* er flertydig: her er det grunnbetydningen «boksamling», i andre sammenhenger kan ordet gå på selve bygningen som huset samlingen. *Comparare* tar jeg i betydningen «skaffe til veie», «anskaffe», dvs. i realiteten «kjøpe inn», mens *dirigere* er «innrette», «ordne». *Compa-*

5 *bibliothecas Graecas Latinasque* sier tydelig nok at planene gjaldt flere selvstendige biblioteksanlegg. Den hollandske humanist Janus Gruter ville ha *Graecam Latinamque*, med tvilsom rett.

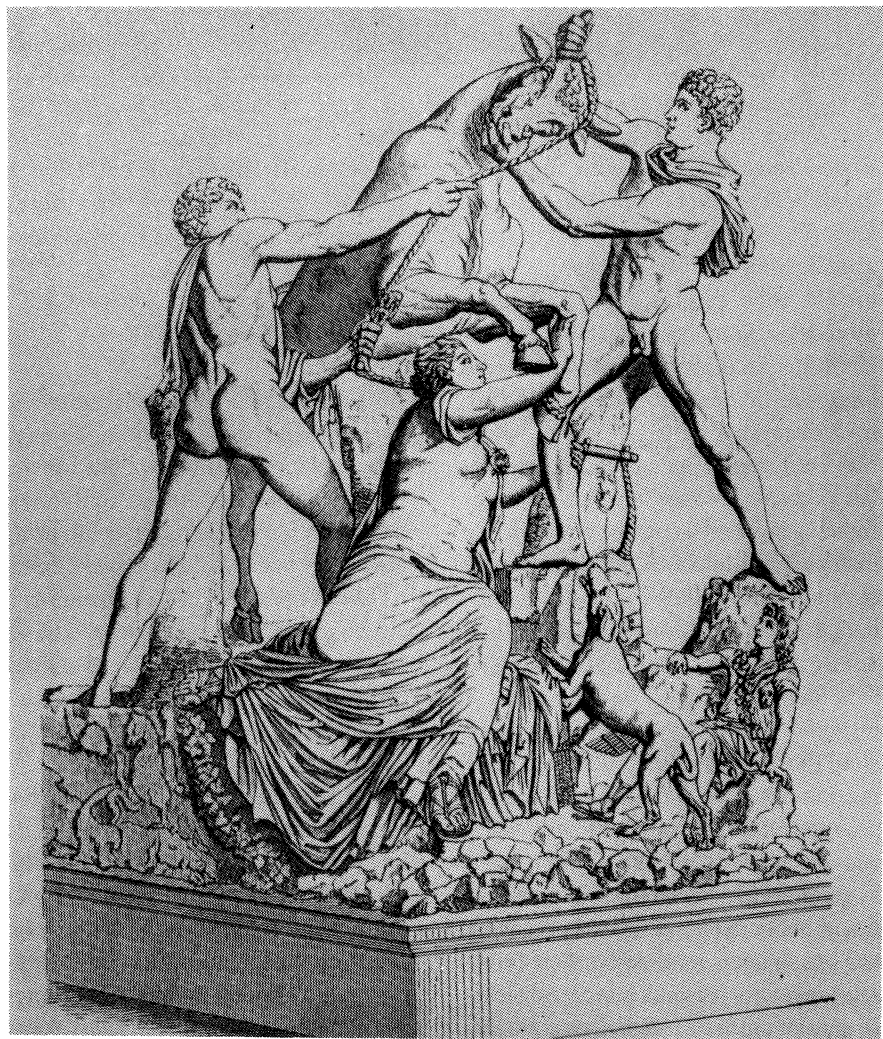
6 *publicare* her: 'gjøre tilgjengelig for offentligheten'.

stand). Altså oversetter vi: «Han [Caesar] ville åpne så store boksamlinger som mulig for allmennheten, både greske og latinske, idet han overdro til Marcus Varro å tilveiebringe og innrette dem.» Varro skrev på denne tiden et (i middelalderen tapt) verk «Om biblioteker» (*De bibliothecis* i 3 b.) hvor han, grundig som han var, nok har gått nøye inn på slike institusjoners fremvekst, utbredelse og innretning. Han kunne ellers tufte sin embedsgjerning på sterke bibliofile interesser og erfaringer: Varros villaer skal ha vært fulle av bøker. Når Sueton omtaler «greske» biblioteker side om side med latinske, ser vi for første gang nedslaget av det som ble fastholdt alltid siden: litteraturen var så å si av natur «bilingual»: etter det opprinnelige caesariske konsept hadde et offentlig bibliotek i Roma å bestå av to avdelinger, et for gresk og et for romersk litteratur. Om vi samtidig tenker på den store greskspråklige befolkningen i Roma, kunne det være fristende å fable om progressive tanker om fremmedborgernes åndelige behov (cf. f. eks. urduavdelingen på Deichmanske). Bakgrunnen er heller denne: den greske litteratur var grunnlaget, målestokken og forutsetningen for romersk litterær utfoldelse uansett område. I stedet for at romerne måtte begi seg til den greske verden for å få utdanning og inspirasjon, var det hensiktsmessig å samle gresk lærdom og åndsliv i Roma, ikke som helt frittstående institusjoner, men som en halvpart av helheten.

Diktatorens siste prosjekter falt i fisk da han ble drept i mars 44. Caesar-arvingen Antonius hadde et gammelt horn i siden til Varro så denne nær fikk bøte med livet. Varro viet resten av sine dager til lærde studier; han døde først i 27 f.Kr. En frukt av disse studiene var for øvrig det bevarte *Res rusticae* («Om landbruk»).

Pollios bibliotek

Bibliotekplanene ble imidlertid videreført av Gaius Asinius Pollio. Et av de spørsmål som lenge har opptatt topografene er hvor dette «Pollionske bibliotek» monne ha ligget. Det er i alle fall på det rene at det var en del av *Atrium Libertatis* som Asinius Pollio fikk anledning til å renovere da han i november 39 f.Kr. feiret triumf over et folkeslag i Dalmatia (parthinerne fra Dyrrachium-området i dagens Albania). Det nye anlegget kan ha stått klart til bruk ved midten av 30-årene. Den mest sannsynlige beliggenhet er bakenfor Forum Iulium, på det høydedraget som forbandt Kapitol (Arx) med Quirinal, men som ble nivellert bort ved anleggelsen av Trajans torv (fig. 1). Som især Jacob Isager har redegjort for, ble atriet i ny skikkelse langt på vei et museum for moderne kunst, spesielt for marmorskulptur. Her plasserte Pollio kunst som han – *mirabile dictu* – ikke hadde stjålet, men ervervet for sine byttemidler (Plin. *NH* 3.115). De to rhodiske kunstnerne Apollonios og Tauriskos stod for en av de mer spektakulære

*Den såk. «farnesiske tyr» fra Asinius Pollios renoverte
Atrium Libertatis.*

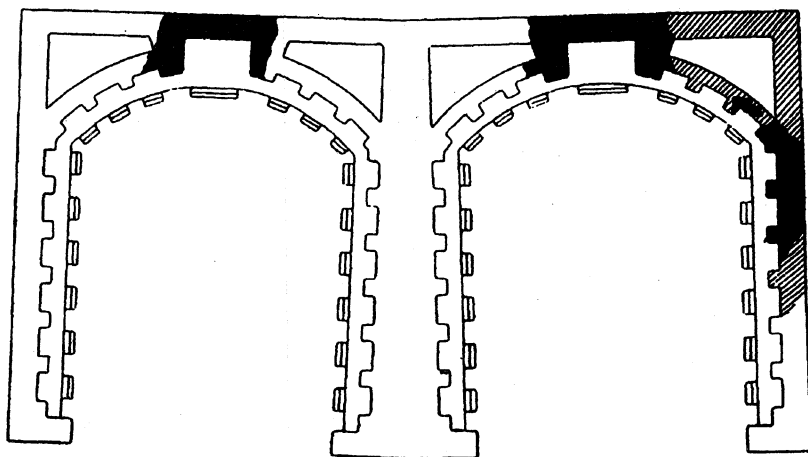
skulpturgruppene *Dirke som bindes til oxen av Zethos og Amphion* (fig. 2), kanskje identisk med det kunstverk som er bevart. Pollios bibliotek – og for den saks skyld hele Atrium Libertatis – forsvant da Trajan trengte plass til sitt store anlegg. Trajans nye bibliotek (*Bibliotheca Ulpia*) ble innredet på begge sider av keiserens store billedbokrull om dakerkrigen (Trajansøylen) som jo står in situ den dag i dag. At Pollios planer var en videreføring av Caesars og Varros prosjekt(er), er likevel sannsynlig. Varros portrett (*imago*) skal ha vært å se i Pollios bibliotek som det eneste av en levende romersk forfatter. Dette var kanskje også en honnør til Romas første bibliotekar. Det forteller i hvert fall en del om Varros posisjon i de siste årene av hans liv. De augusteiske diktere var ennå for unge til en slik ære: Vergil hadde vel ennå knapt publisert sin *Bucolica*. Om Sallust levde ennå, var han i alle fall en nokså omstridt skikkelse.

Paul Zankers tanke (*Die Macht der Bilder* s. 77) om at Pollio-biblioteket og Augustus' senere bibliotek på Palatinen – fra 28 f. Kr. – var rivaliserende prosjekter har etter min mening lite for seg. Det er en rimeligere tanke at de skulle utfylle hverandre som deler av Caesars vidløftige prosjekt. I våre dager har vi lett for å tenke i størrelser som nasjonalbibliotek, Congress Library o.l. der det gjelder å sikre for samtid og ettertid den mest

mulig komplette samling av landets boklige kultur. Biblioteket i Alexandria var jo i så måte et klart nok eksempel. Men i Roma synes tanken om en desentralisering å ha gjort seg gjeldende som en viktig faktor i bildet og vel alt i Caesars planer. Hos ham står riktignok bibliotekplanene i en kontekst av fremtidsplaner som er på grensen av det megalomane. Men det lar seg også spekulere videre. Sikkerhetsmessig vurdert var det bedre å ha flere ikke fullt så store biblioteker på forskjellige steder i en storby enn et kjempemessig sentralbibliotek. Enten nå brannen i Alexandria var mer begrenset eller en større katastrofe, viste den i hvert fall hvor sårbar ptolemeernes stolthet var. Men når bibliotekene i Roma åpenbart ikke tok sikte på å overtrumfe alle andre gjennom sin størrelse og rikholdighet, er det vel også en kulturpolitisk side ved det. Vi er med andre ord tilbake ved Anchises' taushet. Med et bibliotek opp mot eller på linje med det man hadde i Alexandria – eller for den saks skyld i Pergamon – ville det ha blitt pinlig synlig hvilket misforhold som fortsatt eksisterte mellom den østlige og vestlige litteratur. Dette var et sår punkt. Den romerske litteratur var ikke bare et halvt årtusen yngre, den var også meget mindre på nær sagt alle områder, og rent kvalitativt var den også så ymse. Likevel, som arkitektonisk anlegg illustrerer Palatinbiblioteket (det eneste av Romas biblioteker vi kjenner grunnpla-

nen på, smlgn. fig. 3) likeverdigheten mellom de to avdelinger. Når denne likeverdighet ikke kunne basere seg på realiteter, ligger det nær å tenke at dobbeltanlegget skulle synliggjøre et kulturpolitisk program, for ikke å si ønskedrøm. Den greske avdelingen hadde følgelig å tilpasse seg disse mer demonstrative egalitetshensikter og fikk ikke inneholde mange ganger mer enn den romerske nabo-avdeling. Dette var sikkert også en fornuftig linje i flere henseender. Det var liten grunn til å gjøre som i Alexandria, å fylle opp et bibliotek med f. eks. noe nær komplette samlinger av de tre store tragikere eller av den greske komedie. Man konsentrerte seg sikkert om å få

dekket toppene og klassikerne, de verkene som representerte målestokken og kunne gi de romerske diktere den beste inspirasjon. Dette gjenspeiler seg, tror jeg, f. eks. i Vergils forhold til den greske tragedie. Han synes i særlig grad å kjenne de tragedier som alt var blitt klassikere og som også i mange tilfeller er blitt bevart for oss. Dette er den ene siden av denne fasaden, den annen er i grunnen beundringsverdig, et tegn på en romersk åpenhet, en av deres inkluderende gester: Mens bibliotekene i Alexandria og Pergamon neppe inneholdt eller tok inn et eneste latinsk skrift før de eventuelt ble tvunget til det, ligger i det romerske bibliotekskonsept en kulturforenende

Bibliotheca Apollinis el. Palatina etter De Gregoris rekonstruksjonstegning fra 1537. De sorte deler angir eksisterende murer, de skraverte deler murrester. For plassering i anlegget smlgn. KF 1987:1, s. 18.

og harmoniserende linje. Den romerske imperialisme var kulturimperialisme bare til et visst punkt. Den fremmede og langt på vei overlegne kultur skulle ikke undertrykkes slik vi har sett det innenfor mange moderne nasjonalstater med to eller flere etniske grupper. Tvertimot integreres det greske med det romerske. Gresk kultur ble sett som et smykke som kastet glans over imperiet. Og man kan mest passende slutte med et annet dikterord, Horats' berømte *Graecia capta ferum victorem cepit* («Det erobrede Hellas erobret sin ville beseirer» *Ep.* 2.1.156), et ord som sier en hel del også om det augusteiske regimes kulturpolitikk.

Litteratur:

Ang. biblioteket m.m.:

C. Callmer, «Antike Bibliotheken», *Opuscula Archaeologica* 3, 1944, 145-193. (Skrifter utg. av Svenska institutet i Rom. X).

J. André, *La vie et l'œuvre de C. Asinius Pollion*, (thèse compl.) Paris 1949.

J.E. Skydsgaard, kap. IX «Varro and Caesar's Library» i: *Varro the Scholar* (Analecta Romana Instituti Danici IV Supplementum),

R. Fehrle, *Das Bibliothekswesen im alten Rom. Voraussetzungen, Bedingungen, Anfänge* (Schr. der Univ. bibl. Freiburg im Br.) Wiesbaden 1986, især s. 54ff.).

N. Horsefall, «Empty Shelves on the Palatine», *Greece & Rome* 39, 1992, 58-67.

Idem, «Le Muse in biblioteca», kap. 2 i *Virgilio: l'epopea in alambicco*, Napoli 1991, 29-53.

J. Isager, *Pliny on Art and Society*, Odense 1991, 163-167 (om kunsten i Atrium Libertatis).

Eva Margareta Steinby (ed.): *Lexicon Topographicum Urbis Romae, B. 1 (Roma 1993)*, s.v. *Atrium Libertatis* (Coarelli).

Gunn M. Haaland, «Biblioteket i Alexandria», *Midtøstenforum* 1994:2, 20-25.

A. Erskine, «Culture and Power in Ptolemaic Egypt: The Museum and Library of Alexandria», *Greece & Rome* 42, 1995, 38-48.

Om Anchises' ord VI 847-853:

H. Hine, «Aeneas and the Arts (Vergil, *Aeneid* 6.847-50)» i: *Homo Viator: Classical Essays for J. Bramble* ed. by M. Whitby et al., Bristol 1987, 173-183.

E. Kraggerud: *Aeneiden, Bok VI*, 1986, s. 103.

samme: *Symbolae Osloenses* 66, 1991, 115-157 med tilsvar fra N. Horsfall *SO* 68, 1993, 38f.

F. Stok, kap. «Le artes degli alii (*Aen.* 6.847-50) i: *Percorsi dell'esegesi virgiliana*, s.5-61, Pisa 1988.

R.O.A.M. Lyne, «Vergil's *Aeneid*: Subversion by Intertextuality», *Greece and Rome* 41, 1994, 187-204, især s. 193f.

Egil Kraggerud

Herodot og Delfi

Herodotforskningen har vært preget av vekslende strømninger. Forskerne har vært opptatt av ulike ting, men et felles trekk er at de fleste finner mye hos Herodot som er vanskelig å forklare utfra logiske og rasjonelle forklaringsmodeller. Innholdsmessig har han blitt nedvurdert i forhold til Thukydid, og dette kan føres helt tilbake til antikken. Allerede da var det delte meninger om ham og hans verk.

Herodot ble født i Hallikarnassos i Lilleasia ca. 484 f.kr. Han skrev et bredt anlagt verk om perserkrigene, som antagelig er bevart i sin helhet. Han har fått tilnavnet «historiens far», dette er i kraft av at han slår fast visse prinsipper for historieskrivning. Han skapte en ny litterær genre.

Herodot oppgir sine kilder, oppgir motstridende teorier (riktignok ikke konsekvent...!), og han tar et standpunkt til hvilken hypotese som er korrekt (men ikke alltid). Han tar for seg et stort samlet tema – men holder seg ikke på noen måte til dette temaet – det er en endeløs rekke av ekskurser.

Herodot ville trekke opp linjene i det store oppgjøret mellom Europa og Asia som kulminerte med Perserkrigene. Ikke minst dette samtidsperspektivet og

hans morsomme iakttagelser og digresjoner gjør stoffet interessant for oss også i dag. Men hans «Historie» går også helt tilbake til den sagnaktige og mytologiske fortid.

Han oppgir sine intensjoner med verket, og tilsynelatende bruker han bestandig den beste, mest pålitelige kilde. Dessuten oppgir han ofte flere uavhengige kilder, og sammenligner dem tidvis. Altså en form for kildekritikk.

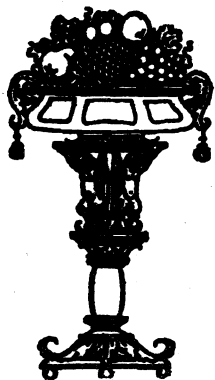
Han står i begynnelsen av en tradisjon med skriftlig historie, med tilhørende kritisk undersøkelse og rasjonell forklaring. Men ifølge Cicero er Herodot også løgnerens far. Det er kun en fiksjon at vi skal tro ham. Dette kan ha sammenheng med at Herodot også stod i enden av en tradisjon; nemlig den lange muntlige arkaiske tradisjon med mytologi som bærende element.

Verket bærer preg av muntlighet, og han var kjent av sin samtid. Antagelig har de hørt ham lese opp fra sitt verk, eventuelt hørt ham opplest av andre, eller rett og slett fritt resitert. Det er skrevet som en ringkomposisjon. Herodot så det hele i et storslått og overmenneskelig perspektiv. Bl.a. dreier det seg om «hybris» eller overmot og straff, og overtredelser av grenser.

Det er en enorm litteratur omkring Herodot – særlig har Herodot forsvarerne latt høre fra seg i vårt århundre. De hevder mer eller mindre at Herodot stort sett har rett. Hvis han mot formodning skulle ta feil, så er det informantene hans som har løyet for ham, eller det bygger på misforståelser f.eks. ved bruk av tolk.

Mange regner ham altså for tålelig pålitelig. De tar kildene bokstavelig og unnskylder ham som best de kan. Når Herodot f. eks. forteller en versjon av en historie, og kun nevner i forbifarten at han har hørt andre versjoner, unnskyldes han med at han utelater de andre av plasshensyn.

Herodot oppgir stort sett generelle kilder som «Korinterne» eller «Frygerne», og han henviser til prester og andre autoriteter. Men han navngir sjelden eller aldri enkeltpersoner, og kvinner forekommer overhodet ikke som kilde.

Det er mange teorier omkring Herodot. De er ofte stykkevis og delt, og ofte selvmotsigende. I det siste virker det som om pendelen svinger, og den fremste representant for det motsatte syn i Herodot forskningen er tyskeren Detlev Fehling. Hans styrke er at alle hans argumenter passer inn i en helhetlig teori. Han er en stor Herodot beundrer, men ser på ham som en gudbenådet forteller med litterære ambisjoner (noe han også ble rost for i antikken), ikke historiker i ordets nåværende betydning.

Fiksjonen er at Herodot later som han er kritisk og rasjonell, og veier ting opp mot hverandre. I virkeligheten er det kun litterære virkemidler som han bruker for å legitimere sine egne ideer, og vel også for underholdningsverdien i seg selv. Han skriver levende og underholdende og holder interessen på topp hele tiden. Fehling mener det er et genialt komponert verk, hvor alle oppkonstruerte detaljer passer inn i helheten. Det er altså snakk om fortellerkunst og en genial forfatter.

Når det kommer til historisk innhold er Fehlings kanskje beste argument at Herodot bestandig henviser til den beste, mest åpenbare kilden (forøvrig er det snakk om muntlige kilder, kun unntaksvis henviser Herodot til skriftlige kilder). Det er unektelig påfallende at han i hvert eneste tilfelle, uten unntak, kan henviser til den nærmeste kilden.

Eksempelvis; Sangeren Arion var fra Lesbos og *virket* i Korinth. Når Herodot

forteller om hans mirakuløse redning på ryggen av en delfin, henviser han selvfølgelig til Korintherne og Lesberne, og ikke til f.eks. andre grekere som kunne ha hørt historien. En forsker som Gould mener om dette at samme mirakelhistorie oppsto uavhengig av hverandre både på Lesbos og i Korinth – og at Herodot går god for den fordi han finner at to uavhengige kilder er enige. Fehling derimot mener at disse kildehenvisningene uten unntak er konstruert av Herodot, med den begrunnelse at det er svært usannsynlig at samme mirakelhistorie kan oppstå på to steder samtidig.

Tilsvarende er det for Herodots Egypt reiser. Han sier han har vært der selv og sett det, for å gi troverdighet til historien. Problemet er at det er så mange åpenbare feil i hans beskrivelser av f.eks. geografien, at Fehling faktisk setter spørsmålstegn ved hele reisevirksomheten. (En mann som gjentagne ganger kaller Elefantine for en by, kan aldri ha satt sine ben i Egypt!)

Fehling mener altså at Herodot ikke er ute etter å fortelle den hele og fulle sannhet, men å skape god fortellerkunst hvor han fletter inn egne ideer og oppfatninger.

Vi har mange henvisninger til Herodot hos antikke forfattere som både dadler og roser ham. Men når ikke de var enige i sin dom, hvordan skal da vi kunne bli det?

Jeg oppfatter det som at det er selve fortellingen som er det sentrale, ikke

fakta. Det vi eventuelt måtte få av genuin informasjon/fakta ved å lese Herodot får vi nærmest på kjøpet. Kanskje det kan kalles dikning med en kjerne av sannhet?

En annen ting er hvis vi spør om «kilde til hva?». Selv om det er så som så når det gjelder politikk, så kan det likevel være en glimrende kilde til f.eks. mentalitets-historie.

Men til tross for at Herodot er utskjelt som historisk kilde, så er vi enda verre stillet med det samme han avslutter verket. For da er det plutselig veldig spinkle kilder vi har å bygge på.

Med hensyn til den metodiske delen er det muligens noe lettere: Han finner på en måte opp redskapene; metoden. Og uansett om han bruker den selv eller det kun er litterære virkemidler fra hans side, så ligger det et slags ideale her som i utvidet/forandret form er gyldig også i dag.

Delfi blir omtalt mye i Herodots historieverk, og virker som det er et naturlig referansepunkt for Herodot. Dette har nok sammenheng med at Delfi hadde en så sentral plass i den greske verdens politikk og kultus.

Delfi var Grekernes kanskje viktigste kultsted. Det var først og fremst i kraft av Apollons orakel. Men Delfi var også mye mer. For å finne verdens midtpunkt sendte engang Zevs en ørn fra ytterste vest, og en ørn fra ytterste øst. Stedet de møttes var Delfi. Fra eldre kultus (ca.

600 t.) stammer også en hellig sten, «jordens navle» eller «omfalos» som er blitt funnet i Apollontemplet. (Nå i museet i Delfi.)

Like ved siden av Apollontemplet ligger teatret, og høyt ovenfor ligger idrettsplassen. Begge deler er godt bevart. På sletten nedenfor lå hippodromen hvor hesteveddeløpene foregikk. Denne er det dessverre ingenting igjen av, men til gjengjeld har vi et bronsearbeid fra 470-tallet som forestiller en vognstyrer i seierens udødelige øyeblikk. Hestene og vognen er dessverre tapt, men den unge vakre vognstyreren hører med til det aller beste som er bevart av Gresk kunst. (Også i museet i Delfi.)

I eldre tid het stedet Pytho. Ifølge sagnet måtte Apollon drepe dragen Python som bevoktet stedet da han ville gjøre seg til herre der. Herfra stammer vel også navnet «de pythiske leker» som hvert 4. år ble holdt i Delfi. Disse lekene hadde status som fellesgreske, i likhet med lekene i Olympia. Men her var de til ære for Apollon, ikke Zevs. Apollon var Musenes fører, og beskytter av kunsten. Derfor ble det tevlet i musikk og diktekunst, og først noe senere også i de forskjellige sportsgrenene. Prisen man vant var en krans fra Apollons tre; laurbærtreet. Og selvfølgelig udødelig ære for seg og sin polis. Lekene var med å øke helligdommens anseelse og rikdom. Rundt templet var det mange skattkamre som ble bygget for å huse kostbare gaver fra fyrster og stater. Skjønt disse skriver seg vel først og fremst fra gaver som var skjenket oraklet.

Oraklet holdt til inne i selve templet. Prestinnen Pythia ga svarene i religiøs ekstase. (Men det skyldes neppe noen giftig gass slik det tidligere har vært hevdet.) Tempelprestene tydet og formulerte hennes usammenhengende svar, ofte i dobbelttydige versjeliner. Kun grekerne kunne konkurrere i Delfi, men alle kunne spørre oraklet til råds, mot en avgift. Alle mulige kategorier kom; fra privatpersoner til konger og delegasjoner på vegne av staten. Men kvinner hadde ikke adgang til templet. I håp om gunstig svar ble det skjenket rike gaver til Apollon. Det var alle typer spørsmål, både av privat karakter, og om krig og fred (helst krig!).

Oraklets motto var «kjenn deg selv», og det var her Sokrates fikk som svar at han selv var den viseste av alle. Vi kjenner vel alle utlegningen av dette, at han var visest fordi han visste at han intet visste. Men det kanskje aller mest berømte orakelsvar ble ikke gitt en historisk person som Sokrates, men til en sagnskikkelse, nemlig Kong Oedipus. Som kjent fikk han høre at han skulle drepe sin far og ekte sin mor. Han prøvde å unnfly sin skjebne, men greide det ikke.

Oraklet lyver aldri, og får bestandig rett til slutt. Delfi var forøvrig det mest berømte og mest pålitelige orakel i den antikke verden! Det hører også med at det hendte at noen forlangte et gunstiger svar hvis de ikke var fornøyde med det de fikk. Hele delegasjonen kunne da slå seg til der inntil de oppnådde, om ikke annet, så i allefall en moderering. Så *helt* ubestikkelig kan oraklet neppe ha vært.

Et annet aspekt er at svarene som regel kunne tolkes på flere måter, og man kunne alltid velge den tolkning som passet best med ens eget syn – uavhengig av hva orakeltyderne mente.

At Herodot så ofte refererer til oraklet kan også ha sammenheng med hans overordnede syn på historiens gang; du kan ikke og må ikke sette deg opp mot gudene. De vinner uansett.

Hvordan gir så dette seg uttrykk i Herodots fremstilling? Bl. a. bruker han oraklet implisitt som årsaksforklaring. Noe hendte slik og slik *nettopp* fordi oraklet hadde spådd det. Med andre ord; det var gudenes vilje. Til en viss grad har det også den funksjonen at det peker fremover i handlingsforløpet, til noe som skal komme senere. På den måten virker det helhetsskapende. Tidvis bruker han det også som jevngodt med bevis. F.eks. når han vil vise at fabeldikteren Aisopos hadde tilhørt Iadmon fra Samos : «Da delferne ofte hadde latt kunngjøre på grunn av et orakelsvar at de ville betale bot for sitt drap av Aisopos, da innfant ingen andre seg med krav, men en ny Iadmon, sønnesønn av den gamle, fikk utbetalt boten – og følgelig hadde Aisopos vært Iadmons slave.» (2.134, Mørlands oversettelse)

Et eksempel på at oraklet kan moderere sine uttalelser finner vi i Herodots beskrivelse av hendelsene rundt atenernes utsending til Delfi, da Hellas var under storangrep fra perserne i 480 f.kr. Oraklet spådde død og ødeleggelse, og rådet

til flukt. Men de atenske utsendingene nektet å fjerne seg før de fikk et nytt og bedre svar. Oraklet rådet til flukt nok en gang, men la til noen dunkle ord om «muren av tre» og «guddommelige Salamis, du skal ødelegge mødrenes sønner».

Det fulgte nå debatt i folkeforsamlingen om hvordan dette skulle tolkes. De profesjonelle orakeltyderne rådet til flukt. Themistokles derimot mente at muren av tre måtte sikte til skipene og at oraklet forespeilet dem seier i et sjøslag ved Salamis. Dette forslaget vant, og Themistokles ledet grekerne til seier i det avgjørende slaget ved Salamis. Xerxes ble tvunget til å gi opp forsøket på å erobre Hellas. Også her skinner det litt igjennom at man – i dette tilfellet Xerxes – ikke må vise overmot.

En annen som virkelig ble offer for sitt eget overmot var lyderkongen Kroisos på 500-tallet f.kr. Kroisos ville ta opp kampen med perserne og kong Kyros. Han ga kostbare gaver til oraklet i Delfi i håp om et gunstig svar. Da utsendingene var kommet vel frem til Pythia rådspurte de henne med følgende ord: «Kroisos, konge over Lyderne og andre folk, mener at her er det ene av de virkelige orakler på jorden, og han har sendt dere gaver som er eders evne til å finne ut det rette verdige, og spør nå om han skal dra i krig mot perserne og om han skal skaffe seg noen forbundsfeller til dette foretagende.» (1.53, Mørlands oversettelse) Oraklet svarte med å spå at Kroisos ville ødelegge et stort rike der-

som han gikk over elven Halys. Full av tillit til orakelsvaret satte han igang an- grepet, men ble grundig slått av Kyros. Da Kroisos senere bebreidet oraklet for å villete ham, fikk han til svar at han hadde tolket det feil. Det var nemlig sitt eget rike han ville ødelegge om han krysset Halys.

Kroisos var blitt alt for rik og lykkelig og mektig. Her er det snakk om overtredelse av den grensen som gudene hadde satt opp for ham. Og vi ser det igjen; oraklet fikk rett til slutt.

Skal vi følge tradisjonen må vi ta disse orakelhistoriene bokstavelig. Følger vi Fehling må vi se på dem som oppkonstruerte. Men uansett er det klart at oraklet hadde betydning for Herodot og hans historieverk. Han virker opptatt av det, og på en måte glad i det. Det er vel

sannsynlig at han her har sammenfallende oppfatning med store deler av befolkningen i antikkens Hellas.

Litteratur:

Fehling, Detlev: *Herodotus and his «sources»*, Great Britain 1989

Gould, J: *Herodotus*, London 1989

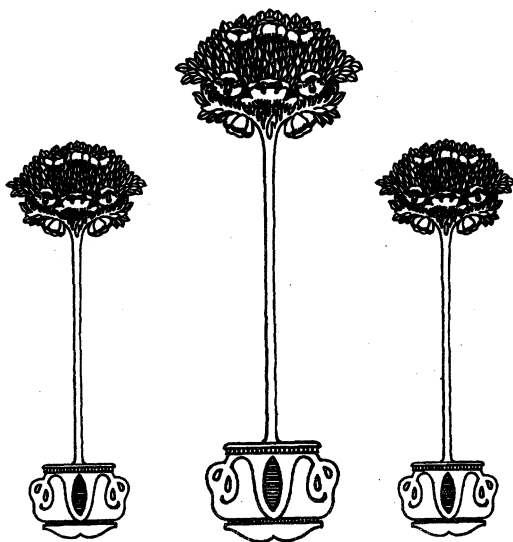
Meletzis, Spyros and Papadakis, Helen: *Delphi*, Athens 1968

Mørland, Henning: *Herodots historie*, Aschehoug 1960

Kvisterøy, Ingunn og Schreiner, Johan H: *Bli kjent med Hellas*, Oslo 1988

Schreiner, Johan H: *Herodot*, Oslo 1991.

Hilde Hauland

Middelaldernøtter

Hallvard Magerøy in memoriam

«PLUS» – EN NUX I LUX ILLUXIT.

Da min lille studie var ferdigskrevet og jeg viste den til instituttkollega Helge Nordahl, gjorde han meg oppmerksom på en oversettelse av *Lux illuxit* av vår nylig avdøde kollega Hallvard Magerøy. Med tillatelse fra familien siterer jeg den her både som en passende innledning til min egen artikkel og – ikke minst – til minne om en oppofrende og trofast venn av latinen. Magerøy stilte opp og ga ødselt av sin tid da det i 1973 stod om å redde stompene av forberedende prøve i latin. I 1977 satte fakultetet strek også for den reviderte utgaven av prøven.

I et kort etterskrift til oversettelsen sier Magerøy at han har holdt seg nær til teksten, men at han har «for moro skuld freista å halda på den vekslende rytmen til originalen.»

1.

Ljoset stråla fram i fagnad,
 ljoset fræge, ljoset glade,
 ljoset verd't å gjerast kjent.
 På vår høgtidsfulle dag
 skal ho bryta sterkt igjennom
 gleda til dei truande.

2.

Prisa høgt på denne dagen
 vert han martyren for Krist,
 opphøgd på sin heidersstol.
 For dei ævelege gleder
 bytte han dei stutte bort
 ved sitt sæle lukkekjøp.

3.

Ovstor er martyren,
 ovstor er æra hans.
 Den ljuvlege gleda vår
 så ljuvleg eit emne har.
 Tred fram med lovsongar
 kyrkje, vår moder!
 Lat himmelsk jubel no
 stiga mot stjernene!

4.

Midt i trengsler løyst frå verda
 Olav konge stødig trona
 på sin høge kongestol,
 sukka etter ævelivet,
 lyfte hugen mot det høge
 i sitt hjartes djupe trong.

5.

Angen han kjende av Kristi nærleik,
 gripen djupt av Kristi kjærleik,
 kraft han henta frå sin trøytteik,

hjarde, munn og gjerning brukte;
den han elska, dyrka han.
Trugsmål eller angst for døden
ei han bøygde, eller møder.
Ifrå avgudsdyrkings ville
med sitt harde strev han greidde
folket sitt å berga ut.

6.

Folket det gudlause
truga og spotta han,
hata og straffa han
med pinsler og utlegdskår.
Men med eit roleg sinn,
støleik forunderleg,
alting han overvann.
Lukkeleg vandra han
opp til all gledes land
frægt med sin sigerspris.

7.

Dagen før pasjonen,
då dødskampen stod framføre,
fekke han ei trøystande glede
av ei heilag vitring frå Gud.
Det han elska, no han ana,
av det han ana, meir han ynskte.
Meir enn det han ynskte, vann han
ved sin fræge martyrdød.

8.

Konge og martyr sigerkrona,
som oss vernar framfor alle,
lat du dine born i ånda
frå alt vondt i denne verda
ved di omsut frelse få.
Oss, som kjøtets lyster plagar,
all vår mannsnatur's forderving,
klagaren sterk og dødsens farleg,
under dine venger trygge
frels oss med di høgre hand!

*

Olavs-sekvensen er blitt kalt Norges første nasjonalsang (Reiss). Den gang var tekst og musikk en enhet og intimt knyttet til Vest-Europas kristne felleskultur. I dag er det naturlig nok bare musikken som «lever». Teksten, som engang var den kultiske hovedsak, blir i beste fall henvist til et slags skinnliv på siden av det hele i form av en oversatt «hand-out» eller et cd-bilag. Hymnen kan dateres til siste fjerdedel av det 12. årh. og oppviser nær sammenheng med sekvensdiktingen slik den nådde sitt høydepunkt i Hugo av St. Victors diktning. Den norske adaptasjon av formen hevder seg godt i ethvert selskap. *Lux illuxit* er åpenbart skrevet av en som har lært kunsten ved kilden. Det vil i dette tilfelle si av en nordmann som har studert ved St. Victor-klosteret i Paris (Reiss 1911, Vandvik 1944). Man har gjetten på erkebiskop Eystein selv eller en av hans nærmeste etterfølgere. Eystein er ikke usannsynlig som den primus motor han var i etableringen av Trondheim som et valfartssentrum rundt den norske helgenkonge. Vi kan regne med at forfatteren også var den som satte musikk til sekvensen. Musikken var for øvrig like tradisjonsbundet som teksten og holder seg nær til sekvensgenrens hovedløp. Selve overleveringen har vært relativt snill mot diktet, men dette betyr ikke at teksten er hevet over diskusjon enn si at forståelsen i det hele er uten problemer. Strofe 7 er verdig vår spalte. Selv har jeg spekulert over den fra tid til annen, og innbiller meg at jeg nå kan legge frem en slags avklaring. Jeg håper at veien frem til konklusjonen kaster streiflys over et sentralt kapittel av vår åndshistorie.

Nedenfor gjengir jeg strofen slik vi finner den hos dem som har gått rimest nøye inn på overleveringen (Blume – Dreves 1903, Reiss 1911 og Eggen 1968). Jeg fremhever samtidig selve problempartiet typografisk:

Ante diem passionis
ad instantis vim agonis
animatus visionis
divinae solacio:
Quod amabat, praegustavit,
**praegustatum plus optavit,
plus optatum vendicavit**
illustri martyrio.¹

Bakgrunnen for strofen

I *Passio Olavi* (Metcalf p. 74) heter det om Olavs siste natt før Stiklestad-slaget: *Nocte igitur precedente diem, qua martir inclitus passus est, apparuit ei dominus Ihesus, demulcens illum verbis bonis, verbis consolatoriis. Accede, inquit, ad me, dilecte mi, tempus est ut laborum tuorum fructus dulcissimos*

carpas, et in sempiterna leticia nostro consorcio fruens, coronam suscipias honoris eterni. Qua visione martir admodum confortatus, et suavitate ineffabili, quam perceperat, supra modum delectatus², passioni se letus optulit, iam divinitus scalam cognoscens, quam in somnis nuper ad celos erectam viderat; postquam³ ad dulcedinem. quam gustaverat, feliciter erat ascensurus. («Den natten som så gikk forut for dagen da den berømte martyrer led døden, viste Herren Jesus seg for ham og beroliget ham med gode ord, trøstende ord: «Kom til meg du som jeg holder av. Tiden er inne til at du kan høste de deiligste frukter av ditt strev og få nyte samvær med oss i evig glede og motta den evige æresbevisnings krans.» Ved dette syn (*visio*) ble martyren svært styrket (*admodum confortatus*) og overmåte oppmuntret av den usigelige liflighet som han hadde merket, og glad ga han seg martyrdøden (*passio*) i møte; han erkjente (*cognoscere*) nå gjennom Guds nåde (*iam divinitus*) stigen (*scala*) som han nyss hadde

1) Tre ting ved teksten kan nevnes: 1. Etter *solacio* har jeg satt kolon (i st. f. punktum). For *visio* vil si *praegustatio*. – 2. Vandvik skrev *amavit* i sitt tekstutvalg (1941). Jeg gikk selv ut fra denne teksten i første utg. av *Et pensum i middelalderlatin. I. Tekster*, 1992, s. 59 f. Men *amavit* er bare brukt i *Graduale suecanum* – en trykt foliant fra omkr. 1490, i Lübeck (bevart i et sterkt beskadiget eksemplar i det Kungliga Bibliotek i Stockholm) – mens tre andre tidlige tekstvitner har *amabat*: *Missale Upsaliense* (c. 513), et manuskript fra omtrent samme tid, Skara läroverks biblioteks musikkhåndskrift 1. og *Missale Hauniense*. Både Reiss og Blume – Dreves gjør utvilsomt rett i å foretrekke *amabat* allerede ut fra overleveringen. Dessuten er det jo åpenbart at aspektforskjellen gir et vesentlig poeng: Olav elsket (*amabat* impf.) som en varig tilstand, men han fikk plutselig en forsmak natten før slaget (*praegustavit* perf.). Bruken av impf. i sekvensen for øvrig samsvarer med dette (str. 4 *suspirabat, praevolabat*, str. 5 *quem amabat*). – 3. *vendicavit* er den tidsriktige skrivemåte for *vindicavit*.

2) Spor av dette ser vi i str. 5 av *Lux illuxit: Christi tractus in odore etc.*

3) Her er Storms *Acta*-tekst langt å foretrekke med *per quam* («ad hvilken», neml. stigen).

sett reist til himmelen i drømmen; på den var han i ferd med å stige lykkelig opp til den salighet (*dulcedo*) han hadde smakt (*gustaverat*).»

Denne del av pasjonen står i nøye sammenheng med vår strofe; hvor nøye gjenstår å se. Beretningen har alt i det foregående klart nok understreket at Olavs død som martyr har innbragt ham den mest ærefulle salighet fra Herrens side. Her dreier det seg om hvordan dette ble åpenbart for Olav selv umiddelbart før kampen, en visjon som ga martyren styrke til å møte døden (*constantia* i «den siste kallelse» som det heter i *Hist. de antiquitate* Storm 41, 14). Selve visjonen vil si Jesu varme kallelse. Adgangen som det åpnes for, tar form av en stige i en halvt metaforisk forstand: helgenen er i ferd med å betre den himmel som har åpnet seg.

Vi finner nedslag av den samme tradisjonen i Einar Skulessons *Geisli* (strofe 15-16). Der er stigen og den åpne himmelport drømmens innhold. Etter at kongen har våknet, forteller han om drømmen til sin hær. I Homilie-versjonen av Passio-beretningen finner vi også motivet med at Olav forteller om sin drøm til hæren om morgenen (*Gamal Norsk Homilie-bok* utg. av G. Indrebø, Oslo 1966, s. 111, 20-22). *Lux illuxit* nevner bare selve *visio* med Jesu invitasjon til salighet, *scala*-motiv et står ikke nevnt eksplisitt.

Snorres versjon er en noe annen. Den er ikke nødvendigvis hans egen. Et tilleggsparti til Adam av Bremens kirkehistorie viser at en ur-versjon av denne var i omløp før Snorre (se nå Bjørg Tosterud Danielsens og Anne Katrine Frihagens utg. 1993 s. 103 f.), men den er klart nok sekundær i forhold til *Passio Olavi*. Snorre forteller (Olavs saga § 208) at det ikke ble mye søvn på kongen natten før slaget. Olav parallelliseres med Herren i Getsamene-haven. Det bringer Olavs *passio* nær Kristi *passio*. Men han har ikke dermed villet gi avkall på tradisjonen om Olavs drømmesynd umiddelbart forut for Stiklestad-kampen. Det har bare fått en annen plassering, en dramatisk «setting» og tilspissing (§ 214) med historien om kongens blund i Finn Arnesøns fang og samtalen etterpå mellom Finn og Olav. Også her er stigen en del av drømmen hva den altså ikke var i selve *Passio*-beretningen.

Dikteriske oversettelser

Det kan være interessant å se hvordan *Lux illuxit*-strofen har vært håndtert av oversetterne. Olavs-sekvensen har appellert til noen av våre fremste gjendiktere av latinsk og norrøn middelalderdiktning, samtlige på nynorsk, og alle i løpet av et par tiår: Biskop Bernt Andreas Støylen (1858-1937)⁴, musikologen og landsgymnaslæreren Erik Eggen

4) Hans versjon er den best kjente, nemlig som nr. 627 i Nynorsk salmebok (gjenopptrykt også i S. Skards og H. Kirans utvalg *Framande dikt* ...), men salme-versjonen omfatter ikke str. 7.

(1877-1957), Eirik Vandvik (1904-1953), klassisk filolog og professor i middelalderlitteratur, og Ragnhild Foss (1883-1952), en skattet oversetter av latinsk middelalderdiktning. Samtlige har kombinert en poetisk åre med ubestridelige latinkunnskaper. Det spørres bare hvor langt oversettelsene hjelper oss med å oppklare eventuelle fortolkningsproblemer i teksten. Det blir snart klart at de har hatt sin egen rimtvang å ta hensyn til.

Eggen:

Dagen fyrr han skulde lide
daudens beiske sjælekvide,
styrkt han vart av syner blide,
fulle utav himmelsk trøyst.
Det han elska, fekk han smaka;
lengta meir å kunna taka;
vinsten la all lengt tilbaka,
då han vart frå striden løyst.

Foss (I):

Siste dag han fagert drøymde;
syner steig og sæla strøymde;
gjenom anden hans det fløynde
himmel-ange rik på trøyst.
Det han elska, hugen gådde,
det han gådde, meir han trådde,
til han sjølve himlen nådde
og fekk høyra Herrens røyst.

Foss (II):

Dagen fyrr si liding drøymde
han so sælt, med' syner strøymde,
styrke inn i hugen fløynde,
himmelsk trøyst i hjarta rann.
Han fekk smaka det han trådde,
lengta berre meir, og nådde
høgre upp enn hugen rådde,
då han martyrdauden fann.

Vandvik:

Framfor sisteharde ria
da det bar mot daude-kvida

fekk han styrke til å lida
av ei syn so unders god:
Dit han trådde, auga nådde.
Meirsmak gav det *der* han gådde,
Og han av det meir seg rådde
då han vitna med sitt blod.

Vi kan trekke følgende fasit: Alle er enige om å ta *plus* sammen med *optavit* i betydningen «lengtet mer»; det store sprik gjelder det neste *plus*. Foss (I) kan skjaltet ut som altfor fri som pekepinn, men Eggen (i likhet med Reiss nedenfor) og Foss (II) tar *plus optatum* sammen som «mer enn det han hadde håpet». Vandvik (ca. 1935) tar (om jeg forstår ham rett) *plus* til *vendicavit* [senere gjør han noe annet] med *optatum* som obj.: «han vant det ønskede i høyere grad». Så langt har jeg bare villet få frem *mulige* grammatikalske tolkninger av teksten.

Georg Reiss' tolkning

Nøyaktige oversettelser, anvendelige som tolkninger av teksten, er mangelfulle. Reiss (1911, s. 14) gjengir ordrett: «Før sin lidelses dag, idet døds kampen forestod, fik han styrke og trøst ved et guddommelig syn. Han fik forsmak paa hva han elsket, ønsket *endnu mere det han hadde smakt, og vandt mere end han hadde ønsket* ved sit herlige martyrium».

Dette virker i og for seg rimelig nok, og jeg har selv gått god for denne oversettelsen ved å sitere den ukommentert (1993). Hvordan fremstår så *plus* i de to linjene? *Plus optavit* oversetter Reiss greit nok adverbialt (*plus* som kompara-

tiv av *multum*) med *praegustatum* (substantivert n. part.) som objekt. Så langt, så banalt, men pass på. For i neste linje er tingene med engang annerledes: *plus optatum vindicavit*: her forstås *plus* som *plus quam* og *plus* blir objekt til *vindicare* og *optatum* en sammenligning. Konstruksjonen er velkjent nok fra det eldste latin av. «Jeg har ikke mer enn 200 hundre kroner» kan på latin hete: «*Non habeo plus ducentas coronas*» (tilsvarende *habeo minus ducentas coronas*); for denne konstruksjonstypen gjelder visse innskrenkninger. Den brukes bare om tall- og målangivelser. Bestemmelsen står for øvrig i den kasus som setningen ville ha hatt uten *plus*, hvilket forklarer *plus* som en mer muntlig preget apposisjon. «Mer enn det ønskede» burde imidlertid, i alle faser av latinen, normalt hete *plus quam optatum*, eventuelt *plus optato*. Men selv om ikke grammatikken skulle forby det, er det knapt tilrådelig å konstruere de to linjene så forskjellig som det skjer hos Reiss.

Vandviks (annen) tolkning

Denne siste innvendingen kan ikke rettes mot Vandviks skoleutgave (1941): «*praegustatum plus*, istf. *plus (quam) praegustatum*: meir enn det han fekk smaka; jfr. *plus optatum*.» Man må innrømme Vandvik at dette gir bra mening: «Han lengtet etter *mer enn* det han fikk smake, han fikk el. vant *mer enn* det han lengtet etter gjennom sitt herlige martyrium.» To umiddelbare betenkeligheter går dels på det grammatikalske (*plus = plus quam*, redegjort for ovenfor under

Reiss) og dels på ordstillingen (*praegustatum plus*).

To mulige utveier på vanskelighetene?

a) Både Reiss og Vandvik regner altså med at *plus optatum* (Vandvik i tillegg *praegustatum plus*) skal tas som *plus quam optatum*. Jeg skulle gjerne se selve konstruksjonstypen underbygget med parallellmateriale før jeg la den til grunn spesielt i en tekst på dette høye stilnivå. Da er det overleveringen gir oss den ene utvei gratis i fanget. For *plus optato* er faktisk overlevert, nemlig i Missale Upsaliense som skriver seg fra slutten av 1400-tallet. Hvis vi godtar Reiss' og Vandviks tolkning, tror jeg ikke vi har noen annen utvei enn å adoptere Missale Upsalienses lese måte med abl. *optato* i 2. sammenligningsledd. Men en tvil om dette treffer blink, blir hengende igjen.

b) Hva allikevel med den best bevitnede lese måten, som vel samtidig må kalles *lectio difficilior*? Men da tolket enkelt og endefrem: «Han fikk en forsmak på det han elsket; det han fikk/ evt. hadde fått en forsmak på, det lengtet han (*enda mer*) etter; det han lengtet (*enda mer*) etter, det vant han gjennom sitt herlige martyrium.» Jeg var selv innom denne tolkningen før jeg fant den eksplisitt i forbindelse med Kirkelig kulturverks CD-utgivelse (1989). Her vedlegges følgende oversettelse: «En forsmak fikk han, av det han elsket, smaken nærte lengselen dess mer, det som han elsket

mer enda [dvs. *plus optatum = quod optabat plus (sc. quam antea)*], fikk han ved sitt herliggjorte martyrium.»

Undertegnede s tolkning

Dermed har vi så langt tre forskjellige tolkninger av *plus optatum vindicavit*, to forskjellige av *praegustatum plus optavit*. Jeg tror ikke jeg kan gi denne siste utveien noen full tilslutning heller. Den har nemlig et skurrende element til felles med de andre tolkningene, nemlig at det skjer en form for *gradering* i Olavs gudhengivenhet, spesielt hans lengsel. Og enhver *gradering* av positive egenskaper, komparasjon, kaster nær sagt uansett en skygge over det som har vært, antyder en forutgående ufullkommenhet ved helgenen. Jeg tror ikke dette treffer dikterens fromme intensjon. Jeg tviler på at det overhodet er i pakt med *Passio*-genrens fremstillinger av helgener. Vi har alt hørt at Olav hadde den permanente kristne egenskap å lengte etter de himmelske ting, smlgn. str. 4: *suspirabat in aeterna,/ praevolabat in supernal mentis desiderio*. Er det så at visjonen med dens foregripelse av det himmelske styrket denne lengsel hos Olav? At han lengtet *enda mer* etter det han hadde fått en forsmak på, nemlig det himmelske og det evige? Neppe. Det demrer for oss at det ikke er først med *plus optatum vindicavit* at vanskelighetene begynner; det er allerede *plus optavit* som er anstøtsstenen.

På dette punkt demrer det endelig at det ikke er den antikke latinitet vi har med å

gjøre. Komparasjonssystemet har en annen fysiognomi i middelalderen. Ikke at vi ikke har et rundelig innslag av de språkvaner vi kjenner fra våre klassiske grammatikker, men vi har også nye ting å forholde oss til, spesielt når det gjelder komparativen: *superius*: «nylig», *maius*: «høyst», *minus*: «minst», *ad minus*: «i det minste»; *quod habes maius* «det største du har». Tampen begynner å brenne. Et eksempel fra *Legenda aurea* (Barlaam og Josafat): «Men da kongen spurte sin sønn om hva han satte *mest* pris på av alt han hadde sett» heter: *Rege autem interrogante filium quid de omnibus quae viderat plus amaret*. Archipota sier han dikter best når han får den vin *quod habent purius dolia cauponum*: «Den *sterkeste* (vin) som vertshusholdernes tønner rummer» (str. 17 av *Aestuanus intrinsecus*); «de beste av alle»: *meliores de omnibus* (alt i senantikken). Et eksempel som *senior* («den eldste») er egentlig en generalisert sammenligning mellom to. *Saepius* for *saepe* er utbredt. Et blick på våre norske tekster gir oss mer enn nok av eksempler: *Historia Norwegiae* (Storm 117, 15f.) har *Cum vero rex Sweino hunc in manu fortiorum adventurum audierat*: «Da kong Sven hadde fått høre at denne [Olav Tryggvason] ville komme med en hærstyrke» (cf. Skard 1930,48). Spesielt vanlig er denne ikke-komparative komparativ i *Passio Olavi* (p. 73M, 11ff.): *Porro Dominus, qui martyri suo mercedem, pro quo tot agones pertulerat, reddere et gloriam suam, quam diutius et avidius sitierat, jam revelare decreverat, ut gloriosius eum coronaret etc.* Komparativene er her superlativiske:

«Herren, som hadde besluttet å skjenke sin martyr den lønn som han hadde utholdt så mange kamper for og å åpenbare alt nå den ære som han (Olav) svært lenge og begjærlig hadde tørstet etter for å krone ham med den største ære.» I 82,12 står *vehementius dolens*; 83,11 *enixius deprecatur*; 81,20 *efficacius precatur*; 111,22: *fiducialius*; 108,1 *familiariori* (Skard 1932, 53). I *Historia Norwegiae* har vi (85,2): *Sunt etiam apud Finnos scuriones quam plures*: «ovleg mykje med ikorn» (Koht); *quam plures = quam plurimi* som igjen er forsterkende = «svært mange», cf. *Passio Olavi* 69,10); 84,5 om bevrene: *Dum vero pro hiemalibus alimoniis congregandis plus insudaverint*: «Når dei strevar hardest med å samle føde til vinteren» (Koht); 102,9-103,1 *dum inter duas insulas strictim in pluribus navibus velificasent*; hvor også vi kan si på samme måte «med flere skip» (cf. Riksmålsordboken s.v. «flere» 3: for den antikke latin cf. Krebs – Schmalz, *Antibarbarus* 2, 311; J. Svennung, *Untersuchungen zu Pallaadius*, Lund 1935, 281, anm. 1). Gjennom hele latinen brukes komparativ i st. f. positiv. Fenomenet overrasker ingen franskkynndig, hvor komparativen brukes til å danne superlativ: *le plus grand*. Det franske substrat har kanskje hatt sitt å si også i vår sekvens; for øvrig var bruken av komp. *plus* for superlativ normallatin på forfatterens tid. Endelig er vi i den stilling at vi kan kvitte oss med fromhetsgraderingen, med ulikheten i tolkningen av *plus*, hvor *plus optavit* kan tolkes akkurat som *plus optatum*; noe annet forbyr seg nesten av formen for *plus optatum* tar opp igjen *plus optavit*

akkurat som *praegustatum* viderefører *praegustavit*. Vi blir også i stand til å forklare *optato* i *Missale Upsaliense* nettopp som en korleksjon ut fra en komparativisk forståelse av *plus*. Dermed blir vår tolkning:

«Det han elsket (dvs. den himmelske salighet), fikk han en forsmak på (gjennom drømmevisjonen); det han fikk en forsmak på, lengtet han inderlig etter; det han lengtet inderlig etter, vant han gjennom sitt herlige martyrium.»

Litteratur:

Blume – Dreves, *Analecta hymnica*, 42, Leipz. 1903 [*Lux ill.* står som nr. 302 på s. 273].

G. Reiss, *Musiken ved den middelalderlige Olavsdyrkelse i Norden* (Vid. selskabet Skr. II. H.-F. Kl.), Kristiania 1911.

E. Skard, *Målet i Historia Norwegiae* (Skr. utg. av Det Norske Vid.-Akademi II. H.-F. Kl. 1930. No. 5), Oslo 1930.

E. Skard, *Sprache und Stil der Passio Olavi* (Avh. utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi. II. H.-F. Kl. 1932. No. 1), Oslo 1932.

E. Vandvik, *Latin frå St. Hieronymus til Holberg*. (Kursorisk lesnad for gymn.), Oslo 1941.

E. Vandvik, «*Lux illuxit letabunda*», *SO* 21, 1944, 117-122.

E. Vandvik, «Sekvensen i Olavsmessa» (ca. 1935) i: *Vardar på vegen*, Oslo 1974, s. 113-115.

E. Eggen, *The Sequences of the Archbishopric of Nidarós*. Vol. I. Text (Bibliotheca Arnemagnæana. XXI ed. J. Helgason), Hafniae 1968.

CD-en: *Lux illuxit laetabunda*, publ. by Kirkelig Kulturverksted, Oslo 1989 (FXCD 80).

H. Magerøy: «Prolog» i *Spor etter mennesket*, Essays til minne om A.H. Wins-

nes, Oslo 1989 (red. av L. Blikrud og A. Aarnes), s. 10-12.

E. Kraggerud, *Et pensum i middelalderlatin I* (1992), II (1993), især I s. 59-61, II s. 149-156].

Egil Kraggerud

887

Froskemusekrigen på ny

I forrige nummer av *Klassisk Forum* (1994:2) skrev jeg om *Batrakhomyomakhien* og Thomas Parnells strålende gjendiktning fra 1717. Noen norsk versjon av teksten nevnte jeg ikke. Grunnen til det var prosaisk nok: jeg kjente ikke til noen norsk versjon og skrev dessuten artikkelen i utlendighet, i Oxford. Men siden, her hjemme, har jeg så å si ikke kunnet unngå å snuble i norske mus og frosker.

Det viser seg nemlig at Theodor Kittelsen, hvis interesse for menneskelige dyr turde være vel kjent, i 1885 laget en serie på 14 pennetegninger som illustrasjoner til teksten. Han var da 28 år gammel og tilbrakte sin annen periode i München, «gal av sult og hjemlengsel». Hva eller

hvem som satte ham på sporet av *Batrakhomyomakhien*, vet vi ikke. Tegningene ble i alle fall utstilt i München og fikk etter sigende god mottakelse. Utvalg ble publisert i et par tyske tidsskrifter, men ikke i Norge, hvor interessen blant forleggere og potensielle kjøpere var laber. Ikke engang da Kittelsen reduserte prisen fra 300 til 100 kroner, fikk han napp. Senere ble tegningene kjøpt av den store svenske samleren Pontus Fürstenberg og endte opp i Göteborgs konstmuseum, hvor de ennå befinner seg. Kittelsen døde i 1914 og fikk aldri oppleve noen samlet publisering av disse tegningene. I 1928 ble de trykt i tidsskriftet *Ord och Bild* som illustrasjoner til Elof Hellquists svenske gjendiktning.

I Norge kom de for offentlighetens øyne først i og med den store samleutgaven *Theodor Kittelsen i tekst, tegninger og malerier* fra 1945, og da sammen med en ny norsk gjendiktning signert Emil Smith. Emil Smith var fra 1915 dosent i klassisk filologi og deretter, fra 1948, professor i «gresk språk og kultur» ved Universitetet i Oslo. Ifølge professor Mørland, som holdt minnetalen over ham i Videnskaps-Akademiet (trykt i årboken for 1957), hadde han liten sans for «vitenskapens tredemølle», de møy-

sommelige detaljstudier, og henvendte seg knapt til det internasjonale fagfellesskapet. I stedet ble han en formidler av rang: «Universitetets og vitenskapens store kulturambassadør hos det interesserte publikum». «Hans velkjente vidd og ironi kunne ramme uten personsanseelse», skriver Mørland. Når vi samtidig registrerer at han skrev to bøker om Homer, *Hellas før Homer* (1926) og *Homer og hans samtid* (1928), har vi dermed også en viss bakgrunn for å forstå hans interesse for *Batrakhomyomakhien*.

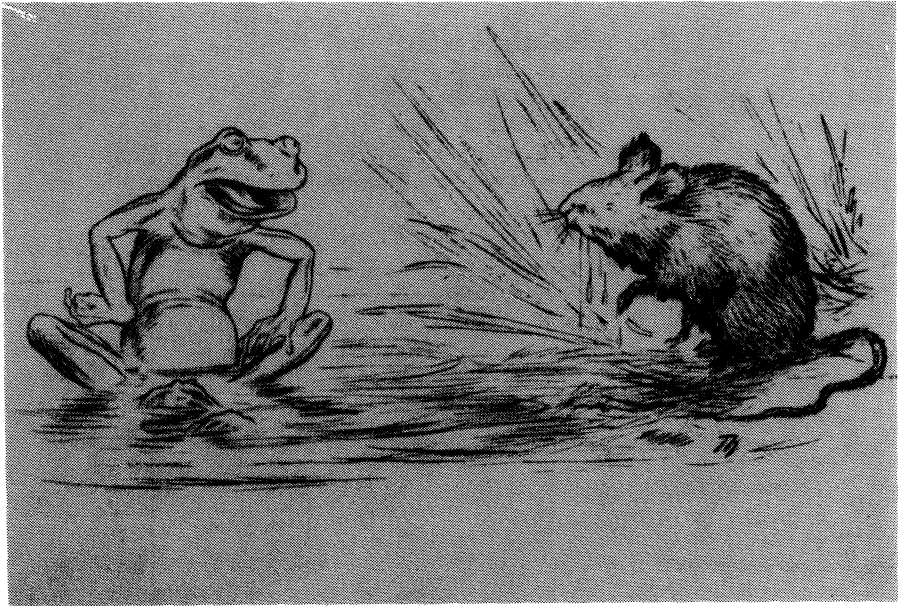

Fig. 1:

Engang en tørstende mus, som heldig var unnsloppet katta, stod ved en dam og stakk sin slikkvorne snute i vannet, og mens den nøy den leskende drikk, en væskekjær skrålhals (altså en frosk) fikk se den og tok til orde som følger: «Fremmede, si meg hvem er du? og hvorfor kom du til stranden?»

Fig. 2:

Gleden var stor så lenge han skuede stranden på nært hold, og han fulgte med fryd på Kinntaskes svømmetur; men da sortladne bølger skvulpet omkring ham, brast han i tårer, angrende bittert og nytteløst, rev seg i håret og krøllet føttene tett under buken, mens hjertet hamret i brystet, slagen av skrekk ved den uvante ferd, og han lengtet mot landet.

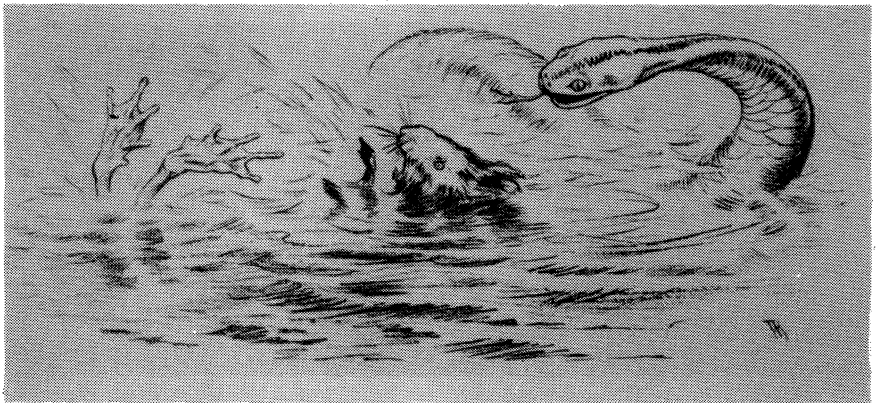

Fig. 3:

Plutselig dukket en vannslange opp, et gresselig skue både for frosk og for mus, da den løftet sin hals over vannet, Kinntaske dukket med ett, da han så den, og søkte mot bunnen; derved han unngikk den truende brådød, men prisgav sin felle, tankeløst lot ham i stikken og overgav ham i havsnød.

Fig. 4:

«Frosker! Myssene sendte meg hit og bød meg å fordre
ut jer til kamp og krig, så ifør jer rustning og våpen!
Ti de har skuet liket av Matsnik flyte på vannet;
Kinntaske vog ham, jer konge, og derfor til kamp vi jer krever,
alle I frosker av adel, som eier et krigerisk hjerte.»

Fig. 5:

Kjempen da harmedes svært og grep med sin veldige neve
nede på bakken en ruvelig stein, rett en tyngsel for jorden,
kastet den så mot Kålmanns knær så hele hans høyre
leggeben knustes i knas, og han styrtet på ryggen i støvet.

(Alle foto: Universitetsbiblioteket i Oslo)

Jon Marius Haarberg

Kreta-tur med sensasjoner: Flere nye palasser funnet

I påsken var jeg på Kreta på en rundtur over hele øya arrangert av det danske tidsskriftet Sfinx. Reiseledere var to fremragende og særdeles kunnskapsrike arkeologer som har gravd i Khaniá på Kreta siden 1970, ekteparet Birgitta P. og Erik Hallager. Det følgende er en kort rapport fra turen, som for meg personlig ble en ganske skjellsettende (om enn noe anstrengende) opplevelse.

Kreta er jo Europas vogge, og en verden for seg med en utrolig broket historie. Det som skjedde her i bronsealderen, ble opphavet til mye av det som senere skulle bli den klassiske sivilisasjonen i Hellas og Roma.

Dessverre er den minoiske sivilisasjonen så lite kjent i Norge at all verdens spekulative forestillinger om den har kunnet bre seg i massemediene. Forsøk på å fremstille minoerne som «fredelige», kvinnelige og matriarkalske har stadig kommet til uttrykk både i bøker og fjernsynsprogrammer, og folk flest må ha fått et ganske feilaktig inntrykk. De gamle kreterne var neppe mindre krigerske enn andre folk i sin tid, og hvis de dyrket personifiserte guddommer, var de nok både mannlige og kvinnelige. Til tross for sine idylliske fresker hadde

minoerne uten tvil en mørk og voldelig side. Birgitta P. Hallager avviser i hvert fall alle teorier om et «mykt» og matriarkalsk samfunn. Det er snarere tale om likestilling, hvor kvinnene for eksempel også deltok i farlige idretter.

Men tilbake til turen. Først noen ord om kronologien, som er og blir et nagende problem. Mange arkeologer mener nå på bakgrunn av funn fra dendrokronologi, radiologisk datering og studier av Grønlands-isen at den såkalte «katastrofen» i 1450 i virkeligheten skjedde i 1620-årene. Det betyr at tiden frem mot dorertiden må forlenges, mens årene bakover kanskje må komprimeres noe, slik at de første palassene ble bygd allerede før 2000 og de nye palassene rundt 1850 (istedenfor 1700, som man mente før). Også kronologien på fastlandet og øyene må korrigeres tilsvarende, og dette får store konsekvenser. Så vidt jeg kan se, har ingen arkeologer våget seg på å innføre den nye kronologien i fullt alvor. Derfor skal vi her holde oss til den gamle.

Under vårt besøk i Knossos ble vi orientert om de nye utgravningene som brite-ne har startet der. Det er nå funnet rester av en meget gammel linear A-tavle fra ca. 1750, altså fra den gamle palasstiden.

Et hus fra ca. 1400 viser ingen spor av mykensk nærvær. Man antar nå at mykenerne begynte å gjøre seg gjeldende i Knossos og Khaniá (Kydonia) rundt ca. 1375, men i hvert fall i Khaniá fortsatte minoere og grekere å bo tett sammen i de samme gatene. Det er vanskelig å skille de to folkene i senminoisk tid, og vi vet ikke om grekerne kanskje bare var et herskersjikt (av tidligere leiesoldater?) og om minoerne fortsatte med sin handel og sjøfart som før.

Et stort stridsspørsmål gjelder dateringen av de greske linear B-tavlene fra Knossos. Palmer mente som kjent at de var blitt til rundt 1200, omtrent på samme tid som tavlene på fastlandet, mens andre har holdt på ca. 1375, uten at denne dateringen kan ansees som sikker. Takket være en linear B-tavle Erik Hallager fant i Khaniá for noen år siden, kan det nå vise seg at Palmer var nærmest sannheten: Tavlen kan være skrevet med samme håndskrift som en Knossos-skriver brukte, og den er sikkert datert til ca. 1250. Hallager tror derfor at Knossos-tavlene stammer fra denne tiden, og tidsforskjellen mellom B-skriften på Kreta og fastlandet er dermed langt på vei opphevet. Tiden etter 1375 er gåtefull og interessant, og forholdet mellom linear A og B blir mer og mer ubegripelig, siden linear B viser mange trekk som er «eldre» enn dem vi ser i linear A. Vi mangler opplysende skriftfunn fra perioden 1375-1250.

Britiske arkeologer mener at Knossos i sin glanstid hadde 50 000 innbyggere. Dette tallet er vanskelig å sluke. Til

sammenligning nådde Kretas hovedstad, Iráklío, det samme innbyggertallet først i midten av vårt århundre! Kan virkelig Knossos ha vært en storby nesten på størrelse med de italienske middelalderbyene?

Fra Knossos gikk turen sørover til Arkalokhóri, omtrent midtveis mellom nord og sørkysten. Her steg vi av bussen og ble stuet sammen i en lastebil som slyngget seg forsiktig nordover igjen mellom vinmarkene mot landsbyen Galatás («Melkemann»). Vi vandret oppover en blomstrende og salveduftende åsside og stod plutselig overfor turens første overraskelse: et nytt palass på størrelse med Káto Zákros! Det ligger strategisk til med utsikt mot Dikte-massivet, Júkhtas-helligdommen og Ida-massivet. Gravningene har så vidt startet, men østfløyen er frilagt, og man kan se konturene av sentralplassen. Det er gjort funn av segl og biter av fresker; dessuten et lite to meter dypt rom fylt av svart aske.

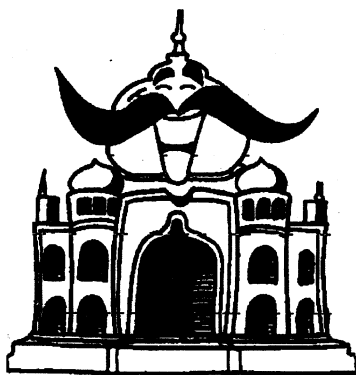
Den neste overraskelsen kom på Øst-Kreta to dager senere. På en høyde øst for Sitía har man avdekket et bygningskompleks med rester av en forsvarsmur mot øst. Det kan dreie seg om et minipalass som ble ødelagt av en eksplosiv brann i begynnelsen av mykensk tid. Landsbyen i nærheten heter Petrás, og funnstedet er oppkalt etter denne. Prøvegravninger i omegnen har vist at det her ligger en minoisk by som har behersket et stort område. Den har hatt to havner. Det er gjort funn av et par linear A-tavler, og jeg kunne tilfreds innlemme

tre nye minoiske ord i min samling. Det ene er svært interessant; jeg skal komme tilbake til det når tavlene er publisert.

I museet i Sitia så vi den lille mannsfiguren i elfenben som nylig ble funnet i nærheten av Palékastró ved østkysten. Den er 35 cm høy og altså ikke så helt liten etter minoiske forhold. Palékastró (nygresk: «Gamleborgen») er egentlig navnet på en landsby i nærheten av en stor og anonym minoisk by, den største som hittil er frilagt fra bronsealderen. Vi aner ikke hva den het. Man er ennå ikke helt klar over hvor stort stedet har vært, og hittil er det ikke funnet noen større administrativ bygning, men både gater og bolighus viser at det ikke dreier seg om en småby. Jorden er overalt mettet av keramikkbiter fra forskjellige tidsaldrer, og man vandrer rundt og vet at et eller annet sted i dette området, et par meter under overflaten, må det før eller senere komme et nytt palass for dagen, og kanskje et arkiv?

I Káto Zákros, som ligger omkranset av fjell i en liten bukt ved havet lenger sør, gikk nesten hele arkivet av tavler og seglavtrykk tapt på grunn av et uhell; det regnet rett og slett bort under utgravningen. Palasset her er Kretas minste. Vi vet ikke hva stedet het i minoisk tid. Káto Zákros betyr Nedre Zákros; det egentlige Zákros ligger langt oppe i fjellene. Man regner med at denne havnebyen var viktig som utgangspunkt for handelen med Egypt og Syria. Det lå håndverkerkvarterer og boliger rundt selve palasset, som pussig nok lå helt nede i en elvedal, mens byen klatret oppover åsen i nord.

Deler av palasset står nå under vann. En stor og rund steinsatt grop på østsiden av sentralplassen er gåtefull; det går en trapp ned til bunnen av den. Man har gjettet på at det kan ha vært et kornkammer, et svømmebasseng eller et akvarium, eller kanskje et sted hvor man oppbevarte en hellig båt. Ved øvre Zákros ble den berømte vin-pithosen med en linear A-innskrift funnet.

På veien vestover løyet vinden slik at vi kunne ta en tur med «kaiki» ut til den forblåste øya Psíra. Det ble en selsom opplevelse. På en liten bratt og forblåst odde på sørkysten av denne nesten utilgjengelige øya har man gravd opp restene av en minoisk by. Hva hadde minoerne her ute å gjøre? Stedet egner seg lite til jordbruk, men man kan ha drevet fiske og handel, og gud vet om øya kan ha hatt spesielle ressurser å by på i sommerhal-

våret: honning eller kanskje egg? Funnene herfra er forbausende rike; det er til og med funnet en berømt freske i relieff.

Vi drar vestover. Faistos gir inntrykk av stor makt og rikdom. Anlegget behersket jo også hele Messará-sletten og gikk tilbake til neolittisk tid. I Faistos laget man i den eldre palasstiden den nydelige Kamáres-keramikken. Her har man også funnet de eldste linear A-tavlene som var kjent (fra ca. 1700) inntil den 50 år eldre tavlen i Knossos dukket opp. Den berømte Faistos-diskosen ble ikke funnet av arkeologer, og det kan faktisk reises tvil om dens ekthet, selv om de fleste i dag heller i retning av å tro at den må være ekte.

Faistos må ha hatt en havneby, og den er trolig funnet ved kysten et stykke vest for badestedet Mátala. Her er det gravd frem veldige bygninger med de største bygningssteinene jeg har sett på Kreta. Husenes gjennomsnittsstørrelse er på 200 kvadratmeter. Stedet heter Kommós, og her vil man nok med årene kunne grave frem en kjempeby. Den er dekket av tykke sandlag, og ingen kan ennå si hvor stor den har vært. Kommós viser ikke spor av brann.

Den neste store overraskelsen var stedet Monastiráki, som ligger oppe i en fjell-dal vest for Ida-massivet. Her er man åpenbart i ferd med å grave frem enda et palass eller en by. Det er mulighet for å

finne et arkiv, for heldigvis (unnskyld, minoere!) er stedet ødelagt av brann. Hittil har man funnet nesten tusen segl-avtrykk; de viser forbindelse med Fais-tos. Blant øvrige funn kan nevnes en leirmodell av et tempel.

Den største sensasjonen møtte oss likevel da vi kom ned til nordkysten. Ved stedet Stavroménos øst for Réthymno har det ligget en svært stor minoisk by som i dag er dekket av uendelige vinmarker. Her vil det kunne bli et arkeologisk paradisi hvis man bare kan stanse byggingen i området. Stedet er ødelagt av brann, og det er håp om å finne palassarkivet. Også palassarkivet i Khaniá venter på å bli utgravd. Trolig ligger det under den nåværende Kaneváro-gaten.

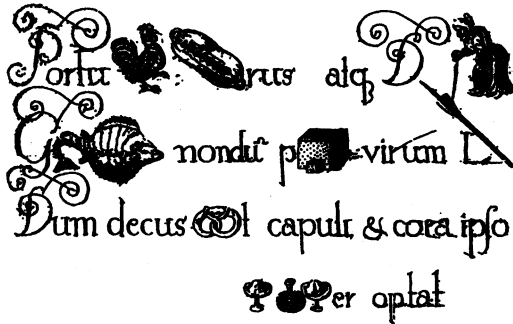
Man kan bare drømme om hvilke funn som kan bli gjort her og i Stavroménos-området. Med flere segl-avtrykk, linear A-tavler og kanskje nye votivinnskrifter kan man gjøre seg håp om å begynne tydingen av språket. Materialet er i dag altfor lite. Bare så synd at alt det minoerne skrev på pergament og papyrus er gått tapt! Forsøginger funnet bl.a. i Khaniá viser at de kunne kunsten å skrive med penn og blekk på disse materialene, men etter tre og et halvt årtusen er det lite håp om å finne så forgjengelige rester etter minoernes store sivilisasjon.

Bjarte Kaldhol

Non verbis, sed rebus¹

I forrige utgave av Klassisk Forum (s. 67) ble leseren presentert for en rebus fra Nils Thomassøns bok *Cestus sapphicus*, Christiania 1661 (se illustrasjonen).

STROPHA. 7.

Rebus nr. 7 fra Cestus sapphicus

FIGURÆ 7. Stroph.

PORTUGALLUS) Gallus Hane.

BULGARUS) Bulga Vad. Sæd. alias *ιππικη*.

DANUS) Anus Gammet. Kierling.

GRAJAJ) Raja Noct.

PASSA) Assa Svede. Dend.

LACOENA) Acaena Staff Spiis i Endin at drifoe Dyen i Ploua med.

SPIRAT) Spira. Kringte.

FUNGIER) Fungi Sopper.

Nils Thomassøns fasit til bildene i rebus nr. 7.

1) Ikke (uttrykt) ved ord, men ved gjenstander.

Satt sammen til en enhetlig tekst blir resultatet slik, der kursiv markerer originalens figurer:

Portugallus, bulgarus atque Danus
Graia nondum passa virum Lacoena
Dum decus spirat capuli et cora ipso
fungier optat.

For å få innholdsmessig sammenheng må vi kaste et blikk på det som kommer foran i teksten. Cestus sapphicus handler om ekteskapet, og strofe 6 og 7 har som tema at til sjuende og sist *alle* mennesker ønsker å gifte seg. Min oversettelse av slutten av strofe 6 er slik:

Elske gjør han som bor i Astacapra, såvel som galicierne, sicilianerne og verulanerne,
(strofe 7):
portugiseren, bulgaren og dansken. En grekerinne, en gammel jomfru fra Laconia: så
lenge likkistens pryð ennå puster, ønsker hun, såvel som den unge jomfruen, å erfare
denne forbindelse.

Tolkningen av ordene «decus capuli» – likkistens pryð – er noe uklar. Forfatteren kommenterer sjøl: «decus capuli, id est ejus instrumenti, quo mortui domo ef feruntur, hoc est *senex*.»² Jeg tolker det slik at ordet *senex* her skal bety gammel kvinne (i dette tilfellet en gammel jomfru: «nondum passa virum»), men så lenge hun puster, gir hun ikke opp håpet om bli gift, altså...

Vibeke Roggen

2) Likkistens pryð, nemlig pryden til den gjenstand som de døde bæres ut i, det er en *gamling*.

Bokanmeldelser

Vergil: *Georgica*. Oversatt (samt innledet og kommentert) av Egil Kraggerud. Oslo: Solum forlag, 1994.

«Dette var hele min sang om markenes dyrkning, om fedrift, / dette jeg sang om trær,» skriver Vergil – her i Egil Kraggeruds norske gjendiktning – i epilogen til *Georgica*. Akkurat som i prologen insisterer han på at det er *landbruket* det dreier seg om: i første bok korn og klima, i annen bok trær og vin, i den tredje husdyrhold, og i den fjerde og siste birøkt: «Hvor mye erfaring skal til for de nøysomme bier?» Tja, si det. I ærbødig, eller muligens enfoldig, lydighet overfor Dikteren gjentar så altfor mange litteraturhistorikere denne tilsynelatende opplagte sannhet uten nevneverdige skruper: Vergils storverk nummer to er et *landbruksdikt* og et læredikt. Likesom han i *Bucolica* imiterer Theokrit og i *Aeneiden* utfordrer Homer, følger han i *Georgica* den sti som ble tråkket opp av Hesiod. Det er ganske ryddig og greit.

Likevel, som Kraggerud i innledningen behørig påminner om, har det helt fra Aristoteles vært på det rene at lærediktningen som kategori er problematisk for poetikken. Én ting er om det sakprosaiske innholdet egentlig er hva det gir seg ut for å være, saklig og prosaisk, en annen om versene makter å skape det om til diktning. Med referanse til Empedokles (som da for lengst hadde hoppet i vulka-

nen) besvarer Aristoteles det siste spørsmålet med *nei* og forviser dermed læredikteren fra Parnasset. Naturvitenskap på heksameter er og blir naturvitenskap, ikke diktning.

Nyere teorier om diktekunsten gjør det ikke like enkelt. Georg Johannesen mener for eksempel journalistene i Dagsrevyen er Bjørnson-epigoner, en slags nasjonalskalder som fremsier sine moralske dikt på sakprosa. Dybdeteoretikerne forstår den litterære teksten som en trope, dvs. et tegn som aldri kan uttrykke det det betegner. Som lesere stilles vi dermed alltid overfor allegorier. Når det gjelder *Georgica*, griper Kraggerud saken fornuftig og pedagogisk an – fra mottakersiden. Han spør: Hvem skriver Vergil for? Og svarer: I hvert fall ikke for dem som ville ha hatt behov for en innføringsbok eller et kurs på vinterlandbruksskolen: veteransoldater under landbruksfaglig omskolering. Nei, Vergil «vender seg først og fremst til makteliten og til den intellektuelle elite.» Diktet dreier seg med andre ord ikke først og fremst om oxen og ploegen.

Vergil fremstår i *Georgica* som nasjonsbygger, en rolle vi vet han skulle komme til å trives i. Etter at han i epilogen har

oppsummert sitt bidrag til faglitteraturen, plasserer han seg selv, som dikteren, i skyggen av keiserens felttog, den tid da «ved Eufkrat den dype, en mektig / Cæsar slo lyn i sin kamp og seirende skjenket et lovverk / rundt til frivillige folk, slik han banet seg vei til Olympen.» *Georgica* ble altså til med (borger)krigen som bakgrunn, og med Freden og en ny gullalder som oppnåelige mål. Mars skal vike for Ceres, fedrelandet skal – faktisk så vel som metaforisk – slå ut i full blomst: «Mektige moder for korn, vær hilset saturniske hjemland, / moder for menn, for deg jeg begynner en eldgammel lovsang, / når jeg nå våger å bane meg vei til de hellige kilder / med mitt askréiske dikt rundt om i de romerske byer» (2,173–76). Krig og fred, fødsel og død, det er de bærende motsetningsparene i diktet, ikke bare i de uttalt epideiktiske partiene (som f.eks. «Italias lovprisning»). Også i de faglig instruerende er fruktbarhetssymbolikken ofte påfallende: «Tiden er kommet, stikk skjæret dypt ned og la plogoksen stønne, / la bare jernet få skure seg blankt så det skinner i furen!» (1,45–46) Det toppe seg i finalen av fjerde bok, den såkalte bugonien (oksefødselen), der hyrdeguden Aristæus gjenvinner sitt tapte bifolk av «ingen-ting», fra oksekadaveres bukhuler.

Georgica er fascinerende lesning. Ikke først og fremst for de innblikk diktet gir i antikkens landbruksfag, nok heller ikke for det nasjonalt epideiktiske og den gammelromerske Cincinnatus-moral, men for den utfordringen vi som lesere får til å sprengte lærediktets ram-

mer, til å konstruere flere tekster av én, for å si det moderne.

Dette er selvsagt noe som stiller store krav til oversetteren. Men Kraggerud er her opplagt rett mann på rett plass; få kjenner Vergil og Vergil-litteraturens krinkelkroker som han. Gjennom en presist klargjørende innledning, en grundig innholdsoversikt, og fyldige, kyndige noter har han lagt diktteksten forbillig til rette. Slik føyer *Georgica* seg til den lange rekke av verk fra antikken (og senantikken: Boethius!) Kraggerud så innsiktsfullt har formidlet til et norsk publikum. Det er en innsats det allerede lenge har stått respekt av.

I sin *Aeneide*-oversettelse gjorde han knefall for heksametret på halvveien og lot oss nøye med en daktylisk prosa. Noen var skuffet over det, men selvsagt har løsningen den fordel at nøyaktigheten, dvs. troskapen overfor originalen, kan kompensere for tapet av den genrespesifikke heksameterrytmen norske lesere har lært å forbinde med antikkens epos gjennom i første rekke Østbyes Homer. Jeg har ofte moret meg over baksideteksten på min fakkelutgave av *Odysseen* (1961), der forlaget siterer professor Christen Collins dom over Østbye: «I gjennemsiktig klarhet og episk likefremhet, likesom i naturlighet og lethet gaar oversættelsen mangesteds originalen en høi gang.» En tilsvarende fornærmelse skal jeg ikke tilføye Kraggerud. Hans vers har åpenbare poetiske kvaliteter, og når nå resultatet av hans arbeid med *Georgica* foreligger, er det

nok flere som skulle ønske han hadde tatt skrittet fullt ut i *Aeneiden* også. Det er ingenting som tyder på at det skulle være lettere å tilpasse *Georgica* til heksameters norske krav. Den dag han utgir *Aeneidens* tolv bøker samlet i ett bind, bør det ikke da bli på vers?

En god del av de verstekniske vanskelighetene som er knyttet til heksameterdiktning på norsk, tar Kraggerud opp i forordet, i særdeleshet «cesur-problemet» og «spondé-problemet». Et generelt problem som gjelder all oversettelse av gamle tekster, er faren for språklige anakronismer. Østbyes gjendiktninger er meget godt gjennomført i så måte, og Kraggeruds konservative riksmål ligger tett opp til Østbyes. Det er bare ytterst sjelden man kan fornemme mulige «modernismer» i språket. Har han «blundet», gjelder det versenes lengde. Det har fått bli stående noen håndfuller av dem med syv takter, faktisk også ett med åtte (2,38), og ett vers har dessuten fått daktyl i sjetten fot (3,292). Ellers er den metriske troskap så imponerende gjennomført at til og med Vergils spondéiske

vers, vers med spondé i femte fot, påpasselig er gjengitt på tilsvarende måte (4,270), likeledes de vers som har en ekspressiv spondé i første fot, f.eks. 2,504: «Noen vil piske opp ukjente hav på reise, de styrter / rett i kamp [*in ferrum*], de trenger seg inn i kongers palasser.»

Storparten av de som leser Vergil i Norge i dag, er studenter i idéhistorie og allmenn litteraturvitenskap, det kan dreie seg om et tusentall nye lesere hvert år. Ønsker noen av dem å utforske mer av Vergil enn bare *Aeneiden*, har de – og alle andre – fått en sjeldent god mulighet. Boken er endatil vakkert påkostet, med fargeillustrasjoner – gamle manuskriptilluminasjoner – motstående begynnelsen av hver av de fire enkeltbøkene. Hadde det rosverdige forlag dessuten sørget for å slanke satsspeilet (i innledning og noter) med en 12–15 millimeter og for øvrig ryddet opp i noen ukurante typografiske detaljer, ville utgivelsen ha vært noe nær perfekt.

Jon Marius Haarberg

Publius Ovidius Naso, Ibis, en smädedikt. Valnötsträdet, Nux. Om havsfiske, Halieutica. Tolkade och kommenterade av John W. Köhler, Paul Åströms förlag, Jonsered 1995.

ISBN 91 7081 071 0.

Paul Åström, som fortsätter att skapa en dubbelspråklig liten klassikersamling i sitt förlag, inleder det senaste verket i serien med en stolt devis från skalden Gunnar Ekelöv. Denne hävdade i en recension från 1959 «att de viktigaste klassiska författarna borde ges ut i nya tolkningar för var eller varannan generation». Man kan inte annat än hålla med om det och sänder då tacksamma tankar till Henning Mørland och, i generationen efter, Egil Kraggerud, som gjort så många antika storverk tillgängliga med sina fina översättningar till norska. Men vad händer väl om en kommande generation inte längre kan producera korrekta och läsbara översättningar av svårtolkade klassiska verk? Kanske den antika litteraturen då dör för gott i detta rika oljeland, som inte har råd att hålla sig med ordentliga latinlinjer i sina offentliga skolor.

De verk, som nu lämnat den flitige John W. Köhlers hand, har inte varit översatta till svenska, eller norska, tidigare. Det rör sig om tre «minor classics» som går under Ovidius' namn men där autenticiteten är tveksam eller i varje fall omstridd. Den första lilla dikten *Ibis*, som omfattar drygt 640 vers, är avfattad på elegiskt distikon. Författaren är troligen Ovidius själv, som under sin landsflykt borta i Tomi roade sig att skriva en små-

dedikt i Callimachus' stil. Denne store hellenistiske skald hade blivit arg på en f.d. elev, som gått över till en annan litterär skola. *Ibis* var den heliga fågel som dyrkades i den ort där den otacksamma eleven slagit sig ned. Därav namnet, som sedan blev en litterär symbol för en smädedikt.

Ovidius' ovän har tydligen förbrutit sig mot hans intressen hemma i Rom. Skalden fullständigt gottar sig i de mest makabra skildringar av dödsscener för att visa vad denne fiende kan se fram mot på grund av sina ogärningar. Det enda han vänta sig är Tantali kval, minst! Ovidius måste ha haft tillgång till ett omfattande bibliotek, för han kan knappast ha kommit ihåg dessa historiska eller mytologiska gestalter och deras dödssätt utan att konsultera sina papyrusrullar.

Det är osäkert om Ovidius skrivit dikten om valnötsträdet, *Nux*, men helt otroligt är det dock inte. Skalden identifierar sig där med ett gammalt träd, som blir utsatt

för dålig behandling av de förbipasserande. Folk skakar ned hans nötter på marken innan de är mogna. Vidare är människor ohysade och elaka. Annat var det under hans krafts dagar, suckar trädet. Han önskar att han fått en lyckligare lott:

/Lyckligt är det träd som växer på undan-
gömd mark och /
/ägnar sin avkastning blott åt den som
kallar det sitt!/
/Det hör ej människors larm, ej heller
bullret från vagnshjul./
/blir inte neddammat alls då det ej står
vid en väg!/
/

Den korta dikten om havsfiske, *Halieutica*, har vållat översättaren många problem, eftersom han inte har namn på alla de fiskar, som författaren, som kanske kan ha varit Ovidius, låter passera revy för läsarens öron. Latinet är i alla fall välklingande, och översättningen fyndig. Skriftens autenticitet är omstridd, men i varje fall ansåg Plinius d.ä. att Ovidius varit författaren. Kanske just denna dikt skulle kunna finna en tacksam läsekrets i Nordnorge, där ju fiskeriet är en så viktig näring? Tänk på det om du har en släkting i Hammerfest, eller i Honningsvåg!

Hugo Montgomery

Rudi Thomsen, *Oldtidens penge, Tidskriftet Sfinx, Aarhus 1994, ISBN 87-89632-06-0.*

Professor Rudi Thomsen, antikhistoriens nestor vid Aarhus universitet, har skrivit en kort men väl illustrerad framställning inte bara av antikens mynt men också av antikens pengar. För, som han säger i sin inledning, *mynt* har bara existerat under en relativt kort period av mänsklighetens historia, inte ens 3.000 år. *Pengar*, det vill säga betalningsmedel som var tillverkat av eftertraktat material, är betydligt äldre. Metallstycken kunde lätt kapas av och vägas och sedan användas när en affär skulle göras upp. Den äldsta illustrationen är också en kopparbarr från Mykene. Sedan talar förf. om de märkliga järnspetten från

Argos. Först i slutet av 600-talet kan det vara berättigat att tala om egentliga mynt, och de var gjorda av elektron, en legering mellan silver och guld. Den lydiske kungen Kroisos, denne legendariskt rike man, slog därefter guldmynt, medan silvermynt enligt den senaste forskningens rön troligen först började användas på Aigina.

Professor Thomsen går sedan igenom de grekiska stadsstaternas mynttyper, varvid man kan glädja sig åt hans vackra illustrationer. Därefter vänder han sig till romarna, där mynten sent kom till användning. Författaren kan där hänvisa

till sina egna epokgörande forskningsresultat om de äldsta romerska silvermynten under republiken.

Denna penning- och mynthistoria för oss ända fram till Konstantin den store och hans något förvirrande myntpolitik, där hedniska symboler länge behöll sin ställning, också när kejsaren, kanske, gått över till den kristna religionen.

För både konsthistoriker, historiker och givetvis också numismatiker bjuder prof. Thomsens framställning på nyttig och angenäm läsning. Alla rekommenderas utvidga sitt privatbibliotek med denna både vackra och intressanta bok!

Hugo Montgomery

P. Bilde, T. Engberg-Pedersen, L. Hannestad, J. Zahle, Ethnicity in Hellenistic Egypt, (Studies in Hellenistic Civilization III), Aarhus Univ. Press, Aarhus 1992. (ISBN 87 7288 359 6)

P. Bilde, T. Engberg-Pedersen, L. Hannestad, J. Zahle, K. Randsborg, Centre and Periphery in the Hellenistic World, (Studies in Hellenistic Civilization IV), Aarhus Univ. Press, Aarhus 1993. (ISBN 87 7288 317 0)

Hellenismenprojektet var den stora satsning, som Statens humanistiska forskningsråd i Danmark inledde för drygt fem år sedan. Att projektet nu är genomfört blev i början av februari detta år markerat med en pampig avslutningsdag på Kulturfærgen Kronborg i København med närvaro bland annat av Dronning Margrethe. Initiativtagarna höll då några sammanfattande föreläsningar, medan fhv. EU-kommissär Henning Christophersen talade om «Antikken og det moderne Europa». I samband med dessa högtidligheter öppnade vidare kulturminister Jytte Hilden en stor utställning i Den Kgl. Afstøbningsamling om «Mennesket i kunsten fra Alexander den store til dronning Kleopatra», vari-

genom två personligheter, från början respektive slutet av den hellenistiska epoken, kom med på var sitt hörn.

Festen är således över. Det blir inga flera internationella seminarier eller populärvetenskapliga föreläsningar, medan de friköpta akademiska lärarna nu har gått tillbaka till vardagens arbete på sina universitet. Kvar är dock de fina publikationer, som har blivit resultatet av dessa välplanerade seminarier. Inte alla är ännu utgivna. Jag deltog själv i slutet av januari på det sista seminaret i Köpenhamn om «Conventional Values of the Hellenistic Greeks» tillsammans med bl.a. Bergenskollegan Tomas Hägg, som höll ett mycket uppskattat föredrag om

slaven Aisopos och hans ägare, professoren Xanthus med fru, en historia som hade många poänger.

Medan vi väntar på att det seminaret skall resultera i en bok, vilket kan bli aktuellt om ett år, får vi nöja oss att titta litet på två andra publikationer från sådana internationella konferenser, som anordnats i Hellenismenprojektets regi. Den första, *Ethnicity in Hellenistic Egypt*, behandlar ett problem som är farligt aktuellt i dagens samhälle, nämligen invandrare, deras kulturer och eventuella anpassning till det nya samhället. De makedonska invandrarna tillhörde det ledande befolkningsskiktet i det ptolemeiska Egypten. Också de kom till för dem främmande omgivelser och en ur gammal kultur, som de snart tvangs att ta hänsyn till. Samtidigt var grekiska och grekisk litteratur något som höll samman dem gentemot egyptierna i deras omgivning. Att också dessa i sin tur tog över valda delar av den grekiska kulturen är en annan historia, som Cambridgeforskaren Dorothy J. Thompson reder ut i en läsvärd uppsats.

Uffe Østergård, en dynamisk Aarhus-historiker med statsvetenskaplig inriktning, tar upp en problematisk fråga, nämligen vad som är nationell och etnisk identitet. Østergård ger först en intressant historiografisk genomgång av begreppet «nationalism» i statsvetenskaplig och historisk litteratur. Han konstaterar att allt tal om «nationer» bäst hör hemma i modern historia och är svårt att använda på antikt material. Han konkluderar

med att man hellre bör använda det socialantropologiska begreppet *etnicitet* (ethnicity), som Fredrik Barth använt som analysredskap i sina arbeten. Mängden av etniska grupper i Ptoleméernas Egypten behandlas av den holländska forskaren Kouen Goudriaan. För dessa grupper, där judarna givetvis ingick, var konfrontationer med andra befolkningsgrupper något som inte var ovanligt, även om en kulturell sammansmältning likväl ägde rum inte minst i Alexandrias smältdegel. Goudriaan slutar sin artikel med en liten sorgsen kommentar: «The cultures of East and West did fuse to a large degree, but this did not bring *the unity of mankind* significantly nearer.»

Peder Borgen, vår frejdige Philonexpert från Trondheim, ger i sitt bidrag intressanta exempel på denna hellenisering av de alexandrinska judarna när han genomgår texter av denna intressanta judiske författare från kejsartidens början. En mer fredlig sida av livet i Alexandria, nämligen den kulturella aktiviteten som utvecklades med den makedonske kungens stöd i Mouseion och i biblioteket, behandlas av Lundaprofessoren Jerker Blomquist. I detta bidrag intar geografen Eratosthenes en viktig plats. För denne grekiske kulturpersonlighet var den ursprungliga, egyptiska befolkningen helt ointressant.

Hur ställde sig då de riktiga egyptierna till kulturpåverkningen från Grekland och Makedonien? Stort sett avvisande, om vi skall tro den danske religionshis-

torikern Jørgen Podemann Sørensen, som hänvisar till apokalyptiska texter, där siare ser fram mot en ny tid, då främlingarnas välde skall ta slut.

Artikelförfattarna i seriens fjärde band, *Centre and Periphery in the Hellenistic World*, skriver om ett spännande ämne. Det är emellertid inte någon lättläst bok de har presterat, vilket beror på att den hellenistiska världen hade flera centra och att hellenismen inte är något entydigt begrepp. Också stater, som låg långt utanför Medelhavsvärlden, som Borysthenes, också kallat Olbia, kunde tjäna som ett centrum i förbindelse med de omgivande barbariska stammarna. Om detta skriver Jens Erik Skydsgaard i ett kort men fascinerande bidrag, «The Greeks in Southern Russia – A Tale of Two Cities», där också förändringen över tid för denna långt bort liggande grekiska utpost kommer väl fram. Under den store talaren Dio Chrysostomos' tid kunde innebyggarna i Olbia fortfarande sin Homeros. Enligt denne landsförvisade talare visste emellertid endast några av de äldre innebyggarna något om Platon, så deras grekiska kulturmedvetande hade sina gränser. En arkeologisk inriktning har Klaus Randsborgs läsvärda uppsats, «Greek Peripheries and Barba-

rians Centres», där materialet är hämtat inte bara från Svartahavskusten utan också andra gränsområden i den dåvarande civilisationen. Hans arbete har vidare en genomfört teoretisk underbyggnad, alldeles som Barry Cunliffes «Core-Periphery Relationship: Iberia and the Mediterranean».

Boken omfattar också rent historiska studier. I ett välskrivet bidrag går Vincent Gabrielsen igenom Rhodos' plats i den grekisk-romerska förbindelserna under 100-talet. Det historiska problem han tar upp är varför romarna straffade sin före detta allierade så strängt efter den slutgiltiga segern över Makedonien 168. Enligt Gabrielsen var det inte ekonomiska hänsyn utan politiska som låg bakom de Rhodos-fientliga åtgärderna, som länge förbryllat forskarna.

Också många andra problem tas upp i denna vackert illustrerade bok, från Gundestrup-skålen, som diskuteras i ett intressant bidrag av Flemming Kaul, till en idéhistorisk studie av Per Bilde om hur Jesus och Paulus blev inpassade i den hellenistiska världskulturen.

Hugo Montgomery

Latinens sociale funktioner i nyere tid. *To nye svenske udgivelser*

Bo Lindberg: Europa och Latinet (Vitterhetsakademiens skriftserie om Europa), Stockholm 1993. 144 s.

Maria Berggren: Andreas Stobaeus, Two Panegyrics in Verse, edited with Introduction, Translation and Commentary (= Acta universitatis Upsaliensis, Studia Latina Upsaliensia 22), Uppsala 1994. 320 s.

«Tre gånger har latinet erövrat Europa. Först med svärdet, då romarne bredde ut sitt välde under antiken. Sedan med koret, då den romerska kyrkan spred kristendomen under medeltiden, och sist med boken, då humanisternas bildningsprogram etablerede sig vid skolor och universitet under renässansen.»

Sådan indleder den svenske idehistoriker Bo Lindberg sin bog *Europa och Latinet* (1993). Citatet er karakteristisk. Klart og prægnant gennemgår Lindberg latinens kulturhistorie i Europa fra den tidlige middelalder og frem til i dag, dvs. sprogets anvendelsesområder og sociale funktioner og også de sidste par århundreders debat om latinen.

Lindberg beskæftiger sig med de store perspektiver. Han ser nationalstaternes fremvækst efter middelalderen som en afgørende grund til latinens retræte. Men i takt med at nationalsprogenes anvendelsesområder blev flere, blev det muligt at dyrke et klassicerende latin inden for litteratur, videnskab og diplomati. Tilsvarende afspejler nyhumanis-

ternes minutiøse regler for korrekt latin i det 19. årh. at sproget nu ikke engang var i brug på disse områder, men blot fungerede som skolesprog og dannelsesredskab.

En konkret illustration af latinens repræsentative betydning i det 16. og 17. årh. er at finde i en anden ny og anbefalelsesværdig bog fra Sverige, Maria Berggrens *Andreas Stobaeus, Two Panegyrics in Verse, edited with Introduction, Translation and Commentary* (1994). De to digte Berggren her udgiver, er skrevet af den svenske professor i Lund Andreas Stobæus (1642-1714) i anledning af henholdsvis Karl XI's tronbestigelse i 1672 og Karl XII's sejr over Peter den Stores russiske hær i slaget ved Narva 1700.

Hvor Lindberg trækker de store linjer, udfolder Berggren sin lærdom som filolog – som tekstudgiver, oversætter og kommentator. De to tekster er absolut ikke lettilgængelige. Det myldrer med henvisninger til samtidige begivenheder, antik litteratur og mytologi m.m.

Men med Berggrens pålidelige engelske oversættelse og omfattende indledning og kommentar er man godt hjulpet.

Den nylatinske litteratur er enorm, i Norden som i resten af Europa. Et spørgsmål der derfor altid må melde sig for den nylatinske filolog er hvordan en given tekst skal gøres kendt. Skal den udgives og oversættes eller blot gøres til genstand for et litteratur- eller idehistorisk studie? Den sidste model vil ofte være den rimeligste når der er tale om meget lange værker eller om tekster som er interessante ved at være typiske snarere end ved at være originale.

Maria Berggren har udvalgt to af Stobæus' heksameter-taler (der kendes ni ialt). Det ser ud til at være et velbegrundet valg. For det første fordi Stobæus, if. Berggren, må regnes blandt de betydeligste svenske nylatindigtere i det 17. årh., og alle ni digte er eksempler på ambitiøs og vellykket lejlighedsdigtning. For det andet fordi disse to digte hver på deres måde illustrerer både latin-digtningens sociale funktioner og den indholdsmæssige spændvidde i noget så tilsyneladende ensformigt som kongelige panegyrikker.

Det første, Augur Apollo, er blevet til i begyndelsen af Stobæus' karriere. Ovenikøbet har det efter alt at dømme også været med til at fremme den. Det er et hyldestdigt til Karl XI i anledning af hans tronbestigelse i 1672 da han blev myndig (siden 1660 havde en formynderregering styret landet i hans sted). Digtet er formet som en profeti lagt i

mundten på selveste Apollon, der skildrer den forestående fredelige og frugt-bare guldalder i Sverige. Her forenes antikke guldaldertopoi og samtidige politiske temaer, såsom fordrivelse af kætterbevægelser og pacificering af nabolandene.

Sandsynligvis var dette digt medvirkende til at den indflydelsesrige mæcen Magnus de la Gardie hjalp den unge Stobæus til at blive ansat ved det nystiftede universitet i Lund. Skåne var som bekendt i 1658 blevet erobret af Sverige. Stobæus var selv skåning og født i 1642, og skønt han således af fødsel var dansker, viste han sig siden som en ihærdig og effektiv deltager i «forsvenskningen» af Skåne, en proces der bl.a. blev fremmet gennem oprettelsen af universitetet i Lund. Digtet er dermed, som Berggren understreger, et glimrende eksempel på at unge, ambitiøse akademikere kunne have gavn af latinsk poesi, når de skulle skabe sig en karriere.

Men Berggren giver også indblik i andre aspekter af latinens sociale funktion i den svenske stormagtstid. Ved akademiske fester i anledning af begivenheder i kongehuset blev latinske taler og digte reciteret, og disse fester blev, med Berggrens ord, «a means of creating respect for Sweden as a great power.» Programmer for de akademiske fester og beskrivelser af deres forløb blev ofte distribueret i udlandet, og festerne blev en del af svensk kulturel PR. Det andet digt, Narva, er skrevet til en sådan lejlighed, nemlig Lunds universitets fejring af den svenske sejr under Karl XII over Peter

den Stores russiske hær i 1700. Her ved man faktisk at Stobæus reciterede det 1241 vers lange digt (Berggren anslår at det har taget omtrent to timer). Narva-digtet er et stykke latinsk litteratur beregnet på mundtlig fremsørelse. Det blev ikke trykt i samtiden og udgives her for første gang.

Narva-digtet hører til i den latinske, episke tradition fra Vergils Aeneide. Digtet veksler mellem gudernes og menneskenes verdener. Digtets første del foregår i underverdenen. Berggren har fundet overbevisende paralleller til den senantikke digter Claudians invektiv *In Rufinum* (fra slutningen af 390'erne). I begge digte ærgres underverdenens furier og herskere sig over den fredelige idyl der hersker i henholdsvis Rom og Sverige. Som sit redskab udvælger Claudians *Megaera* så *Rufinus* (rådgiver for *Arcadius* der regerede den østlige del af Romerriget), og Stobæus' *Tisiphone* opsøger den russiske czar Peter den Store, og forsyner ham med en ekstra dosis storhedsvanvid. Videre overværer vi så hos Stobæus en gudforsamling, hvor diverse personificerede dyder flokkes omkring Gud og overtaler ham til aktivt at støtte Karl XII, og i sidste del beskrives selve felttoget og slaget.

Stobæus' digt indeholder bunker af verbale lån fra antikke digte, især Aeneiden. Det er meget typisk for nylatinsk panegyrisk digtning – Vergil havde en helt særlig status, og Aeneiden gjaldt som det ypperste digterværk overhovedet. Men Berggren har givetvis ret i at Narva-digtet indeholder flere direkte verbale

lån – ofte af flere linjers længde – end det var sædvanligt. Forklaringen finder hun i den omstændighed at Stobæus har haft fart på. Digtet skulle reciteres ved Lunds universitets fest i anledning af sejren i begyndelsen af februar 1701, ikke længe efter selve slaget d. 20/11 1700, og da har det været en enkel løsning at overtage længere passager direkte fra Vergil og andre.

Den forklaring tror jeg nu ikke er fyldestgørende. Klassiske lån giver ofte en ekstra dimension til fortolkningen af nylatinsk poesi, og i dette tilfælde hører det med til billedet at Stobæus gennem sine Vergillån associerer Karl XII med Aeneas.

Når Stobæus fx beskriver hvordan Karl ligger vågen om natten i bekymring for sit folk med de samme ord som Vergil, flere steder i Aeneiden, bruger om Aeneas' søvnløse bekymring for trojanernes skæbne, er det givetvis meningen at tilhørerne har skullet opfatte parallellen og se Karl XII som en moderne Aeneas, en ansvarsbevidst hersker. Og parallellen fortsætter da Karl endelig falder i søvn og i en drøm bliver rådet til handling af ærkeenglen Michael, ligesom Aeneas ofte i drømme modtager råd af guderne. Begge herskere står i nær kontakt med de himmelske magter. Som Aeneas vinder Karl ny optimisme efter den guddommelige opmuntring. Derefter udsender han en trussel mod Peter den Store, med samme ord som Aeneas anvender mod Turnus (Aen. VIII 537-41), efter atter at have modtaget et guddommeligt tegn. Rolle-

fordelingen er klar, czaren parallelliseres med Turnus og Karl med Aeneas. Og dermed antydes jo, mere overordnet, en parallel mellem Aeneas' mission, grundlæggelsen af Rom, og Karl XII's historiske rolle som Sveriges konge.

Stobæus benytter naturligvis ikke kun de klassiske digtere. Berggren peger også på en mængde paralleller til samtidig litteratur, og her ligger en stor og værdifuld arbejdsindsats bag. Hvor lån fra klassiske tekster relativt let lader sig bestemme ved hjælp af konkordanser, databaser og, måske vigtigst, en stor sekundærlitteratur, er det anderledes vanskeligt for den nylatinske litteraturs vedkommende. Her mangler disse hjælpemidler næsten fuldstændigt, og den eneste vej frem for den nylatinske filolog er selv at studere de mulige samtidige forbilleder – og der er ofte tale om omfangsrige værker.

Berggren overlader til læseren at tage stilling til om de samtidige paralleller hun har fundet betyder at Stobæus har benyttet de pågældende værker. Hendes

hensigt er vel også snarere at demonstrere at Stobæus ikke var en enlig svale, men skrev helt i tråd med samtidens forventninger til panegyrisk poesi.

Berggrens bog giver et glimrende indblik i den svenske stormagtstids latinske politiske poesi, dens sociale funktioner og dens stilistiske karakteristika. At den er skrevet på engelsk vil forhåbentlig betyde at historikere og litteraturhistorikere også uden for Norden vil få øje på den. Den nylatinske litteratur var international – man hentede inspiration fra digtere og videnskabsfolk af mange nationaliteter. Derfor er det en stor fordel hvis moderne studier i nylatinske tekster ikke kun henvender sig til et nationalt publikum, men også er tilgængelige for andre landes forskere. Derudover kan både Berggrens og Lindbergs bøger varmt anbefales til universiteternes latinundervisning – henholdsvis som tekstlæsning og som oversigtslæsning.

Karen Skovgaard-Petersen

Mogens Herman Hansen: Kilder til Demokratiet i Athen, København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 1994, ISBN 87-17-06560-7, heftet, 151 sider, 1 kart, 1 bilde, 2 plansjer, pris: d.kr. 118,40 ekskl. moms.

I *Klassisk forum* 1993:2 s. 87-88 hadde jeg gleden av å omtale Mogens Herman Hansens bok *Demokratiet i Athen*. Hans nye bok inneholder som tittelen angir, en rekke kilder til vår viten om demokratiet i Athen og hva de som levde i dette demokratiet, selv mente om det. Boka er ment dels som et supplement til den forrige boka og dels som et hjelpemiddel i historie- og oldtidskunnskapsundervisningen i danske gymnas.

Boka innledes med et *Rids af Hellas' historie* (side 11-21) som fører oss fra grekernes komme til Hellas ca. 2000 f.Kr. til Augustus' seier ved Actium 31 f.Kr. med hovedvekt på tiden fra 700-tallet til Aleksander den Stores død 322 f.Kr.¹ Deretter følger en presentasjon av kildene (side 22-55) med et kapittel om hver utvalgt kilde hovedsakelig bygd opp etter følgende lest: forfatteren, bakgrunnen, tekststykket. (Ønskes en utførligere presentasjon og drøfting av kildene, finner man det i: R. Thomsen (red.):

Det Athenske Demokrati i Samtidens og Eftertidens Syn, Bind 1: Samtiden, Århus: Sfinx 1986.)

Så følger selve kildene (side 57-143) med utvalg fra Pseudo-Xenofon, Herodot, Thukydid, Xenofon, Lysias, Demosthenes, Platon, Aristoteles, ulike kilder til ostrakismen samt et lite utvalg innskrifter. Tekstavsnittene er med hensikt holdt lange slik at leseren selv kan danne seg et inntrykk uten å måtte akseptere kompilatørens fortolkning for å kunne forstå dem.

Boka avsluttes med en bibliografi for videre lesning utarbeidet av Chr. Gorm Tortzen (side 144-148) og et register (side 149-151). For fagtermer knyttet til det atenske demokrati er man henvist til glossaret i den andre boka, *Demokratiet i Athen* (side 159-172).

Kyrre Vatsend

1) I et kort historisk riss kan selvsagt ikke alle synsmåter på omstridte fenomener presenteres. Når Mogens Herman Hansen f.eks. skriver (side 14) at Homer levde rundt 700 f.Kr. og at Iliaden og Odysseen ble nedskrevet rundt 600 f.Kr. eller enda senere, vil mange være uenige med ham og plassere både Homer og nedskrivningen av epene, i hvert fall av Iliaden, til samme tid, f.eks. rundt 800 f.Kr.

Res coquinaria

Et av høydepunktene på vårens seminar for latinlærere i slutten av mars var, etter min mening, da nestor i faget – vår alles kjære og høyt respekterte Renate Munkebye bl.a. ga oss diktet *Roman Wall Blues* av den engelske dikter W. H. Auden (1907-1973)

Over the heather the wet wind blows,
I've lice in my tunic and a cold in my nose

The rain comes pattering out of the sky
I'm a Wall soldier, I don't know why.

The mist creeps over the hard grey stone.
My girl's in Tungria; I sleep alone.

Aulus goes hanging around her place,
I don't like his manners, I don't like his face.

Piso's a Christian, he worships a fish;
There'd be no kissing if he had his wish.

She gave me a ring but I diced it away;
I want my girl and I want my pay.

When I'm a veteran with only one eye
I shall do nothing but look at the sky.

(Hadrianus anla muren 122 – 128 e.Kr.)

Hva spiste mon tro vår ensomme, frosne soldat? Det viktigste næringsmiddel var korn og hvert fort var forsynt med store kornmagasin, horrea. Vi vet fra Tacitus at det i Britannia var lagret forsyninger til et års forbruk. Hver soldat mottok ca.50 l. korn om måneden til grøt eller

brødbaking. Til grenseforsvaret mot nord måtte det, ifølge mine kilder, framskaffes 1 million 250.000 liter korn hver eneste måned. Av den største viktighet var også forsyninger av brensel om vinteren og vann om sommeren, samt acetum (sur vin), vin og salt.

Hver soldat malte selv sin egen kornrasjon og bakte sitt eget brød; det fortelles at dette gjorde også keiser Caracalla som var oppvokst blant soldater. Han spiste sin ringe kost og drakk av trekar, som de andre. Feltprovianten besto av bucellatum, dvs. tørt brød, «beskøyter», laridum, flekk og acetum som kunne fortynnes med vann til posca. Vi kan med en viss rett si at forløperen til dagens pizza er romersk soldatkost. «Brødet» kunne være gjæret eller ugjæret og ble stekt på en glovarm sten, med mer eller mindre rikholdig garnityr oppå. Noen ganger ble bare «fyllet» spist og selve «tallerkenen» gitt til dyrene etterpå. Ofte ble bare leiven strødd med fenikkel, valmue eller sesamfrø.

I fredstid ble provianten utvidet med grønnsaker, ost og olivenolje og på festdager, kjøtt fra offerdyr. Kjøtt fikk man også selvfølgelig ved å jakte i egnen.

Så forskjellig var nok ikke forholdene i felten fra den folk flest levde under. Et eksempel på et heller beskjedent kosthold finner vi risset inn på en vegg i Pompeii. Av husholdningsregnskapet fremgår det at familien i huset over en

periode på ni dager stort sett spiste brød, ost, olivenolje, vin, løk, purre, den femte dag en pølse og den niende en liten fisk. (Se Lise Hannestad: Mad og drikke i det antikke Rom. Kbh.1979, s. 92-93.)

Oppskriftene denne gang har ost som hovedingrediens, og vi ser at våre dagers ostekake har antikke aner. Utgangspunktet er den italienske ricotta-osten; vi kan bruke cottage cheese som presses gjennom en sikt, eller en mild fløte-ost av primula-typen.

LIBUM.(eg.offerkake). Bland mel og ostemasse til en passende konsistens og tilsett et egg – eller flere. Bak i ildfast form i ovnen med lokk til retten har stivnet. Til dessertvarianten SAVILLUM tilsettes også honning. Når retten skal serveres, helles det mere honning over og formen strøs med valmuefrø.

P.S. Ordet omelett kommer fra det latinske ova mellita, dvs. «honning-egg» !

Inger Marie Molland Stang

U

Sendt av:

Klassisk avdeling,
Klassisk og romansk institutt,
Postboks 1026 Blindern
0315 OSLO